

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Daniel Sokol

KONJUNKTURÁLNÍ BRATISLAVA

(Conjunctural Bratislava)

Diplomová práce

Praha 2011

Vedoucí diplomové práce: Petr Dostál

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze 2.5.2011

Daniel Sokol

.....

Konjunkturální Bratislava

Abstrakt

Konjunkturální Bratislava je regionální práce s důrazem na identitu a sociální charakter města a následný obraz ve fyzické struktuře a organizaci města. Sestává z teoretické části uvádějící teorii konjunkturálního města, založenou na propojení prvků hierarchie a dynamického vývoje a aplikované části, která se zaměřuje na jednotlivé aspekty (obyvatelstvo, ekonomika, urbanismus, doprava, kultura). Krátká kapitola je věnována současným ideovým konceptům Bratislavy jako města i regionu. Práci uzavírá stručná prognóza nastiňující základní směry vývoje Bratislavy a z toho vyplývající možná úskalí v budoucnu. Empirická část je uvedena v příloze a tvoří ji analýza hiphopové kultury pomocí rozboru tří klipů z dílny místních uskupení. Bratislava byla vybrána, protože je výjimečným příkladem evropského konjunkturálního města jak z hierarchického tak i vývojového hlediska.

Klíčová slova: Bratislava, město, identita, hierarchie, teorie, regionální rozvoj, hip hop

Conjunctural Bratislava

Abstract

Conjunctural Bratislava is regional study which emphasises the topic of identity and social features of the city and its impact on the physical infrastructure and organisation of the city. First theoretical part introduces the Theory of conjunctural city based on connection between hierarchy and dynamic development in broad sense. Second part provides the systematic view of Bratislava, explaining some aspects of the theory (population, economy, urbanism, transportation, culture). Short chapter is dedicated to current conceptual ideas of Bratislava in terms of a city and a region, too. The last part of the study brings a brief prognostic view of main prospects of the city and some possible problems which may occur soon or later. Empirical study in appendix is aimed to Bratislava's hiphop culture and its musical production. I analysed three local hip hop songs. Bratislava has been chosen for its uniqueness, being one of the very few remaining conjunctural cities in Europe.

Keywords: Bratislava, city, identity, hierarchy, theory, regional development, hip hop

For the Love of Bratislava

Obsah

Seznam obrázků a tabulek	5
Předmluva	6
1. Teorie konjunkturálního města.....	8
2. Hierarchie	14
2.1. Obecné vlastnosti hierarchie.....	14
2.2. Pojednání o jednom fantastickém městě, které vlastně ani městem není	20
3. Vývoj	25
3.1. Období do Homolova puče	25
3.2. Období let 1939-1989.....	28
3.3. Slovensko po roce 1989	32
4. Obyvatelstvo.....	36
5. Ekonomika.....	40
6. Doprava.....	44
7. Urbanizmus	52
7.1. Bratislava – město na Dunaji anebo při Dunaji?.....	52
7.2. Rača – dedina v meste, mesto na dedine	54
7.3. Petržalka	55
7.4. Život mezi budovami.....	57
7.5. Výškové budovy	58
7.6. Vizuální spam	60
8. Kultura.....	61
8.1. Kulturní výpověď o městě	61
8.2. Bratislavský hip hop – hudba ve městě, město v hudbě.....	62
8.3. Analýza skladeb a kontext	63
8.4. Hiphopové shrnutí	69
8.5. Ostatní kulturní aspekty Bratislavy.....	70
8.6. Ideové koncepty Bratislavy	75
9. Prognóza	80
Literatura	84

Příloha

Texty hiphopových skladeb

Seznam obrázků a tabulek

Obr. 1: Guy Debord – Guide Psychogeographique de Paris (kolem 1957)	10
Obr. 2: Francesco Botticini: Nanebevzetí Marie (15. stol.)	14
Obr. 3: Möbiův list	16
Obr. 4: Penroseho trojúhelník.....	17
Obr. 5: Bajkalská ulice v Bratislavě.....	23
Obr. 6: Spratek při projevu.....	31
Obr. 7: Komparace počtu obyvatel vybraných měst ČSSR.....	35
Obr. 8: Srovnání HDP na obyvatele vůči Rakousku.....	37
Obr. 9: Spratek při projevu.....	41
Obr. 10: Čárový kód mostů přes Dunaj.....	45
Obr. 11: Zaneřádná tramvaj DPB	46
Obr. 12: Chodec vs. auta – Vazovova ulice	47
Obr. 13: Výkony bratislavského letiště (přepravené osoby)	51
Obr. 14: Pohled z Nového mostu na levobřežní část města.....	53
Obr. 15: Corbusierovské nekonečno vs. necorbusierovské konečno	56
Obr. 16: Výškové stavby prý Bratislavě sedí.....	59
Obr. 17: Fasáda Hotelu Kyjev.....	60
Obr. 18: Drvivá menšina	62
Obr. 19: Bratislavské noviny – logo	70
Obr. 20: Loga Prahy, Bratislavy, Brna a Ostravy	73
Obr. 21: The Little Big Bank in The Little Big City	76
Obr. 22: Twin City Liner – reklamní leták.....	78
Obr. 23: Centrope.....	80
Obr. 24: Evoluce systémů – explozi následuje imploze	83

Zdroje:

Obr. 1-6,18,22,24 archiv autora; obr. 7 Joe Klamar AFP; obr. 8,9,13 autor na základě uvedených dat; obr. 10-12,14-16,21 autor; obr. 17 James Ball; obr. 19 www.bratislavskenoviny.sk; obr. 20 webové stránky příslušných měst; obr. 23 www.centrope.com

Tab. 1: Komparace počtu obyvatel vybraných měst ČSSR.....	36
Tab. 2: Srovnání HDP na obyvatele ve vybraných státech EU	41
Tab. 3: Bratislavské mosty přes Dunaj	45
Tab. 4: Bratislavské výškové budovy.....	58

*Nejsem takový, za jakého mne lidé považují.
Nejsem ani takový, za jakého se považují sám.*

Předmluva

Do Bratislavy jsem poprvé přijel jako devítiletý chlapec v roce 1991. Z toho mála, co si ještě pamatuji, se noří mohutný proud Dunaje, který na můj příchod zareagoval stoletým průtokem a uklidnil se opět až po mém odjezdu. Také jsem si do své paměti vyfotil Manderlák.¹ Děda, který mě doprovázel, mi povídal něco o řezníku Manderlovi, který tento vysokánský dům postavil před válkou. Říká se, že nikdy nemáš druhou šanci udělat první dojem, z tohoto hlediska byla Bratislava úspěšná a já odjížděl s pocitem poznání fantastického a zajímavého města. Až do roku 2006 následovaly jen krátké sporadické návštěvy. Intenzivněji jsem přijížděl až poslední tři roky v souvislosti s prací na Konjunkturální Bratislavě. O tom jak tento nápad vznikl, více v kapitole Teorie konjunkturálního města.

Ještě k úvodnímu listu. Zde jsem se nechal inspirovat Genem Deitchem, Čechoameričanem, nebo spíše Američanočechem,² autorem knihy *For the Love of Prague: The True Love Story of the Only Free American in Prague During 30 Years of Communism.*³ Pohled zvenčí, nikoli však na dálku, ale s vhladem dovnitř, považuji za klíčový v procesu poznávání nového. Gene Deitch se dokázal na tehdejší Prahu, potažmo celé Československo dívat očima obyvatele a zároveň svobodného Američana se svobodou pohybu a „částečně“ i slova. Dalším důležitým aspektem je láska k městu, nebo obecně k čemukoli, nebo komukoli. Ta, ač se to může zdát paradoxní, umožňuje člověku vnímat i chyby a negativa, právě protože se lze díky lásce snadno od těchto faktorů odpoutat a zabránit jejich vlivu na vztah k dané osobě, městu či jinému objektu. Přesně tohle umožňuje Gene Deitchovi konstatovat pro někoho velmi krutý fakt o úrovni Československa v „zlatých šedesátých“. Gene popisuje jak byl zděšen obecnou sociálně-ekonomickou úrovní obyvatel Prahy, resp. Československa, když píše, že „v šedesátých letech se v Praze lidé oblékali velmi staromódně, připomínalo mi to módu v New Yorku 30. let“.⁴ O politických a jiných zvláštностech pseudosvobodného života za železnou

---

¹ Manderlák je první výškový dům v Bratislavě. Nechal jej postavit řezník Rudolf Manderla v roce 1936 jako dvanáctipatrový bytový dům s řeznictvím na přízemí (je tam dodnes). Dům má 45 metrů a v centru jej o 37 let později o 20 metrů převýšil až protější hotel Kyjev.

² Gene Deitch (1924) je možná prvním Američanočechem vůbec, protože se do Prahy přestěhoval z USA již v roce 1958, aby si zanedlouho vzal za ženu kolegyni z animovaného filmu, Zdenku Najmanovou.

³ Kniha popisuje život a postřehy jediného svobodného Američana v Praze během třicetiletého období komunismu let 1958-1989. V roce 2007 byl na motivy této knihy natočen Jankem Růžičkou 52 minut dlouhý dokument se zkráceným názvem *For the Love of Prague*. Bližší info o knize viz www.fortheloveofprague.com/.

⁴ G. Deitch při diskuzi během premiéry dokumentu *For the Love of Prague* v pražském kině Aero v roce 2007.

oponou nemluvě. Gene si rád dělal legraci z konjunkturálních Američanů, kteří se vychloukali tím, jak přišli do Prahy ještě dříve než McDonald's.

Druhou inspirací a podporou v objevování Bratislavy mi byla kniha holandské fotografky Illah van Oijen „Bratislava – mesto na mieru / Urban landscapes of Bratislava.“ Autorka praví: „Podobne ako mnoho iných holandských rodín, aj my sme každý rok trávili prázdniny v malom francúzskom mestečku. Rovnaký kemp, bazén, bagety, kostol a to isté múzeum. Až do roku 1992, keď som práve dovŕšila jedenásty rok. Medzi nami a naším Le Grand Pressigny sa vytvorila kolóna nákladných áut štrajkujúcich vodičov. Moja matka využila príležitosť, stočila volant a vydali sme sa na východ. Úplne iná atmosféra Československa na mňa urobila veľký dojem a navždy zmenila môj pohľad na svet“ (Oijen 2007, s. 4). Co jiného než láska k Bratislavě a touha poznat tohle město může přimět člověka ze „západu“ přesídlit do mnohem horšího fyzického prostředí panelákového města východní Evropy s nízkou životní úrovní a nesrozumitelným a k učení velmi těžkým jazykem? Přitom publikace Illah van Oijen je asi nejkritičtější knihou, která snad kdy byla o Bratislavě vydána. Stejně jako v případě Gena Deitcha je Illah van Oijen vzácným (a cenným) případem „západního emigranta“. Ve věku a roku emigrace je mezi nimi ovšem generační rozdíl. Vzhledem k nízkému počtu cizinců v Bratislavě oproti Praze, která má přeci jen trošku kosmopolitní charakter, působí dnes Illah v Bratislavě stejně exoticky jako Gene Deitch v Praze před padesáti lety. Paralela je tedy zřejmá. Na město se dokáže podívat zúčastněně nezúčastněnými očima, což je pro mě výzva. Tato logika je půvabně ztělesněna v čínském slově „kche-guan“ (objektivní), které se píše dvěma znaky: „kche“ pro hosta a „guan“ pro sloveso „dívat se“. V čínštině je objektivním host, který se dívá. Já, ač host, který se díval, jsem příliš objektivní nebyl, ani jsem nic takového netvrdil. Můj pohled je pohledem Pražana psaným v první osobě jednotného čísla a ovlivněným subjektivními zážitky z několika bratislavských pobytů. Pokud tedy má moje práce nějakou objektivitu, tak potom tu v souladu s logikou čínského jazyka, tu kterou nemá pozorování člověka místního, uvyklého brát věci kolem sebe za samozřejmé. Vráťím se k mottu této předmluvy. Každý pohled člověka na jiné lidi (a i na sebe) je nutně osobní, jiný ostatně ani být nemůže. Z toho vyplývá, že je také zkreslený a „jiný“. Parafrazuji dospívám k tomu, že *Bratislava není taková, za jakou ji považují. Není ani taková, za jakou se považuje sama.*

1. Teorie konjunkturálního města

Rámeček 1: **Teorie jinak**

O tom co je to teorie byly již napsány tony knih a metráky článků. Pro lepší porozumění v jakém smyslu považuji svůj koncept konjunkturálního města za teorii zde nastíním dva pohledy na teorii, které považuji za vystižné a blízké mému pojetí. Prvním je koncept Ireny Fialové, přední české teoretičky architektury a urbanizmu pod názvem Teorie jako jízdni řád. „Tak jako jízdni řád mi pomáhá pochopit, jak funguje doprava, kdy, co, kudy a jak dlouho jede, tak i **teorie pomáhá chápat realitu**. Jak některé věci fungují a proč nějak vypadají,“ tvrdí autorka.

Druhý způsob, jak představit význam teorie, jsem našel v článku filozofa Václava Bělohradského pojmenovaném „O společnosti spektaklu“. „Ve starém Řecku slovo teoria původně znamenalo ‚průvod pozvaných hostů, na který se lidé dívali‘. Ve slově teoria je obsaženo sloveso ‚dívat se‘, ale ve smyslu osvobozujícího odstupu od toho, co je samozřejmé. Bez tohoto odstupu nemůžeme být rozumní. Připomeňme si závěrečnou scénu Chaplinova filmu Světla velkoměsta. Je to lidový spektakl, udělaný podle prastarého klišé: slepá květinářka a dobrý chudák-tulák. Květinářka považuje chudáka-tuláka za dobročinného boháče, který ji dal peníze na operaci očí, a tak ji osvobodil od slepoty. Je vděčná, čeká na něj, chce ho vidět. Jenže tulák-chudák získal peníze od boháče, který se s ním přátelí, jen když je opilý, střízlivý ho nepoznává. Tulák-chudák se nakonec ocitá ve vězení pro krádež peněz, které mu ve skutečnosti opilý boháč daroval. Jak banální spektakl! Ale teď přijde finále: tulák chudák vyšel z vězení, jde kolem květinářství, v něm jeho ex-slepá květinářka. Je soucitná, dá neznámému otrhanci kytičku a taky minci, dotkne se ale přitom jeho ruky a po hmatu ho pozná. ‚You?‘ řekne užasle. ‚You can see now?‘ ptá se tulák. ‚Yes, I can see now!‘ – odpoví květinářka. Nejsme už jen diváci – **We can see now!** – spektakl se zvrátil v teorii“ (Bělohradský 2008).

Parafrázuje dva výše uvedené náhledy je Teorie konjunkturálního města snahou o *nalézání jízdničních řádů* během různých zastávek a zastavení ve městě tak, abych mohl říct „*I can see now*“.

Města jsou odnepaměti významným centrem světového dění a vlivem urbanizace se jejich podíl na vývoji společnosti zvětšuje a prohlubuje. První komplexní práci, která reflektuje globální roli měst, je bezpochyby Marxův Kapitál. Třídní boj a neuvěřitelně rychlý vývoj měst a celé společnosti, který až do počátku 19. stol. probíhal pozvolně, přesvědčil Marxe o důležitosti dění v anglických městech pro další celosvětový vývoj. Rozhodně se nemýlil v názoru, že určité společenské jevy a rysy, do té doby pouze lokální nebo regionální povahy dosáhnou časem celosvětového měřítka (Marx 1980). Osud měst tedy zajímal myslitele už v předminulém století a chápali jej jako globální předobraz. Naopak dnes se můžeme dívat na celý vztah „město-svět“ i z druhého konce: město jako odraz globálních trendů a vlivů daleko přesahujících regionální nebo národní rámeček. Průlomový je rovněž přístup Luis Wirtha

(1938), který chápal urbanizaci a vývoj měst nikoli jenom jako ekonomicko-politický fenomén, ale také jako nastupující civilizační a společenskou proměnu v širším významu (vznik „městského člověka“). Existuje mnoho teorií, konceptů a přístupů k městu. Dají se rozdělit podle několika kritérií, například na jistým způsobem regionální nebo lokální studie, často tvořené architekty a urbanisty, kupř.:

Learning from Las Vegas: the Forgotten Symbolism of Architectural Form (Venturi 1977)

Delirious New York, A Retroactive Manifesto for Manhattan (Koolhaas 1997)

Paris, Capital of Modernity (Harvey 2003)

Post-Socialist City (Stanilov 2007)

Tehran: Paradox City (Shahshahani 2003)⁵

a širší globální pohledy, např.:

The World Cities (Hall 1984)

Edge City: Life on the New Frontier (Garreau 1991)

The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators (Landry 2000)

The Generic City (Koolhaas 1995)

Za revoluční práci, vymykající se výše uvedeným publikacím považuji koncept Naked City. Vytvořil jej představitel situacionistů a zakladatel psychogeografie Guy Debord někdy po roce 1955. Byla to pionýrská práce na poli percepce města, jednalo se o základy pro pozdější koncept mentálních map. Guy Debord předběhl o pár let i Davida Lynche a jeho práci o vnímání města „The Image of the City“, kde se Lynch věnoval percepci ulic, náměstí, orientačních bodů, ploch (čtvrtí) a dalších elementů měst (Lynch 1960). Debord rozdělil Paříž na jednotlivé čtvrti (obr. 1), které na mapě oddělil a ukázal tak, že město je vlastně souostroví autonomních čtvrtí, mezi kterými se diskrétně, nikoli spojitě pohybují lidé „velkými skoky“, ať již autem nebo metrem. Tím Paříž obnažil, protože ukázal, že každý vnímá pouze určité části, oddělené často bariérami cest, a nikoli město jako spojitý celek. Mezi těmito čtvrtěmi probíhá různě intenzivní pohyb, který Debord vyjádřil tloušťkou čar.

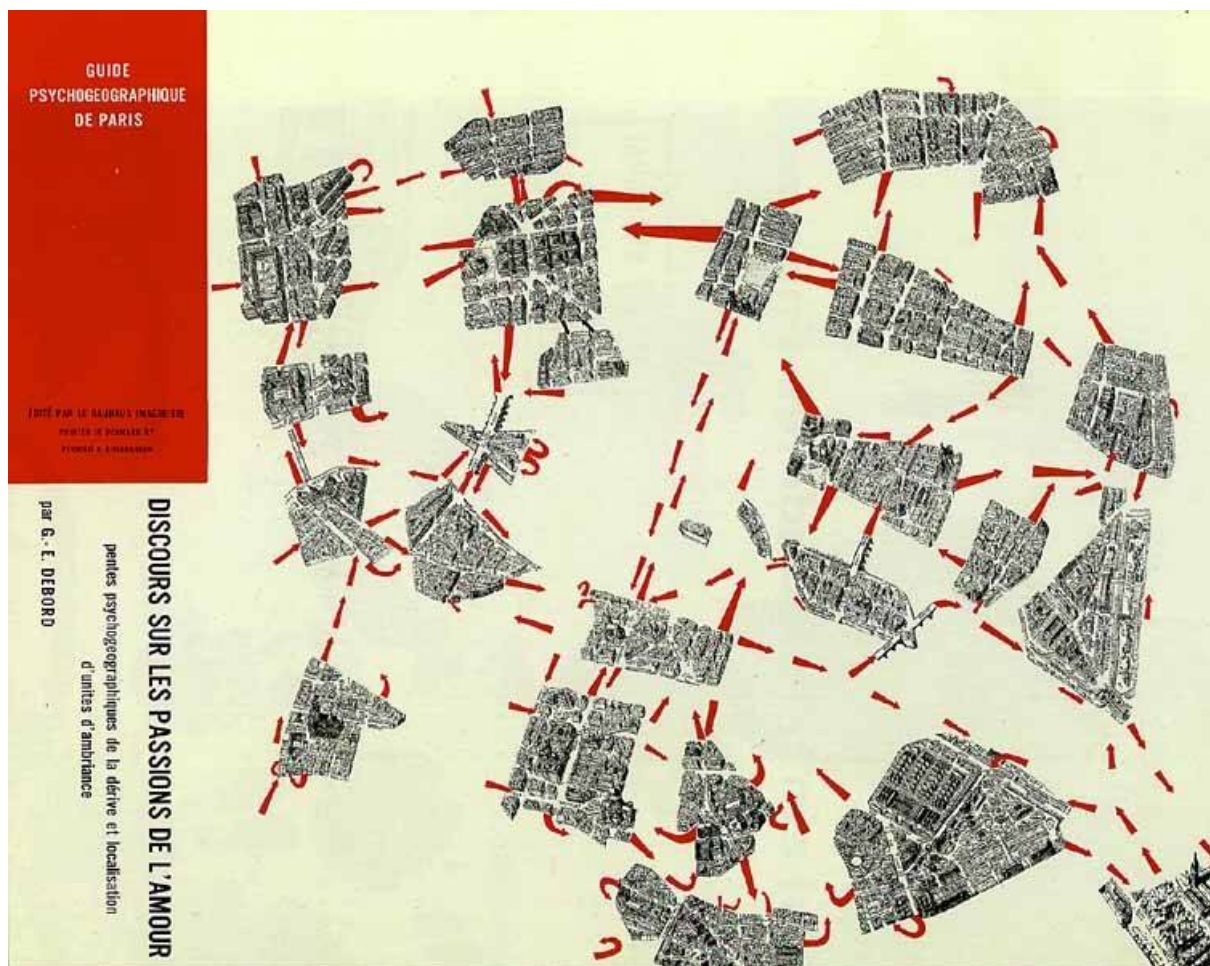
Přínos své práce vidím v postulátu nové teorie města, která doplňuje a obohacuje současnou plejádu prací o městech propojením hierarchie a dynamického vývoje.

Teorie konjunkturálního města (zatím nepublikována) vychází z mého sociálně-psychologického konceptu konjunkturality, který se věnuje specifickému chování některých

---

⁵ Viz Tehran, The Making of a Metropolis (Madanipour 1998).

jednotlivců i větších sociálních struktur (firmy, města, národy). Tyto prvky jsou definovány níže jako tzv. konjunkturály. Teorie konjunkturálního města je tedy derivátem teorie konjunkturality. Cílem práce je na ilustrativním případě Bratislavy ukázat, jak konjunkturalita ovlivňuje vztah fyzického (urbanistické celky, dopravní sítě, poloha, jednotlivé budovy) a sociálního prostředí (obyvatelstvo, kultura, umění, ekonomika, politika, média).

Obr. 1 Guy Debord – Guide Psychogéographique de Paris (kolem 1957)

Konjunkturálních měst je na světě celá řada, ale v Evropě je jich spíše poskrovnu (v čisté podobě z větších již snad jenom Dublin). Bratislava proto představuje v evropském kontextu vzácný případ konjunkturálního města. Částečně i z tohoto důvodu lze považovat Bratislavu z geografického hlediska za úžasný fenomén. Konjunkturalita měst je závislá na řádovostním měřítku. Existují celé konjunkturální státy nebo makroregiony (Čína, státy býv. RVHP), kde ale řádovostně menší jednotky tuto vlastnost nemají. Takže například existují konjunkturální města ve státech nebo oblastech nekonjunkturálních a naopak konjunkturalita státu neznamená konjunkturalitu jeho měst nebo regionů. Začneme ústředním pojmem konjunkturála, tak jak jej definuje obecná teorie konjunkturality.

Konjunkturál je prvek s následujícími atributy:

1. není nejlepší ani nejhorší
2. uvažuje hierarchicky
3. jeho hodnotový systém je externí
4. porovnává se s ostatními
5. věří v mýty a uznává hovnoty⁶
6. vybere si radši vzácné a slavné než cenné a správné
7. dává přednost autoritě před pravdou
8. je stále na vzestupu
9. má nevyzrálou povahu
10. vidí v budoucnosti zlaté časy

Zjednodušeně se dá říci, že konjunkturální prvek je jednooký mezi slepými králem. Konjunkturál rozlišuje vztahy vůči prvkům podřízeným a nadřízeným a toto pnutí se pak názorně projevuje nejen v sociální sféře, ale dokonce i v čase⁷ (lépe než včera, hůře než zítra) a prostoru (lepší než východ, horší než západ). Při bližším pohledu zjistíme, že vlastnosti konjunkturála se dělí na hierarchické (1-7) a vývojové (8-10).

Ad 1. Kdyby byl konjunkturál nejlepší, nebo nejhorší, pak by u něj absentoval rozpor vztahů vůči vyšším a nižším prvkům. Tím by mizela typická vlastnost konjunkturálů, obdiv k lepším a pohrdání horšími. Přičemž je nutné si uvědomit, že konjunkturála ještě nedělá pozice v systému, ale **vztahy**, které vůči ostatním vytváří. První bod je tedy nutná, ale nikoli postačující podmínka. Bratislava je v porovnání s mnoha městy na západ (ale i na východ) nesrovnatelně horší v mnoha ohledech (kvalita života, kultura, doprava, urbanistické celky, architektura), přitom ale ve slovenském kontextu právě exceluje, díky své poloze, ekonomickému zázemí, z administrativně sociálních důvodů atd.

Ad 2. Hierarchické chápání vztahů a vztah k hierarchii samotné vede k percepce ostatních přes optiku hierarchického systému, prozaicky řečeno snahu „dohnat a předehnat“ vyšší prvky.

---

⁶ Hovnoty jsou hodnoty, které nemají žádnou hodnotu.

⁷ Například vztahem k památkám a pozůstatkům hierarchicky inferiorní minulosti (industriální či socialistické) a superiorní preferencí moderních skleněných výškových „staveb budoucnosti“ bez příslušné regulace a koncepčního plánování. Budoucnost má prostě navrch.

Ad 3. Protože konjunkturál nepatří k nejlepším ani nejhorším a zároveň uvažuje silně hierarchicky, velmi si zakládá na mínění vyšších prvků (dbá na rady a doporučení a cení si pochvaly a uznání), zatímco je rád, když ho nižší prvky obdivují a naopak může dávat rady a ponaučení jim. To znamená, že větší význam má pro konjunkturála percepce okolím než vlastní zkušenosti a vnitřní přesvědčení. Hodnotový systém tedy podléhá ostatním, převážně vyšším prvkům.

Ad 4. Protože má konjunkturál hierarchický vztah k vyšším prvkům a přejímá jejich hodnotové systémy, klade velký důraz na svou pozici v různých žebříčcích. Porovnává se tím s ostatními a sleduje vývoj převážně kvantitativních kritérií bez hlubšího zamyšlení nad užitečností a praktickým smyslem těchto kritérií a žebříčků.

Ad 5. Věřit v mýty znamená nezkoumat vnitřní podstatu reality, ale automaticky respektovat a přijímat to, co respektují a přijímají ostatní, zvláště ve vztahu k vyšším prvkům. **Hovnoty** jsou potom hodnoty, které konjunkturál uznává a vyvíjí úsilí k jejich dosažení, bez ohledu na to, zda vůbec jsou nějakým přínosem, nebo se jedná jen o samoúčelné záležitosti. Názorný příklad uctívání hovnoty popisuje Tomáš Halík: „Vzpomínám si na půvabnou historku o odlišném fungování stejného jevu v různých kulturních kontextech, kterou jsem loni slyšel od amerického sociologa P. L. Bergera v Buenos Aires: *po zavedení MacDonalových restaurací v Číně a několika dalších asijských zemích se zjistilo, že tyto restaurace tam fungují úplně jinak než na Západě. Zatímco v Americe jsou prostředím pro ‚fast food‘, rychlé jídlo, Číňané v těchto restauracích prodlévají celé hodiny a hamburgery prožívají jako svého druhu ‚svaté přijímání‘ – druh ‚mystické účasti‘ na vzdálené západní kultuře.*“ (Halík 2002, s. 90).⁸

Ad 6. Konjunkturál preferuje vnější hodnoty (vzácné, slavné) před vnitřními (cenné, správné). Slavné je už ze své podstaty závislé na mínění ostatních a vzácné je určeno relativním množstvím oproti celku, jde tedy také o vnější hodnotu, zatímco cenné a správné nezávisí na okolí, ale na vnitřní podstatě a užitečnosti, bez ohledu na mínění „většiny“, hierarchii a hodnotové systémy na ní založené. Navíc právě hovnoty často bývají slavné nebo vzácné.

---

⁸ V Bratislavě lze u některých jedinců pozorovat podobnou „mystickou účast“ na vzdálené západní kultuře během popojíždění v dopravních zácpách, které jsou přece *v každém západním velkoměstě*. To, o čem píše Halík je nejen čínská, ale také i současná česká (a obecně postsocialistická) zkušenost, kdy McDonald's, v USA ten nejhorší pajzl, kam se dá zajít jen v nouzi nejvyšší, byl v Československu považován za minimálně střední restaurační třídu, což se pochopitelně přeneslo hlavně na děti, takže se s tím dnes setkáváme i u dospělé generace, která již může na základě četných cestovatelských zkušeností dosvědčit rozdílné pojmání této značky v USA a ve východní Evropě.

Ad 7. Protože hierarchický systém vyžaduje respektování jeho hodnot, bez zbytečného přemýšlení nad jejich smyslem, konjunkturál pochopitelně upřednostní autoritu před pravdou,⁹ takže se radši bude mýlit se Sovětským svazem, Spojenými státy, Evropskou unií,¹⁰ než mít pravdu se Sovětským svazem, Spojenými státy, Evropskou unií.¹¹

Ad. 8. Neustálý vzestup je nutné chápat v rámci příslušného dobového systému, tedy někdy také jako kreativní destrukci nebo chtěný úpadek zastaralých odvětví, mechanismů, přístupů a institucí. Vzestup tak mění svoji náplň podle toho, co je právě „in“.

Ad. 9. Fakt, že je konjunkturál až na pár krátkých epizod prakticky stále na vzestupu, nezažil delší stagnaci, depresi či recesi, způsobuje jeho prosté lineární myšlení a celkovou nevyzrálou, kterou by mu právě ona krize či „neštěstí“ proměnila ve zralost a nadhled. Chybí zkušenost, co dělat, když se trend obrátí, přichází chudoba a nepřízeň. Dosavadní jasný výhled nenutil konjunkturála zamyslet se nad hlubším smyslem svého jednání, kam směřuje a proč. Tato dynamika a fyzický rozvoj jsou znamením pubertálního charakteru jak o tom píše sociolog Tížik: „Tak ako každý pubertiak aj mesto hľadajúce svoju tvár a identitu ju môže nájsť len cez pohľad na zápas všetkých svojich komplexov, strachov a túžob. Dovtedy, v čase prerodu, je charakterom mesta jeho bezcharakternosť. Pubertiacka nestálosť, namyslenosť a dočasnosť. Alebo inak povedané, rozdrobenosť charakteru“ (Tížik 2007, s. 52).¹²

Ad 10. Východiskem každé prognózy, vize, nebo představy o budoucnosti je dosavadní zkušenost. Protože doposud vždy docházelo k růstu, zlepšení, vše bylo rychlejší, lidé bohatší, projektuje se tento „étos“ do budoucna a podle něj se nastavují současné priority. Konjunkturál uvažuje stylem „lépe než včera, hůře než zítra“.

Stručně řečeno konjunkturál z podstaty své průměrnosti nalézá vyšší prvek (1), k tomu hierarchicky vzhlíží (2), přebírá jeho hodnoty (3), porovnává se s ostatními a sleduje svou pozici v žebříčku (4), přičemž uznává hovnoty, které nemají smysl a význam (5). Logicky si vybírá vzácné a slavné, protože jen tak si získá uznání vyšších a obdiv nižších prvků (6), o což mu jde především. Pravda jde stranou, důležité je to, co tvrdí „autorita“ (7). Neustálý vzestup (8) a občasná pochvala nastoupené cesty od idola potvrzuje správnost této strategie nevyzrálého pubertáka (9), který naivně vidí už jen růžovou budoucnost (10).

⁹ Konjunkturál je ideální postavou pohádky Císařovy nové šaty. Nevidí, že král je nahý.

¹⁰ Nehodící se škrtněte.

¹¹ Detto.

¹² Rychlý růst v pubertě křiví záda a trpí jím kosti. V případě Bratislavy lze hovořit o skolióze města po rychlém a nepřirozeném růstu. Bratislava má proto v mnoha ohledech charakter „rozvojového velkoměsta“.

2. Hierarchie

2.1. Obecné vlastnosti hierarchie

Definice: **Hierarchie** je vztah podřízenosti a nadřízenosti.

Hierarchie je v dnešním pojetí poměrně novým pojmem. Původně pochází z řečtiny, kde představovala polohu věcí vůči sobě (na stejné úrovni, nad nebo pod sebou). Moderní použití v novověku se váže k řádu nebeských andělů (cherubíni, serafíni aj.) a jejich vztahu podřízenosti a nadřízenosti. Traduje se, že existují tři andělské řády, v rámci každého jsou pak tři úrovně andělů (obr. 2). Toto moderní pojetí hierarchie se následně přeneslo do označení církevní struktury (papež, kardinál, arcibiskup, biskup, farář) a až během 20. stol. se tento pojem začal používat v širším kontextu, pro který platí výše uvedená definice. Mluvíme-li o hierarchii, jedná se vždy o vztah. Z toho logicky plynou další závěry. Člověk je bytost vcelku hierarchická, stejně jako většina savců, nebo zvířat obecně. Proto se v sociálních vědách s problematikou hierarchie setkáváme docela často. Pro ujasnění tohoto pojmu uvedu základní teze, ze kterých pak vycházím

v dalším uvažování: Hierarchie

- 1, je multidimenzionální
- 2, není pouhým pořadím
- 3, může být symetrická
- 4, není tranzitivní
- 5, nemá kvantitativní povahu
- 6, je ekvivalentní pojmu závislosti¹³

Obr. 2 Francesco Botticini: Nanebevzetí Marie (15. stol.)

Ad 1. Multidimensionalita hierarchie souvisí s multidimensionalitou jejího nosiče – člověka, nebo komplexnější sociální entity (město, stát, firma, sdružení atd.). V zásadě nelze mluvit o jediné hierarchii, ale spíše o systému hierarchií, o prostoru hierarchií, nebo dokonce o hierarchii hierarchií. Názorně si představme manžele, kteří jsou zaměstnáni na stejném pracovišti a tam jsou v určitém vztahu podřízenosti a nařízenosti, tj. v hierarchii. Můžeme se důvodně domnívat, že tato hierarchie nemusí vůbec platit mimo rámeček (časoprostor)

¹³ Tento bod je docela sporný, ozřejmím to dále v textu.

pracoviště a pracovní doby. Jedná se zde o dvě různé hierarchie, které mají každá svůj časoprostor a svoje specifické podmínky platnosti, přičemž je ale nelze úplně oddělit, protože lidé a sociální systémy, které tvoří hierarchii se navzájem obvykle dost prolínají. Můžeme si představit různé hierarchie, zde je výběr:

- a, Politická – daná oficiálním státoprávním uspořádáním (centrum administrativní jednotky X malá obec).
- b, Hospodářská (ekonomická) – daná převahou statického (vlastnictví) nebo dynamického (příjem) majetku a jeho efektivním řízením nadřazeným centrem (centrála X pobočka).
- c, Kulturní – daná výskytem kulturních nebo vzdělávacích institucí (VŠ, divadla, galerie) nebo jiného centra kultury nebo módy (Milán X Řím).
- d, Dopravní – daná posloupností uzlů a přestupních vazeb, např. v letecké dopravě hierarchie lokálního (Ostrava), regionálního (Praha) a globálního letiště (Frankfurt).
- e, Migrační – daná ustálenými migračními proudy a podřízeností emigračních zemí zemím imigračním skrze vízovou povinnost aj. překážky (Kanada X Česko).
- f, Jazyková – v širším pojetí možno také řadit do kulturní hierarchie, daná světovými jazyky a přizpůsobením se mluvčích podřízených jazyků v mezinárodním styku mluvčím jazyků světových (angličtina X čeština), (čeština X slovenština).¹⁴
- g, Prostorová – západ vs. východ (Slovensko), sever vs. jih (Itálie), mozaikovitá hierarchie ve městech – „lepší“ a „horší“ čtvrti – Hanspaulka vs. Hloubětín.
- h, Informační (mediální) – jistá forma kulturní hierarchie, závisí na tvůrci mediálního obsahu (film, TV, tisk, internet) a jeho převaze v mediálním diskurzu díky možnosti působit na veřejné mínění. Ilustrativně řečeno nadřazeným prvkem je zde zdroj informace nebo subjekt informace (ten, nebo to o kom/o čem se mluví) nad konzumentem/příjemcem informace.¹⁵

Z uvedeného seznamu plyne nemožnost určit komplexní sociální hierarchii, nanejvýš se může jednat o hierarchii dílčí, platnou pro konkrétní situaci a účel. Tak jako sociální vztahy i hierarchie bývají nelineární, dynamické, symbolické, formální, proměnlivé. Kromě individuální může mít hierarchie i skupinovou nebo kolektivní povahu (národní, firemní, městskou, tímovou, klubovou).

---

¹⁴ Týká se to hlavně televizního vysílání, kdy na Slovensku je mnoho pořadů a filmů uváděno v češtině zatímco opačně to neplatí. Jazyková převaha češtiny je ve slovenském mediálním a kulturní prostředí značná.

¹⁵ Krásnou ukázkou mediální hierarchie je následující vtip: Sejdou se dva umělci, jeden je z Prahy (P) a druhý z Brna (B). B začne „víš, co se o vás umělcích z Prahy povídá u nás v Brně? P: Nevím. B: No, že jste šulini. P: A víš, co se o vás brněnských umělcích povídá v Praze? B: Nevím. P: **Nic.**

Ad 2. Hierarchie není a nemůže být pouhým pořadím, protože samotné pořadí nevypovídá nic o vztahu mezi subjekty a proto neplatí implikace pořadí → hierarchie. Za určitých okolností může platit opačná implikace, kdy hierarchie generuje a katalyzuje pořadí. Případy, kdy nelze mluvit o hierarchii, nalézáme v neživé přírodě. Hierarchie světových osmitisícovek neexistuje, protože ony štíty mezi sebou nemají žádný vztah, z jejich výšky nevyplývá žádná vzájemná podřízenost nebo nadřízenost. Stejná situace je v případě pořadí měst. Mezi městem pořadí n a $n+1$ v jakémkoli národním či mezinárodním žebříčku není obzvlášť na nižších pozicích automaticky žádný vztah. Zatímco mezi Bratislavou a Košicemi hierarchický vztah existuje (velikost je ale pouze dílčí složkou), mezi okresními městy Zvolenem (44 tis. obyv.) a Myjavou (13 tis. obyv.) budeme hierarchii hledat těžko.

Ad 3. Symetrie znamená, že na jedné straně je obraz strany druhé, takže na obou stranách je v podstatě to samé. Tuto vlastnost ilustruje matematický a zároveň reálný objekt, Möbiův list. Pro ten platí, že není žádné dole ani nahoře, protože tento list papíru má jenom jednu stranu. V hierarchii symetrie znamená, že oba prvky mohou být zároveň podřízeny a nadřízeny sobě navzájem. Plyne to z prvního bodu. V multidimenzionálních systémech a prostorech nelze jednoduše mluvit o pozici „nahoře a dole“, „vlevo a vpravo“. Nalézt řád například už jenom ve čtyřrozměrném prostoru je věc složitá a nedá se redukovat do jedné přímky, jednoho grafu nebo tabulky. Jednoduchým příkladem ze života budiž věk. Rodič je hierarchicky nadřízen svému dítěti, protože je jeho tvůrcem. Z hlediska času je hierarchie už složitější. **Obr. 3** Möbiův list

Rodiče jsou nadřízeni v *retrospektivním* pohledu (my tady byli, když tys ještě nebyl na světě), zatímco dítě je rodičům nadřízeno v pohledu *prospektivním* (já tady budu, když vy už tady nebudete). Z hlediska času lze považovat v tomto případě hierarchii za symetrickou, protože sám čas je symetrický. Minulost a budoucnost jsou jednou stranou téže mince. Čas se zohledňuje v prostorové hierarchii mezi Velkou Británií a USA. Spojené státy jsou „dítětem“ Velké Británie, která má tradici a „zkušenosti“ s vytvářením a vedením globálního impéria, zatímco USA jsou v tomto ohledu „zelenáči“. Na druhou stranu dítě přerostlo své rodiče a žák překonal svého učitele, takže dnes už není pochyb o tom, kdo je komu podřízen. Nadřízenost proto neznamena automaticky absenci podřízenosti. Brno-Bratislava 12:21 není zápis z jízdního řádu, ale příklad řádovostní symetrie. Je lepší žít v Česku, ale ve druhém

nejdůležitějším městě Brně, nebo na Slovensku, ale v hlavním městě Bratislavě? Logicky a také olympijsky platí, že vyšší hierarchie má přednost. Jedna zlatá je víc než třicet stříbrných. Takto vzato, by mělo být lepší žít radši v Brně, protože stát je oproti městu hierarchicky vyšším prvkem. Jenže život není olympiáda, a tak zůstane *řádivostní křížení* hierarchií, docela příjemným intelektuálním cvičením, ale bez jasného řešení.

Ad 4. Tranzitivita je definována jako přenos určité vlastnosti z jednoho prvku na druhý. Pro podřízenost by zápis vypadal takto: $X < Y$ a zároveň $Y < Z \rightarrow X < Z$. Slovy: je-li prvek X podřízen prvku Y a zároveň prvek Y podřízen prvku Z, pak také prvek X je podřízen prvku Z. Tuto vlastnost obecně hierarchie nemá, plyne to přímo z bodu 3. Vhodnou ukázkou je sport. Běžně se v kolektivních sportech stává, že tým X je poražen týmem Y, který je pak poražen týmem Z. Jenže pak spolu hrají X a Z, přičemž „nečekaně“ vyhraje tým X. Dojde k zacyklení, a pokud jsou i skóre stejná, pak nelze určit vítěze, protože přeneseně *všichni prohráli i vyhráli nad všemi*.¹⁶ Proto je docela ošidné přenášet přímou hierarchii prvků jejich navazujícími vztahy dál a vyvozovat z toho dalekosáhlé závěry. Platí pravidlo, že jistota je pouze tam, kde jde o vztah přímý, nezprostředkovaný a samozřejmě nesymetrický. Jakmile se zvyšuje počet *přenašečů* hierarchie a dochází k vícenásobné tranzitivitě, je možné dojít ke zcela nesprávným závěrům. Jako v předešlém případě, i tady vše ilustruje obrázek z „tranzitivně“ poskládaných kostek. Odborně se tento matematický objekt nazývá Penroseho trojúhelník. Z těchto čtyřech základních vlastností vyplývá vlastnost pátá.

Obr. 4 Penroseho trojúhelník

Ad 5. Kvantitativita, neboli domnělá hierarchie na základě množství nebo počtu, ve skutečnosti není vlastnost, ale jenom občasný a spíše náhodný než zákonitý důsledek existence hierarchie mezi prvky. Tak jako jsme v bodu 3 ukázali, že hierarchie není pořadím, pak z tohoto faktu a také ze symetrie a netranzitivity plyne, že hierarchie není kvantitativní vlastností, ale vlastností kvalitativní. A podobně, jako nelze z pořadí usuzovat na hierarchii, nelze tak činit ani z množství nebo velikosti různých prvků. Jako viry, schopné zabít miliardkrát větší organismus, případně meteorit o váze pár tun, ničící svojí kinetickou energií obrovská území, platí i v hierarchii příměr o Davidu a Goliáši. Velikost a množství nemusejí

¹⁶ Názornou ukázkou zacyklení je hra kámen, nůžky, papír, hraje li ji tři a více hráčů.

být rozhodujícími pro vzájemný vztah. Jednoduchým příkladem je vztah voliče a volených zástupců (poslanci – obecního zastupitelstva, parlamentu, ale i členové představenstva akciové společnosti voleni akcionáři). Jednak je zřejmá symetrie, volič rozhoduje o poslanci, ten ale potom rozhoduje o voliči! A navíc často proti jeho vůli. Hierarchie je vzájemná, ale přece různá a složitá. Stejně tak představenstvo firmy je zodpovědné a placené akcionáři, kteří je na valné hromadě zvolili. Přitom představenstvo fakticky nakládá s finančními prostředky a je tak schopné firmu povznést i zruinovat a tím vlastně ovlivnit majetek svých nadřazených prvků, kterých je mnohem více. Hierarchicky se používá označení „nahore a dole“ plynoucí z fyzikální podstaty zemské gravitace, kdy prvky nahore mají nejen větší potenciální energii, ale taktéž často vyšší míru nezávislosti, o které bude řeč v dalším bodě. Intuitivně bychom hydrologickou hierarchii vnímali jako nadřazený vztah velkých toků, vyššímu počtu toků malých, do větších se vlévajících. Z hlediska počtu je malých toků řádově více než velkých, takže z tabulky podle délky, nebo průtoku či rozlohy povodí, lehce nabydeme na základně „kvantitativity hierarchie“ dojem, že velké toky jsou nadřazené menším. Právý opak je pravdou. Malé toky jakožto tvůrci toků velkých jsou na těchto zcela nezávislé. Průtok malých toků rozhoduje o průtoku toků velkých a nikoli naopak.

Ad 6. Závislost – na hydrologii a hierarchii řek se jasně ukázalo, že závislost je pojem, který s hierarchií souvisí. Malé toky jsou gravitačně vyšší, průtokem nezávislé na tocích velkých, které naopak „čekají na vodu shora“. V sociální geografii je závislost mnohem složitější, nejedná se totiž o nějakou fyzikálně nebo primárně přírodně determinovanou skutečnost, ale sociálně podmíněnou a velmi flexibilní a tekutou realitu. Tradičně se za prvek podřízený považuje prvek závislý a opačně, nezávislý za nadřazený. Sociální geografie nám ve své složitosti a pestrosti ukazuje i hodně zapeklité případy, kdy tomu tak nemusí zcela být. USA a Čína jsou v intenzivním politickém, ekonomickém i kulturním vztahu. Jako v mnohých vztazích i tento má hierarchický podtón. Ekonomicky jsou Spojené státy závislé na dovozu všelikého spotřebního zboží z Číny. Přitom Číňané do USA exportují díky politice čínské vlády vlastně zadarmo. Kvůli tomu jsou Spojené státy *fyzicky* závislé na Číně, bez ní by nebylo možné nasýtit americký trh nikoli jenom tím zbytným, ale především *nezbytným* zbožím. Kulturně a politicky jsou ovšem Američané nadřazení Číně, kterou vlastně přesvědčili, aby dodávala zdarma. Důvodem může být snaha získat know-how, technologie a kapitál, který by z vnitřních zdrojů Čína obstarávala obtížněji, či snaha zlikvidovat americkou ekonomiku strategií závislosti. Proto paradoxně může být nadřazený prvek v současné globální ekonomice závislý, dokonce možná může být závislý *právě proto*, že je nadřazený.

Výzkum hierarchie měst se dnes pojí s globalizací. Dříve se těžko kromě imperiální hierarchie centra a kolonií hledala nějaká globální městská hierarchie. První rozsáhlejší prací byla „The World City Hypothesis“ s pojem „world city hierarchy“ (Friedmann 1986). Města byla setříděna podle lokace finančního centra, nadnárodních společností (TNC) a mezinárodních institucí, růstu progresivních služeb, důležitých průmyslových závodů, dopravních uzlů a populační velikosti. Konkrétní pořadí se v čase stále měnilo, stejně jako počet a názvy kategorií. Průnikem všech variant je zařazení tria Londýna, New Yorku a Tokia mezi tzv. Alfa Cities. Sassen (1991) již použila místo „world city“ termín „The Global City“. Globalization and World Cities (GaWC) je výzkumné centrum při Loughborough University zaměřené na globalizaci a vztahy mezi světovými městy. Vedoucí GaWC, Peter Taylor, shrnuje stěžejní výsledky v práci „World City Network. A Global Urban Analysis“ (2003). Kromě častých změny v klasifikaci a počtu kategorií je pochybným i přílišný důraz na sídla firem, protože ta stále méně vypovídají o příslušném městě. Kvůli kreativnímu účetnictví, tranferovým cenám, outsourcingu většiny služeb a mezinárodnímu obsazení managementu už nemusí mít sídlo TNC takovou vazbu na dané město jako dřív. Pro skutečně globální firmy je jejich „domácí“ adresa stále méně důležitá a v praktickém rozhodování o směřování investic a toku kapitálu se moc neprojevuje. Mluví se o hierarchii rozhodování, která se mylně přisuzuje lokalitě, městu, nebo regionu, zatímco jde především o sociální proces. Nejsou TNC vlastně nejen NADnárodní, ale také NADměstská? Podobně jako jejich představitelé? Vycházejí z Marxovy hypotézy, že klíčové je *vlastnictví* „výrobních prostředků“ aka kapitálu, musíme si položit otázku, komu patří TNC? To dnes již nelze prakticky vůbec zjistit. Čím rychleji se rozmazávají vztahy na linii vlastnictví (akcionáři)/vedení (představenstvo a management) a sídlo firmy (město), tím rychleji ztrácí sídelní město roli v životě TNC a vice versa. Zodpovědnějším přístupem k hierarchii je teorie světového systému Immanuela Wallersteina (2004) se základními pojmy jádra a periferie. Hlubokým a detailním pohledem na historický vývoj kapitalizmu v Evropě a jeho šíření během 18. a 19. století s návazností na dnešní globalizaci přispěl ke studiu globálních politický a ekonomických vztahů. Jako přechodový prvek definuje tzv. semiperiferii s potenciálem stát se časem jádrem, což se povedlo např. Irsku a Jižní Koreji. Wallerstein nedělal explicitní žebříčky ani jinou kvantifikaci hierarchie. Konstatuje existenci tří jader (USA, EU, Japonsko), což souhlasí s výsledky GaWC (na vrcholu je vždy trio Londýn, New York, Tokio). Větší nejasnosti panují v pojetí semiperiferie, hlavně ve vztahu ke zvolenému měřítku. Evropská unie je jádrem, ale Lotyšsko nebo Rumunsko již nikoli. Regionálně není jádrem ani Sicílie nebo Meklenbursko, byť Itálie a Německo jádru jsou.

2.2. Pojednání o jednom fantastickém městě, které vlastně ani městem není

Jeden člověk napsal:

„Ač nejsem milovník měst, tak LA se mi líbilo“.

Celý výrok má jednu chybu, a to hned na začátku, spojku *ač*. Správně má být *protože*. Je to zcela paradoxní, možná i symbolické, nebo příznačné, že v dnešním světě je hierarchicky nejvyšším městem, oním numerem unem, právě sídlo, které žádným městem není.

Světové antiměsto, obrovská třináctimilionová vesnice je vzorem. LA – jediné město, které má svoji vlastní internetovou doménu .la. Lidé v New Yorku mluví o tom, co se děje v LA, zatímco lidé v LA mluví o tom, co se děje v LA. Jak prosté. Ve světovém jádru je jaderný (nebo jadrový) stát, který má své jadrové město. Probíhá tam fúze i štěpení zároveň. Město, které je ztělesněním teze, antiteze i synteze. Simultánně. Město, které je zároveň nejprvnější z prvnějších prvních měst a přitom tak blízké v mnoha ohledech městům třetího světa. Město s dvacetiprocentní nezaměstnaností a ještě větší podzaměstnaností. Město, kde jsou všichni free, cool, in a v pohodě. Město, kde podobně jako ve třetím světě existují „sweatshops“, dílny, kde za pár dolarů na hodinu dřou ilegální imigranti a nemůžou si ani jít odskočit. Tam, kde střední třída nemá na léky a zdravotní pojištění a nižší střední na hypotéky, kde „Nouveau Poor“ (Ehrenreich 2002), nová třída zaměstnanců na hůře placených místech pronajímá volné pokoje a často i volné pohovky, těm kterým zabavili dům. Takové je dnes zářivé město, opravdové **com-post-modern city**. Dnes už kapitalismus nepředstavují **vrazi z Volstrýtu**, ale **hvězdy z LA**. Ti, kteří bydlí v rezidencích, které nejsou vidět ani z dálky, ani zblízka. Tam v Bel Air, Santa Monica a Beverly Hills. V Hollywoodu.

Tak nějak by mohl znít strhující manifest postmoderního (velko)města. Důležitost LA jako (před)obrazu globálního dění a světového údělu si už uvědomili mnozí. Kunstler (1993) ve své knize „The Geography of Nowhere“ provedl analýzu tří amerických měst, která šla a jdou jiným směrem využívajíc jiné prostředky. Zaměřil se na Detroit (Motown), Portland v Oregonu (City of Roses) a Los Angeles (the City of Our Lady of the Angels of Porciuncula). Autor vychází z hluboké role měst: „Historically, cities contain the essence of civilization. They are the marketplaces for ideas and cultural values as well as material goods. They are the repositories of cultural memory. The city, above all, is the public realm monumentalized“ (Kunstler 1993, s. 189). Autor si tato tři města vybral, protože Detroit je příkladem staré industriální metropole, která implodovala, Portland je zase zastáncem progresivních trendů v propagaci veřejného života a ekologického územního plánování. Los Angeles, ztělesnění 20. století, město oddané autům, je, jak říká, docela těžké interpretovat.

Detroit založil svoji slávu na maximálním vytěžení onoho „magic carpet of transportation for all mankind“ (Kunstler 1993, s. 190). Už od 80. let docházelo k masivnímu vylidňování, počet obyvatel během jedné generace klesl z 2 mil. na dnešní necelý milion. Celé části města jsou shlukem rozpadávajících se domů, bez jediného živáčka široko daleko. Jednostranně zaměřená strategie rozvoje potopila celé město, protože „situation in a big city is the same as in a small town: the economy *is* the community“ (Kunstler 1993, s. 195).

Oregon je známý tím, že trvale prosazuje méně prorůstové strategie, místo toho se orientuje na zkvalitnění života místních obyvatel. Už v 70. letech psali při protestech proti výstavbě a dalším nežádoucím aktivitám obyvatelé Portlandu na transparenty „Stop **Californication**“. Neustálé přistěhovalectví, jak vnitřní, tak zahraniční, růst, růst, růst, to jsou emblémy státu honosícího se přezdívkou „Golden State“. Portland namísto velkých megaprojektů typu Renaissance Center¹⁷ v Detroitu vsadil spíše na drobnější a četnější zásahy v různých částech města, lepší běžný život na ulici, než „renesanci“ jedné lokality vyčerpávající finanční zdroje pro zbytek města. Tento přístup se nazývá „acupuncture urbanism“.¹⁸ Portlandané si uvědomovali, že ulice bez výloh se stane brzy mrtvou. Proto prosadili vyhlášku, která přikazovala stavět ve městě budovy s okny a výlohami na přízemí směrem do ulice.

Portland také jako jedno z mála měst v USA masivně investoval do vybudování tramvajových tratí.¹⁹ Nejenže došlo k zavedení veřejné kolejové dopravy tam, kde nikdy předtím nebyla, Portland navíc v době, kdy ostatní města s pomocí federálních dotací budovala dálnice a vysokokapacitní průtahy, udělal krok zcela opačný. Město zrušilo čtyřpruhovou komunikaci na nábřeží řeky Willamette a tak ji propojilo s centrem. Všechny tyto změny se dají shrnout do jednoduché, v americkém kontextu až revoluční myšlenky, že nejen bohatí mají právo na život v solidní, bezpečné a atraktivní čtvrti. Není tedy divu, že se Portland stal centrem environmentálních hnutí. Důležitá je i role aktérů. Guvernér Oregonu McCall ve snaze udržet stabilní sociální a přírodní prostředí razil zásadu „Come visit us, but please don't stay“ (Kunstler 1993, s. 205).

Detroit byl silně hierarchický, ve smyslu vlny automobilismu, kterou aktivně vytvářel, užíval si na výsluní a když vlna opadla, tak sám propadl až *na dno blahobytu*. Portland je svým způsobem *suprahierarchický*, nikdy nesledoval trendy, nejel s proudem, netlačil se dopředu. Snažil se vytvořit příjemné a stabilní prostředí sám pro sebe a to si udržovat a

---

¹⁷ Obrovský projekt hotelu a čtyř kancelářských věží, který je od začátku provozu ztrátový.

¹⁸ Tato strategie byla využita při olympiádě v Barceloně, kdy místo jediné obrovské sportovní a ubytovací lokality vsadili radní na obnovu různých čtvrtí a lokalit v celém městě, s cílem aby i po skončení her měly investice dopad na běžný život a z olympijské vesnice nezůstalo město duchů. Tento přístup ztělesňuje iniciativa „Městské zásahy“ započatá bratislavskými architekty Vallo a Sadovským. Viz www.mestskezasahy.sk.

¹⁹ Tramvaje tam po roce 2001 dodávala i plzeňská Škoda Transportation.

chránit. Hierarchie bývají variabilní, to co bylo včera vyzdvihováno, může být zítra zatracováno. **Mnozí první budou poslední a poslední budou první** (Bible Mt 19,30).

Poslední z trojice měst, Los Angeles je poněkud zvláštní případ. Sám Kunstler přiznává, že interpretovat tohle město je nadlidský úkol. Jakákoli interpretace bude proto stejně zmatená, jako samotné LA. Přesto stojí za pokus zmínit pár podstatných okolností v jeho dosavadním vývoji. První zákonitostí je rovnice: vysoká cena ropy = chaos v Los Angeles. Přitom Los Angeles je městem, které mělo ještě ve 20. letech největší síť tramvajových tratí na světě. V té době se už ale intenzivně rozvíjelo nové perspektivní odvětví: těžba ropy. Mezi válkami bylo tradiční oranžově natřené těžební kyvadlo v Los Angeles stejně běžným zjevem jako kiosky v Paříži. Po čase si lidé na tato ošklivá monstra zvykli, skvělá příprava pro věk dálnic. (Kunstler 1993, s. 209). Dalším symptomatickým odvětvím byl film. Protože filmoví scénografové byli pochopitelně školeni především v strojení *interiérů*, vznikl tady nový étos: plechová hala navenek, nádherný barokní sál uvnitř. Boháči žijí v před zraky kolemjdoucích ukrytých vilách, které připomínají svojí velikostí a často i architekturou středověké kláštery. Co je venku je nezajímá. Skoro jako potentáty v banánových republikách. A přece i ty nejexkluzivnější restaurace na Melrose Avenue jsou v budovách, které se nedají ani náhodou označit za produkt architektury, na ulicích špinavých, protože udržovaných z *veřejných zdrojů*. Vlastně jsou to jenom „prostory“, tj. *místa, kde se uvnitř mohou odehrávat věci*. To co je venku za dveřmi, vůbec nic neznamená. Kunstler to označuje za jakousi naivní a zvrácenou formu demokracie. Stejně jako sekretářky a uklízečky z nedalekých kanceláří i Michael Schumacher nebo Brad Pitt vysedávají v ošklivých barabiznách uprostřed zoufalého veřejného prostranství. Ale jak poznamenává: **„if the rich can't give us public beauty, than who can?“** (Kunstler 1993, s. 211).

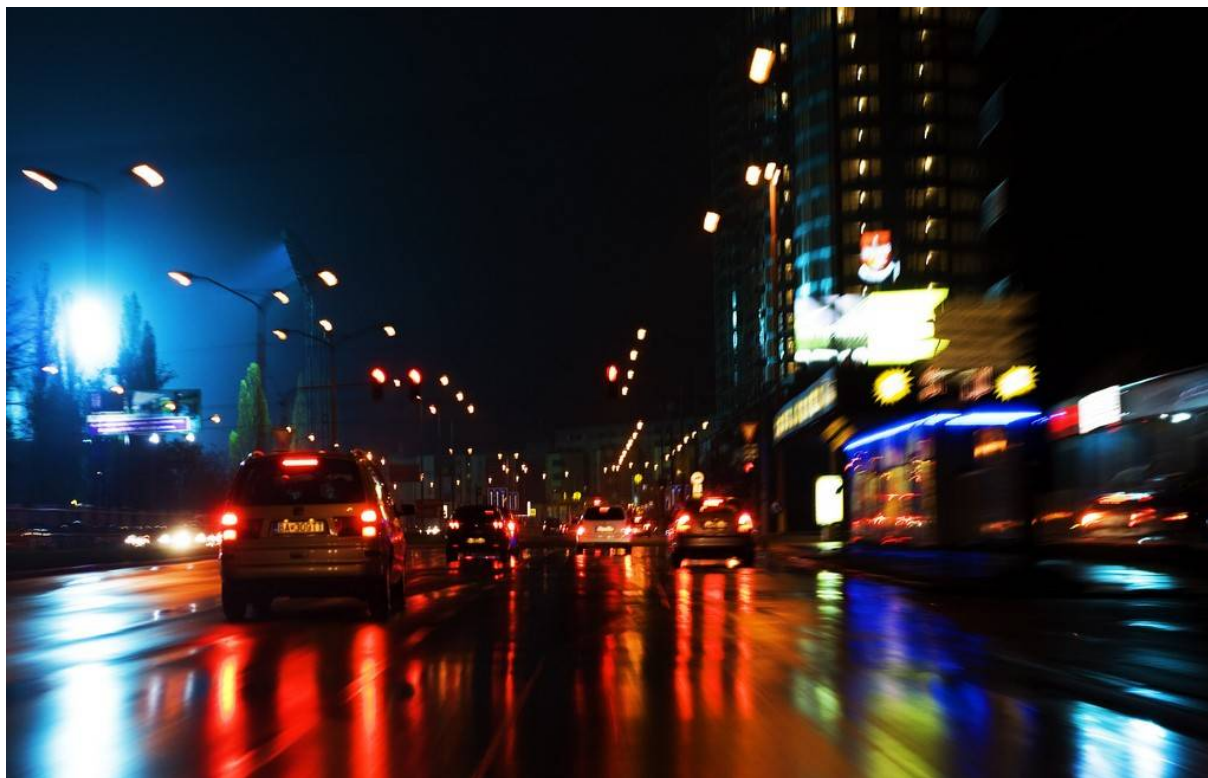
LA je čistou apoteózou vítězství privátního nad veřejným. Stejně jako sebevědomí, i bohatství má jak individuální, tak i kolektivní povahu (sport, kultura, náboženství, jazyk, národnost). I nejbohatší Bratislavané, mající přepychové vily na Kolibě se musejí každý den za volantem natřásat cestou po zdevastované Podkolibské ulici plné výmolů, a v důsledku toho měnit co chvíli tlumiče svých luxusních aut. Zatímco pařížský²⁰ bezdomovec může posedět na lavičce v parku a dívat se na krásu kolem sebe, nebo se nezávisle a bez nutnosti vlastnit auto a platit benzín přemístit metrem na druhý konec města, sedíce přitom mezi univerzitním profesorem a kardiochirurgem. Lesk a bídu tohoto andělského města nemůže nic vyjádřit lépe než film, pro něj je LA domovem. Zainteresovanému divákovi doporučuji dva

---

²⁰ David Harvey nazval svou knihu o tomto městě „Paris, Capital of Modernity“ (Harvey 2003). Los Angeles padne označení „Capital of Postmodernity“.

snímky s příznačnými názvy „The Land of Plenty“ místního režiséra, ale původem Němce Wima Wenderse z roku 2004 a „Crash“, natočený téhož roku, také místním režisérem Paulem Haggisem. Při prohlídce turistických videí na youtube si nelze nevšimnout, že LA je narozdíl od celé řady evropských, ale i amerických měst (San Francisco, New York City) v podstatě dokonalé „windshield city“. Nejčastějším pohledem na andělské město je totiž průhled skrz přední sklo automobilu. Ve městě nejsou skoro žádní chodci, město si nelze prohlédnout jinak než při jízdě autem po četných dálnicích a mnohaproudých avenue a boulevards. Americký boulevard je navíc jen pouhou karikaturou skutečného (evropského) bulváru. Má stejnou velikost, ale jinou funkci, nebo spíše kromě dopravy už žádnou jinou.

Jako schlemiels a nebich (u nás pat a mat) i LA a Bratislava dělají zdánlivě opačné věci, prošla opačnými režimy a obdobími, vypadají opačně, jedno má paneláky na výšku, druhé „paneláky na ležato“ (termín pro sídelní kaši). Ač jsou na první pohled velmi rozdílná, vynořuje se jistá příbuznost. Nedostatek nadhledu a absence viditelné fyzické historie přináší snahu o karikaturizaci jejích drobných pozůstatků. Zbytek se rychle „modernizuje“ s důrazem na výšku, sklo, luxus. Širší okolí a veřejné prostory chátrají. Jedním z příznaků tohoto vývoje je Bajkalská ulice, bratislavský „bulvár“. Americkému vyznění přispívá i trojice 24-patrových oválných věží (Three Towers), nově vybudovaných u této tepny.

Obr. 5 Bratislava – Bajkalská ulice

Chudoba je v LA vidět všude kromě médií. Všimla si toho Barbara Ehrenreich a rozvádí to v článku „Too Poor to Make the News“.²¹ V Evropě jsme na chudobu a sociální rozdíly mnohem citlivější. I proto je jí věnována větší pozornost, mediální i politická. Hluboce autentický a tragicky pravdivý obraz podává třináctiletý Mnichovan Janis Mastoridis v článku „**Kéž bych měl vždycky co k snědku**“.²²

Podle zprávy spolkové vlády o chudobě je každé osmé dítě v Německu chudé. Podle Německého institutu pro hospodářský výzkum²³ dokonce každé čtvrté. Patří k nim i Řek, Janis Mastoridis. Žije s rodiči a čtyřmi sourozenci v Mnichově – Neuperlachu, který je považován za problémovou čtvrť. Otec vydělává 2000 euro čistého, k tomu navíc má rodina 1000 euro dětských přídatků. Po odečtení nákladů na bydlení zůstává měsíčně sotva 250 euro na osobu. To je o 100 euro méně než životní minimum dospělé osoby podporované dle zákona Hartz-IV.²⁴ Rozhovor o chudobě, spravedlnosti a životních cílech (vybral jsem závěrečnou pasáž rozhovoru).

SZ: Co bys dělal, kdybys měl hodně peněz?

JM: Pomohl bych rodině, hlavně mámě a sestře. Pak bych koupil vilu.

SZ: V Murnau?²⁵

JM: Ne, v Los Angeles. Tam chci bydlet, až budu velký. Ještě jsem tam nebyl, ale vím, že tam je Hollywood a žijou tam všechny filmové hvězdy. A taky že tam všichni mají hodně peněz, proto tam chci žít.²⁶

SZ: Máš strach z budoucnosti?

JM: Mám strach, že to nakonec nebude tak, jak doufám. Že nebudu žádným právníkem a nebudu mít žádné jiné šance. Že všechno zůstane, jak je, a moje děti budou taky muset hladovět. Z toho mám opravdový strach.

---

²¹ New York Times, 14.6.2009.

²² Süddeutsche Zeitung, 23.5.2008.

²³ Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung.

²⁴ Hartz-IV je německý zákon, který zreformoval oblast sociální podpory a nezaměstnanosti v reakci na stagnaci 90. let. Každá dospělá osoba má krom příspěvku na přiměřené bydlení právo na 345 euro navíc k pokrytí ostatních běžných životních potřeb.

²⁵ „Dobrá adresa“ v podhůří Alp asi 50 km jižně od Mnichova.

²⁶ Skvělou propagandu tomuto mýtu udělal celosvětově úspěšný seriál Beverly Hills 90210 vysílaný celé „zlaté“ desetiletí 1990-2000 v 296 dílech televizí FOX.

3. Vývoj

3.1. Období do Homolova puče

Konjunkturalita je pojem dynamický, nikoli statický. Konjunkturálním se nějaký prvek nestává náhodou, nýbrž protože někam, nějak dospěl resp. spíše **nedospěl**. Proto je pochopení a postižení dosavadního vývoje samotného města Bratislavy, jakož i vývoje Slovenska a Československa v širším kontextu podstatné pro porozumění celé práci.

Připomenu, že v kapitole Teorie konjunkturálního města jsou v definici tři body, které mají vývojovou konjunkturální podstatu a na jejichž prokázání v obecné (politické) historiografii se zaměřuje tato kapitola. Jsou jimi absence stagnace v dosavadním vývoji, dynamický a rozvojový přístup a optimistické vidění budoucího vývoje. Detailní náhled na konkrétní vývoj z pohledu systematických disciplín (obyvatelstvo, ekonomika, doprava, urbanizmus, kultura) naleznete v dalších částech této práce.

Premiér Robert Fico při projevu v Martině 2.1.2008 řekl: „Rok 2008 bude velmi zajímavý, nielen preto, že si v ňom pripomíname 15. výročie vzniku nášho mladého štátu, štátu *veľmi starého národa starých Slovákov*. Od Tomáše Hudáka, redaktora najvlivnějšího slovenského deníku SME, si pak za tento obrat vysloužil přezdívku *najstarší zo starších starých Slovákov*. Necítím se dost v kramflecích, co se historie slovenského národa týče, proto začnu až vznikem prvního moderního státního útvaru Slováků, čímž bylo po první světové válce Československo. Zatímco v Česku byl proces vzniku nového státu jednodušší, i když se také vyskytly komplikace hlavně v sudetských částech země, Slovensko bylo fakticky, tj. fyzicky, cele začleněno až s ročním zpožděním, protože na jihu probíhala regulární malá válka s Maďarskem a hranice byla několik měsíců po 28. říjnu (oficiální vyhlášení ČSR) a 30. říjnu (Martinská deklarace, stvrzující účast Slovenska na novém státě) pouze na papíře. Původní plán, jak s ním počítala Cleavelandská dohoda (1915) českých a slovenských krajanských sdružení v USA i Pittsburská dohoda ze dne 30.5.1918, byl založen na autonomii Slovenska, jako nedílné podmínce existence Československé republiky (Kováč 1998). Společný stát měl duo „otců – zakladatelů“, kteří dominovali všem politicko-hospodářským otázkám. Byli jimi Tomáš Garrigue Masaryk a slovenský legionář Milan Rastislav Štefánik. Ten byl v době vyhlášení Československa velitelem v bojích legionářů na Sibiři a na Slovensko se tragicky vrátil až 4. května 1919, kdy zahynul při nevydařeném přistání svého letadla v Bratislavě. Tím se osa vychýlila, protože Slováci neměli další tak charizmatickou a údernou osobnost, která

by neotřesitelně hájila a prosadila jejich požadavky ve společném státě. Navíc bylo známé, že Edvard Beneš, který zaujal pozici druhého muže ČSR, nebyl s M. R. Štefánikem zrovna v příliš přátelských vztazích. Výsledkem byl „čechoslovakismus“, tedy praxe jednotného národa s dvěma *nářečímí*, dvěma národními entitami a dvěma územími, ale unitárně řízeného a centralizovaného jedinou vládou v Praze. Slováci sice byli „státotvorným národem“, ale populačně vlastně šlo o menšinu, a to dokonce až druhou po třímilionovém německém „přítěžku“, se kterým si mimochodem centrální vláda taky nevěděla příliš rady.²⁷ Krystlík (2008) to v knize „Zamlčené dějiny 1918, 1938, 1948 a 1968“ vyjadřuje jednoduše: **„Československo byl stát jenom pro Čechy“**. Pro *evropského jezevčíka* pak představovala největší problém hospodářská a dopravní integrace nesourodého území se zhoršujícími se dopravními i hospodářskými podmínkami směrem na východ. K posílení integrity byly ve 30. letech postaveny mnohé tratě, např. valašská magistrála spojující Hranice na Moravě s Púchovem, nebo transslovenská magistrála z Banské Bystrice do Košic přes Margecany. Hospodářská integrace pak byla ještě komplikovanější. Slovensko, po staletí vcelku dobře integrovaná část uherského hospodářství pod označením „Horní Uhry“, se v krátké době muselo přeorientovat na novou národní ekonomiku, ze severojižní orientace na západovýchodní. V době, kdy hospodářství bylo mnohem více národní než globální a hranice neznamenal jenom čáry na mapě, ale také dopravní, právní, celní a jiné četné komplikace v mezinárodním obchodě a financích, slovenský průmysl a mnohá význačná hospodářská odvětví kolabovala pod náporom technologicky a nákladově vyspělejší české konkurence. Ač byly učiněny mnohé kroky k vyrovnání rozdílů (podpora vzdělání, založení Komenského univerzity v Bratislavě, vyslání českých učitelů a inteligence do škol a podniků), výsledky byly mnohdy rozpačité. Světová krize 30. let postihla Slovensko mnohem tvrději než České země, kde zase zasáhla regionálně s mnohem větší silou Sudety, centrum spotřebního a exportního průmyslu. Národní rozepře doutnaly a integrita státu dostala touto krizí a celkovou (anti)konceptí centrální vlády s minoritním či žádným zastoupením Němců a Slováků na vedení státu pořádně na frak. Z publikací věnujících se problematice sociální a hospodářské koheze i politickým faktorům první republiky, stojí za zmínku z české strany skoro šestisetstránková publikace kolektivu vedeného Václavem Průchou nazvaná „Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 1. díl“ pokrývající období 1918-1945.

Slovenský úhel pohledu zastupuje komplexněji a obecně historiograficky laděná bezmála sedmiset stránková kniha editorů Milana Zemka a Valeriána Bystrického „Slovensko

---

²⁷ Slováků bylo ve sčítání roku 1921 1,9 mil., Němců 3,1 mil. V roce 1930 se poměr příliš nezměnil: Slováků bylo sečteno 2,2 mil. a Němců 3,2 mil.

v Československu (1918-1939)“. Vcelku se až na pár detailů shodují v konstatování nelehkého období a složité integrace Slovenska v kulturním, sociálním, hospodářském a především politickém smyslu. Obě knihy obsahují v přílohách i četný empirický dobový materiál (kopie smluv a zákonů, statistiky, vyhlášky, dobové mapy). Projekt Československa a *čechoslovakismu* zvláště se dnešními očima dá hodnotit jako relativně neúspěšný. Nezabránil rozpadu státu a explozi nacionálních vášní a neubrzdl vlak rozmíšek, chudoby, desintegrace a národní ukřivděnosti rozjetý vstříc válečným událostem. Slovensko, a to zvláště východní,²⁸ postihlo masové vystěhovalectví převážně do USA a Kanady. Jezevčík měl příliš krátké nohy na udržení dlouhého těla. Nepomohly tomu ani Korčákovy „Geopolitické základy Československa“ (1938), které mající v názvu hotový *oxymorón*, nepřesvědčily o existenci *jakýchkoli pevných základů* ani Němce, ani Slováky. Absurditu celému dění dokonce už i po Mnichovu dodala avantura české vlády, která zcela naivně neuvědomujíc si, že Československu zbývá do jeho úplného konce spíše než pár let nebo měsíců již jenom pár dnů, reagovala na nepříznivý vývoj na Slovensku tak, že podnítila **Homolův puč**. To je událost, která se sice může zdát marginální, ale v dalším vývoji vztahů hrála velice podstatnou roli, dokonce pro pozdější kooperaci Čechů a Slováků roli klíčovou. Pro srovnání jsem použil schválně dva časově protichůdné zdroje – jednak současný český překlad monografie slovenského historika Dušana Kováče „Dějiny Slovenska“ (Kováč 1998), potom socialistickou monografii Slovensko Dejiny z čtyřdílného pásma slovenské odborně-literární národní epopoje (Slovensko – Dejiny, Ľud, Kultúra, Príroda) vydané v letech 1964 až 1974 vydavatelstvím Obzor v Bratislavě (Tibenský 1971).

„V noci z 9. na 10. marec Hácha zbavil autonómnou vládu, okrem ministra Teplanského, úradu a na Slovensku bola nastolená vojenská diktatúra. Moc prevzali vojenský velitelia, všetky verejné budovy a úrady obsadili vojaci a četníci. Prezident vymenoval novú autonómnú vládu z dvoch členov, Teplanského a nového predsedu vlády Siváka, ktorý však bol práve vo Vatikáne. Niekoľko sto ľudákov a gardistov bolo zatknutých a internovaných, niektorí na čele s Ďurčanským utiekli do Nemecka a cez viedenský rozhlas vyzývali ľudákov a gardistov na odpor“ (Tibenský 1971, s. 712). Na Karola Sidora a Jozefa Tisa byl německou stranou vyvíjen intenzivní nátlak, aby vyhlásili samostatnost Slovenska. Intervence a nevydařený puč česko(slovenské) vlády nejenže nezachránil Československo před rozpadem, ale dokonce napomohl k větší odstředivosti Slovenska a celý vývoj zbytečně zdramatizoval a urychlil. „Dne 9. března pražská vláda na pověsti o možném vyhlášení nezávislého Slovenska

---

²⁸ Označované za „Nové Slovensko“ (Korčák 1938).

reagovala vojenským zásahem. Jozef Tiso byl odvolán z funkce předsedy slovenské vlády a na Slovensku byla vyhlášena vojenská diktatura. Armáda, která zde zasáhla, zatkla stovky lidí. Dne 11. března byl do funkce předsedy slovenské vlády jmenován Karol Sidor, zatímco Tiso se odebral na svou faru do Bánovců nad Bebravou. Vojenský zásah, známý v literatuře jako „Homolův puč“, byl s velkou pravděpodobností v Hitlerově režii a sloužil jeho záměrům“ (Kováč 1998, s. 215). Ať už se jednalo o Hitlerovu režii, jak se domnívá Kováč, nebo o prostou politickou stupiditu pražské vlády, která sama majíc na kahánku se vrhla do realizace puče a vojenské diktatury ve své „provincii“, tento krok byl prvním násilným šrámem v československých vztazích, poznačených neplněním dohod ze strany Masaryka i Beneše a ignorací autonomních požadavků Slováků.²⁹

Dne 14.3.1939 v odpoledních hodinách byl poslanci slovenského sněmu jednomyslně vyhlášen samostatný „Slovenský štát“. Československo přestalo existovat nikoli 15.3.1939 obsazením Wehrmachtem, ale už o den dříve, a to osamostatněním Slovenska. Tento fakt následně ztížil Benešovu koncepci tzv. právní kontinuity Československa, která měla za cíl zakrýt jeho přijetí Mnichovských požadavků a následnou abdikaci (Brod 2002).³⁰

3.2. Období let 1939-1989

Postoj k Slovenskému štátu je dnes rozpačitý a rozděluje mnoho Slováků na jeho stoupence, vyzdvihující nacionální význam prvního *osamostatnění*, a ty, kteří berou jeho existenci jako vcelku bezvýznamnou, protože stejně nešlo o faktickou samostatnost, nýbrž podřízenost Německu. Samostatnost byla pouze formální, což se ukázalo vzápětí po zahájení Slovenského národního povstání 29.8.1944, které bylo potlačeno německými invazními vojsky, bez reálného vlivu slovenské vlády. Během Slovenského štátu došlo k mírnému hospodářskému rozvoji, který zastavilo až SNP a následný přechod fronty. Z významných hospodářských událostí jmenujme třeba zahájení výstavby Oravské přehrady, stavbu reprezentativního bankovního paláce v Bratislavě (dnešní City Gate) nebo otevření trati Prešov-Humenné připojující východní Slovensko, které Maďarsko odřízlo obsazením Košic.

---

²⁹ Autonomie Slovenska byla paradoxně zrealizována po 20ti letech výmluv až na popud Mnichovské konference a následného okleštění Česko-Slovenska. 7. října 1938 byla uzákoněna autonomie Slovenska a vyjmenován první předseda zemské autonomní vlády, katolický kněz Jozef Tiso. Projevuje se tak jistý dějinný paradox, že Češi dokázali Slovákům v otázce autonomie ustoupit vždy až po nějaké vlastní traumatické zkušenosti. Tento scénář se zopakuje přesně za 30 let znovu.

³⁰ Atmosféru tehdejší doby a napjaté vztahy Čechů a Slováků vcelku věrně ilustruje film Miloslava Luthera (1990) „Chodník cez Dunaj“, odehrávající se na Záhorí a v Bratislavě v přelomových letech 1938-1939.

SNP bylo nejen protifašistickým vzepětím Slováků, ale také asi v moderní slovenské historiografii nejpokrytějším údobím. Jako každá vrcholná dějinná událost, ani SNP se nevyhlo mnoha mýtům (Kamenec 2005). Hlavně za socialismu, především po roce 1968 bylo SNP vyzdvihováno jako komunistický protifašistický odboj. Toto přivlastnění si zásluh bylo očekávané, důsledkem je fakt, že dnes k SNP existuje tolik materiálu a detailních výzkumů, že i socialistické zdroje podávají vcelku faktický obraz (Prečan 1965). Bez ohledu na zásluhy, SNP přispělo k sebevědomí a národnímu uvědomění Slováků po kontroverzní zkušenosti s vlastním státem.³¹ Konjunkturalita spočívá v tom, že po vystřelení do vyšší fáze „vlastního“ státu v letech 1918-1939 v podobě ČSR, došlo k dalšímu „zlepšení“, tentokrát již státem samostatným. Kvůli ambivalentní povaze Slovenského štátu, to bylo právě SNP, které dalo Slovensku punc protifašistického spojence USA, VB, Francie a SSSR, přestože právně tomu tak nebylo. SNP tak bylo třetím stupněm nahoru letící rakety konstituce slovenského národa a jeho sebevědomí.

Poválečné období bylo ve znamení obnovení Československa v Benešově režii dle doktríny „právní kontinuity ČSR“. Zde dochází k druhému rozporu v česko-slovenských vztazích. Jsou jím volby v roce 1946. Zatímco v Česku dosáhla KSC 40,1 % (další levicové strany získaly také významné podíly: Čs. strana národně socialistická 23,7 %, Čs. soc. dem. strana 15,6 %), na Slovensku získali komunisté pouze 30 % (Koudelková 1989). Navíc narozdíl od Česka zde existovala efektivní opozice, protože volby vyhrála obrovským rozdílem s 62 % hlasů pravicová Demokratická strana, která měla na kandidátce také dřívější křesťanské politiky. Problém nastolení komunistické diktatury vyřešil v listopadu 1947 (tzv. slovenský únor) povereník pro Slovensko: mladý nadějný komunistický právník etablovaný aktivní účastí na SNP: Gustáv Husák (Barnovský 2005). Následný únorový převrat jenom dokončil již rozdělané dílo likvidace slovenské demokratické opozice. Přestože individuálním a významným aktérem zavádění komunizmu na Slovensku byl Slovák, nelze pomíjet fakt, že obecně dorazil na Slovensko **komunismus ze západu**.³² Pro křesťanské a rurální Slovensko

---

³¹ Dodnes diskutována je hlavně židovská otázka. Slovensko jako jediný stát za deportaci Židů Německu platilo „umísťovací poplatek“ (Mlynárik 2005). Reflexe židovské otázky ve Slovenském štátu došla ocenění i v podobě prvního československého Oscara za film „Obchod na korze“, natočený roku 1965 režiséry Jánem Kadárem a Elmarem Klosem.

³² Inverzně tak první protistátní demonstrace od roku 1969 přišla „z východu“. Pod názvem „Sviečková manifestácia za náboženskú slobodu“ ji uspořádali František Mikloško a Ján Čarnogurský za podpory katolické církve. Konala se 25.3.1988 na Hviezdoslavově náměstí v Bratislavě. Den předtím byly mimořádně v Bratislavě vyhlášeny na tento den prázdniny (aby se studenti rozjeli domů) a během demonstrace vysílala Slovenská televize mimořádně film Angelika, tehdy velký divácký hit. Přese všechny výstrahy a výhrůžky se zakázané akce zúčastnila zhruba tisícovka lidí, kteří byli obligátně pokropeni a přes stovku jich „příslušníci“ zadrželi. Celkově při téměř neexistujícím disentu v Česku, bylo centrem protikomunistického odporu logicky katolické Slovensko. A tak bylo dění na Slovensku opět vzorem pro následné události v Česku. Praha vždy o krok za Bratislavou.

je tohle neospravedlnitelným činem. Sám Gustáv Husák byl posléze v roce 1951 odsouzen za „buržoazní nacionalismus“ k doživotnímu vězení, které skončilo předčasným propuštěním a rehabilitací roku 1960.³³ Stejně jako za Slovenského štátu i zde dochází k ambivalentnímu vývoji. Na jedné straně mohutná industrializace Slovenska, na druhé straně kulturní a národní nihilizace v unitárním státě, potvrzeném ústavou 9. května 1960 o „Československé socialistické republice“. O industrializaci a hospodářském rozvoji v tomto období existuje četná dobová literatura. Obsáhlou monografií o „budování“ je třetí díl epopeje Slovensko – Ľud (Lukniš, Princ 1974). Bylo postaveno mnoho závodů těžkého průmyslu (kupř. Východoslovenské železárny, strojírenské podniky v Pováží, soustava vodních elektráren – tzv. Vážská kaskáda a jaderná elektrárna Jaslovské Bohunice). Toto období bylo a je přesto vnímáno jako pokrok v rámci daného systému, podobně jako Slovenský štát byl za II. světové války pokrokem v rámci paradigmatické nacistické ideologie. Zvláště východní Slovensko a rurální části byly modernizovány a elektrifikovány. Poslední obcí celého Československa, kde se ještě 15 let po válce svítilo petrolejkami, je Zlatá Baňa ve Slánských vrších východního Slovenska. Byl to ten slavný den 4.9.1960, kdy k nim byl zaveden elektrický proud (Koudelková 1989).

Příští „osudovou osmičkou“, ve které se objevil *trumpf slovenské karty* byl rok 1968. Podobně jako v roce 1938 i teď hrály nevyřešené národnostní otázky drobnou roli, často ale schopnou převážit jazýček vah. Narychlo svolaný Vysočanský sjezd komunistické strany byl později formálně odmítnut a jeho závěry vyšly do ztracena kvůli neúčasti slovenských delegátů způsobené rozvratem komunikací a dopravy v okupovaném Československu. Citlivá otázka po desetiletí zanedbávaná se vrátila jako bumerang v tu nejnevhodnější chvíli. Tak jako jediným pozitivním důsledkem Mnichovské konference bylo zavedení autonomie Slovenska, podobně bylo jediným pozitivem invaze a celého „Pražského jara“ podepsání „Zákona o československej federácii“ na Bratislavském hradě dne 30.10.1968. Přesně 30 let a 3 týdny po obdobném kroku vlády pomnichovské. Petr Pithart (1990) jako snad jediný z komunistů po sobě nezanechal ukňouranou sebeomluvnou biografii „jako to tehdy bylo“, ale netendenční a i vůči sobě přísné svědectví viděné komunistickým subjektivním očima, kterých si je ovšem plně vědom a přiznává to. Vztahům Čechů a Slováků věnuje celou jednu 53 stran dlouhou kapitolu své exilově vydané knihy „Osmašedesátý“ pod příznačným názvem: Češi a „soudruzi ze Slovenska“. Na úvod uvádí citát Karla Kosíka: „Česká otázka je

---

³³ Život Gustáva Husáka a jeho vícenásobné přemety zpracovává dramatickou formou hra Viliama Klimáčka „Dr. Gustáv Husák – Vážen prezidentov, prezident väzňov“, kterou od roku 2006 uvádí bratislavské divadlo Aréna.

otázkou světovou, ale praktickou zkouškou této světovosti je slovenská otázka. V jistém smyslu dokonce můžeme říci, že *podstatu české otázky tvoří slovenská otázka*“ (Pithart 1990, s. 83). Nakonec Češi namísto světové otázky vyřešili jenom otázku Slovenskou, ale trvalo to ještě dalších 25 let. Protože období 1968-1989 je trošičku na Slovensku démonizováno, hlavně deklarovaný kulturní, institucionální (budování ministerstev, vládních organizací), ekonomický (relokace automobilového průmyslu z Čech do Bratislavy počátkem 80. let), sociální a populační rozvoj, rád bych zde zmínil pár skrytých tváří tohoto „normalizačního rozvoje“.³⁴ Husák se stal nakonec z vězně prezidentem a období, kdy „vládl“ se označuje mlhavým termínem normalizace. Co ve skutečnosti Slovensku přinesla?

Obr. 6 Ilustrace socialistické Bratislavy – reverz bankovky o hodnotě 50 Kčs³⁵

V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu³⁶ tak se jmenuje předposlední kapitola knihy „Mýty naše slovenské“. Marína Zavacká (2005) ukazuje na dvojznačnost častého výroku „za komunistov sa aj čosi vybudovalo, nebolo všetko len zlé“. Zatímco dnešní doba je dynamická, proměnlivá, čas hrál za normalizace úplně jinou roli. „Myšlienka zmeny je v protiklade k snahe vzbudiť dojem, že režim bol nastolený naveky, že neexistuje reálna možnosť nejakej inej alternatívy, a preto ju moc považuje za nebezpečnú. Systém trvalého bydliska a bytová politika nanovo „pripútali ľudí k pôde“, nútili ich, aby celý život zostávali na jednom mieste“ (Zavacká 2005, s. 228). Strnulost a práce u jednoho zaměstnavatele po

³⁴ Z hlediska státoprávního uspořádání se skutečně o normalizaci na Slovensku jednalo, není přece normální, aby třetinový národní kompaktní útvar neměl ŽÁDNOU autonomii. Vůbec celé toto období mělo ve dvou republikách federace odlišný průběh a charakter. Na Slovensku panovala menší cenzura, vycházely tam i knihy v Česku zakázané a studovali nebo pracovali tam lidé, kteří v Česku byli na „černé listině“ a normální práci by nedostali, nebo by nebyli přijati na VŠ.

³⁵ Autorem je slovenský výtvarník a ilustrátor Albín Brunovský (1935-1997). Emise bankovek o hodnotě 10 Kčs (P.O. Hviezdoslav a Orava), 20 Kčs (J.A. Komenský a vzdělání), 50 Kčs (L. Štúr a Bratislava), 100 Kčs (K. Gottwald a Praha) a 1000 Kčs (B. Smetana a Vyšehrad) se mezi odborníky řadila k výtvarně nejzdařilejším na světě. Za stokorunu se pak Brunovský styděl a už 27.11.1989 se veřejně omlouval (Semafor ve stáve, s.181).

³⁶ Třeba za pár (desítek) let někdo napíše knihu s titulem: V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania kapitalizmu.

celý produktivní život, to byla perspektiva (nejen) dělnické třídy.³⁷ Kromě toho si Zavacká všimá i tradiční „kvality“ výrobků. „Začiatkom 50. rokov vyznamenali pracovníkov mäsozpracujúceho závodu v Bratislave za úsporu mäsa do párkov, keď ho vynaliezavo nahradili múkov“.³⁸ Další text (Zavacká 2005, s. 230), který souvisí s jednou ze tří vývojových vlastností konjunkturála, totiž vírou v nádhernou budoucnost a také s prostorovou hierarchií vysněného „vzoru“, jsem si dovolil přepsat a přenést z minulosti do dnešních reálií. Rekonstrukci originální verze přenechávám čtenáři jako snadné cvičení. „Zjednodušene možno povedať, že vierouka slovenských kapitalistov rozlišuje dva raje, no rozhraničenie medzi nimi nie je ostré. Prvým je *raj budúcnosti*, ku ktorému kapitalisti smerujú (ale nastúpená cesta ich opravňuje cítiť sa už teraz súčasťou budúcnosti). Druhý – už jestvujúci raj sa začína za štátnymi hranicami Spojených štátov. Napriek ich reálnej existencii sa u nás buduje ich výlučne mýtická predstava. Spojené štáty sú miestom, kde sa kapitalistické sny už vraj naplňujú“.

3.3. Vývoj Slovenska po roce 1989

Rozpad RVHP a zhroucení celého sovětského impéria v roce 1989 bylo jenom dalším obrovským skokem pro lidstvo a malým krůčkem pro Slovensko. Byla to ale jenom předehra k ještě většímu skoku, doslova k vystřelení přímo do černé desítky, k samostatnému státu. Budování kapitalismu a naplňování jeho snů se obšírněji věnuje kapitola Ekonomika. Zde bych rád načrtl vrcholný dějinný okamžik pro Slovensko a Slováky. Na projevu v Martině 2.1.2008 Robert Fico mj. řekl: „Teraz konečne kotvíme vo vlastnom prístave, v Slovenskej republike, ktorú sme si sami zbudovali“.

Zánik Československa je i přes krátký čas již poměrně intenzivně zpracovaným a důkladně zanalyzovaným procesem. Krom článků, vyšly čtyři obsáhlé publikace (Musil 1995), (Stein 2000), (Rychlík 2002) a (Vodička 2003), každá bere události z trochu jiné perspektivy.

---

³⁷ Dušan Hanák, významný slovenský režisér, natočil po roce 1968 dva „trezorové“ filmy. Prvním byl film 322 z roku 1969, zobrazující obyčejný život „socialistického člověka“ v tehdejší Bratislavě. Do trezoru šel, protože byl hlavní hrdina příliš fádne a plytce zobrazen, přičemž Hanák ještě vpašoval do filmu pár kousavých poznámek (třeba o existenci *pouhých* dvou obchodních domů v celé Bratislavě). Hanák mohl poté natočit již jen apolitický dokument „Obrazy starého sveta“ (1972), kde zachytil velmi staré lidi z horských samot. Naturalistické dílo výjimečných kvalit bylo zakázáno, protože neříkalo nic o *socialistickém* mladém budovateli, ale pouze o přestárlých lidech nesocialistického vyznění a myšlení. Dušan Hanák tvrdí, že „bez ohledu na režim je kvalita vždycky ohrožením pro strážce průměrnosti, v umění, vědě, i v obyčejné manuální práci“.

³⁸ Zdá se, že některé „nápady“ jdou napříč ideologiemi. Kapitalizmus také umí „ušetrít“ maso v párcích, jak ukazují naše obchodní řetězce s Lidlem v čele.

Také byly natočeny dva dokumentární filmy. *Zánik Československa v parlamentu* (1993) dokumentaristy Pavla Kouckého, který v oné ještě docela málo bezpečností posedlé době zachytil na kameru projednávání zákonů o federaci (kompetenční zákon, zákon o zániku ČSFR) a politiky při různých veřejných i méně veřejných rozhovorech. Druhým snímkem je „Tenkrát 2: Šance pro Slovensko“ Roberta Sedláčka (2000). Jedná se o rozhovory s aktéry říznuté archivními záběry z doby rozdělení. Empirickým zdrojem jsou pro dnešní bádání také záznamy z jednání parlamentu.

Takhle viděl blížící se rozdělení Československa poslanec Ivan Sviták při svém projevu během projednávání zákona o dělení federálního majetku dne 18.11.1992: „Jak se vyvíjela stručná historie československé státnosti, pokud je ji možno vtěsnat do pěti minut? V roce 1868 se rakouští Němci poučili z porážky, z války s Pruskem a federalizovali svůj stát s Maďary tak, že ekonomická a politická moc jim zůstala nadále v rukou. Češi byli vyloučeni z role mocenské elity a nestali se partnerem federativní změny. O padesát let později, v roce 1918, Češi se poučili, převzali úlohu mocenské elity a vyloučili Němce a menšiny z nového uspořádání. Nezměnili ekonomické vlastnické vztahy, protože byli ovládáni fikcí čechoslovakismu a národního státu. O pouhých dvacet let později, v letech 1938 - 1939, Němci a Slováci se poučili, odmítli český stát, odtrhli se a všechna tři etnika se dostala do úplné závislosti na Hitlerově třetí říši. Okupace zpochybnila životnost národního československého státu. O sedm let později, v roce 1945, Češi se poučili, odmítli společný stát s menšinami, odsunuli Němce, zestátnili jejich majetek jako náhradu za válečné škody okupace a vrátili se k fikci čechoslovakismu bez Němců a *bez reálného vlivu Slováků*. Z československého dominia se stalo česko-slovenské kondominium; a nakonec zbývá jenom německý kondóm“. Sviták byl proti rozdělení a přestože si byl vědom nutnosti *rovnocenného* státoprávního uspořádání Česko-Slovenska, jeho strach z ovládnutí Česka Německem převážil a proto hájil zachování federace, jako efektivní obrany českých zájmů. Vlastně se jednalo o podobný argument, který kritizoval. Myšlenka čechoslovakismu za první republiky taktéž vycházela z předpokladu většího vyvážení třímilionové německé menšiny „jednotným“ národem. Německou kartou, ať už přiznanou nebo tajenou se během rozpadu Československa ohánělo více stran. Z jednotlivých aktů (přijetí slovenské ústavy 1.9.1992, schválení kompetenčního zákona, zákona o dělení federálního majetku nebo samozrušení federálního shromáždění)³⁹, procesu jejich projednávání a schvalování plyne následující logický závěr.

---

³⁹Tento ojedinělý a ve své podstatě revoluční čin samorozpuštění Federálního shromáždění je zralý na zápis do Guinnessovy knihy. Političtí kapři si snad nikdy v dějinách nevy pustili svůj rybníček tak snadno, lehce a rychle jako federální poslanci ČSFR.

Tato legislativní smršť, kterou detailně popisuje právník Stein (2000)⁴⁰ proběhla za prvé vcelku kultivovaně a bez jakéhokoli náznaku násilí, nátlakových akcí, výhrůžek a eskalace napětí. Za druhé následný vývoj obou zemí ukázal na správnost rozdělení Československa. Dnes je kromě rozdílů v měně vlastně dosaženo toho, co by stejně správná federace obsahovala tak či tak, volného pohybu lidí, zboží, služeb, kapitálu při samostatné fiskální politice a svrchované výkonné moci obou zemí. Akorát ve větším evropském prostoru. Rychlík (2002) jakožto historik se zabýval mnohem hlouběji příčinami a postupnými náznaky odlišného směřování obou zemí. Všiml si také ekonomických souvislostí, například problematiky útlumu zbrojního průmyslu, který měl na Slovensku mnohem vyšší podíl na celkové výrobě a po jeho krachu docházelo k vzniku celých strukturálně postižených regionů (Turiec).⁴¹ Nejkomplexnější a nejhlubší pohled na rozpad, ale daleko více na téměř třičtvrtě století trvající manželství Čechů a Slováků, podává sborník ze tří konferencí pořádaných v letech 1992-1993 Central European University v Budapešti, editorem kterého je sociolog Jiří Musil (1995). Práce podává odpověď na diferencovaný vývoj v hospodářství, kultuře, politice, mezinárodních vztazích, populačních a migračních otázkách, ale také v budování národního povědomí. Z pošetilé historie Československa plné (ne)očekávaných obrátů a zvrátů lze považovat jeho rozpad za nejkultivovanější a mezinárodně nejobdivovanější (protože vlastně neznámou)⁴² událost. Trochu ironicky to lze vyjádřit tak, že rozpad byl jedinou smysluplnou věcí na celé existenci Československa. Byl to malý krůček pro Česko a velký skok pro Slovensko. Kultivovaný rozvod s hladkým a rychlým majetkoprávním vypořádáním. Stein (2000) sice tvrdí, že se Československo rozpadlo z *nedorozumění*, ale možná to je jenom jeho *neporozumění*.

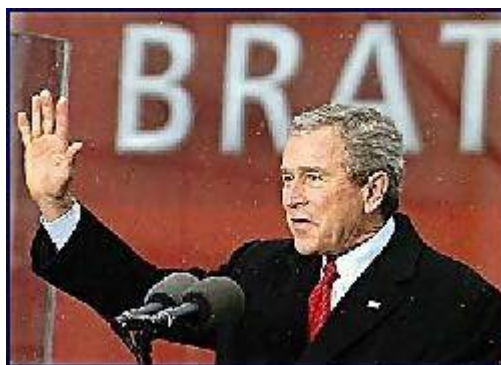
---

⁴⁰ Steinova monografie „Česko-Slovensko konflikt roztržka rozpad“ je ze všech tří uvedených prací nejdetailněji zaměřená na samotný zhruba dva roky trvající proces rozpadu. Poněkud právnícké pojetí je ale dost plytké. Stein prakticky vůbec nezachází do hlubších historických, sociálních a hospodářských kořenů celého vztahu a odbyde to šesti stranami! Stein (*1913) žijící od roku 1939 nepřetržitě v USA psal práci na dálku. Jeho půlstoleté odloučení od československých reálií se v knize projevuje nejen nepostížením širších otázek rozpadu Československa a celkovým zúžením na „právníckou reportáž“ z jednání politiků, ale také například i nemístným sentimentem a celkovým nepochopením aktuální situace. Knize napsané originálně v angličtině roku 1997 nepřidává ani překlad Zdeňka Masopusta.

⁴¹ Rychlík ukazuje, že útlum započal ještě před pádem komunistického režimu. Protože odběratelé (Libye, Irák a další státy podporované socialistickou soustavou) měli špatnou (nebo žádnou) platební morálku, zbrojní výroba stát neúměrně zatěžovala, k jejímu zrušení by proto došlo tak či tak (vyspělé trhy byly beztak obsazeny), bez ohledu na sametovou revoluci nebo prezidentování Václava Havla, který byl z rušení zbrojního průmyslu na Slovensku hojně obviňován.

⁴² Nejen v USA mnozí vůbec nevědí, že Československo již neexistuje. Při mém pobytu na Erasmu v Mnichově se sekretářka na kolejkách (bylo jí max. 40 let) divila, že mám v žádosti o pokoj napsáno „Tschechische Republik“ a nikoli Tschechoslowakei. Mně bylo trapně za ni, že neví po tak dlouhé době o rozdělení Československa. Když jsem jí řekl, že jsme se rozdělili (zatajiv, kdy to bylo), zeptala se mě, jak je to dlouho. Velice se divila, že si toho za 15 let nevšimla. Inu, na světě snad není stát, který by se v klidu a míru tak **tíše a nenápadně** rozdělil.

Pro Slovensko opět nastal přesun do vyššího orbitálu,⁴³ který jako vždycky předtím byl provázen krátkodobým propadem. Během prvních let samostatnosti zažívalo Slovensko ekonomickou depresi související s kolapsem průmyslu a výpadkem dotací z federálního rozpočtu, což se projevilo zastavením výstavby dálnic a dalšími úspornými opatřeními.⁴⁴ Mezinárodní vztahy se ochladily přístupem nacionálně orientované vlády pod taktovkou premiéra Vladimíra Mečiara, následkem čehož v roce 1999 Slovensko prošvihlo první integrační manévr – vstup do NATO. Zůstalo tak obklopeno ze tří světových stran zeměmi mezinárodně úspěšnějšími. V roce 2004 bylo vše zapomenuto, jednak dodatečným přistoupením k NATO, ale hlavně velkým třeskem v rozšíření Evropské unie, která na svátek práce 1. května přivítala hned desítku států najednou. Pro konjunkturála je důležité docílit integrace do „vyšší struktury“ a uznání „vyššími prvky“. Kromě vstupu do NATO a EU nastalo oněch 15 minut slávy 24.2.2005, kdy se na Bratislavském hradě odehrávalo setkání „státníků“ George Bushe a Vladimíra Putina. I politik s prokazatelně nadprůměrným IQ⁴⁵, tehdejší předseda vlády Mikuláš Dzurinda, podlehl celkové potěmkiádě a nechal na Bratislavském hradě instalovat nefunkční repliku krbu z prezidentské pracovny Bílého domu. Autorita dostala přednost před autenticitou, jak konjunkturální. Posledním (mezi)národním vzepětím Slovenska bylo loňské zavedení eura. Je zvláštní hříčkou osudu, že i nacionalističtí členové Slovenské národní strany, oslavovali přijetí eura jako **posílení** národní identity. Slovenská koruna byla totiž vnímána jako pohrobek koruny československé, o to hůř, že byla o cca 15 % slabší než její sestra, koruna česká. Závěrem si opět vypomůžu projevem premiéra Fica. Pro účely této práce nejdůležitější věta z celého projevu zní: „Slovensko je od 20. storočia **stále na vzostupe**“. Tím jsme dokázali nejdůležitější vývojovou vlastnost č.8 definice konjunkturála uvedenou v kapitole Teorie konjunkturálního města, ze které přímo plynou vlastnosti devátá a desátá.

Obr. 7 Spratek při projevu⁴⁶

⁴³ Tento přesun byl na Slovensku náležitě oslaven. Silvestrovská noc 31.12.1992 zde měla zcela jiný (státotvorný) význam než v Česku, kde se jednalo o *normální* silvestr s obyčejnou oslavou a ohňostrojem.

⁴⁴ Radosti ze samostatnosti to ale moc neubralo, projevovala se i tím, že se na mapách a pláncích Bratislavy vyrojily jako houby po dešti vlajky zobrazující početná velvyslanectví, až byly plánky místy nečitelné.

⁴⁵ Jenže jak připomíná George Bush: „není důležité jenom IQ, ale i inteligence“.

⁴⁶ Správně má popisek znít: Nápis *spratek při projevu* Bushe v Bratislavě. Reportérovi Agence France Press Joe Klamarovi se povedl husarský kousek, když vyfotil Bushe s polovičním nápisem „BRAT“ (v angličtině spratek) na pozadí. Fotka „náhodně“ vyšla v různých denících celého světa.

*Je to sice zvláštní a vypadá to skoro jako nemožné,
ale v našich úvahách žádnou chybu nenacházím.*

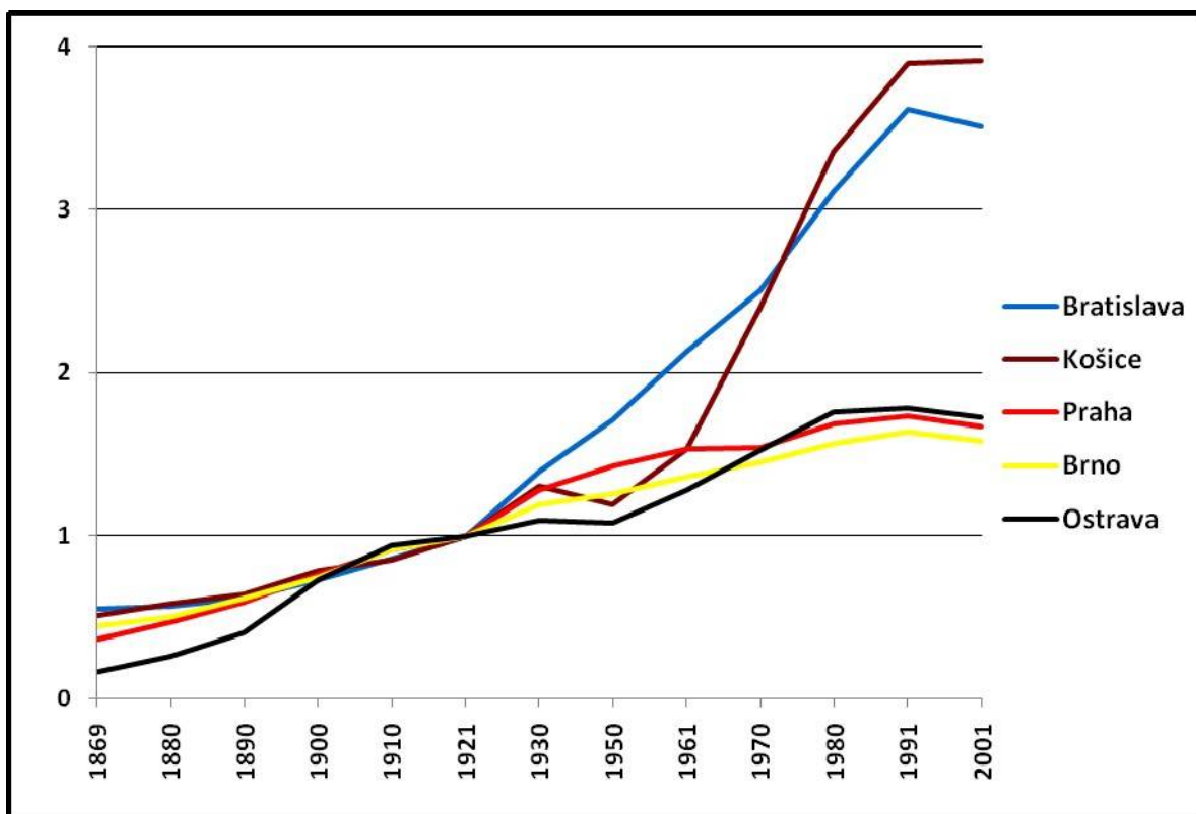
4. Obyvatelstvo

V tomto oddíle se zaměřím na tři charakteristiky obyvatelstva Bratislavy. Počet, národnostní strukturu a identitu. Tyto znaky prošly během minulého století bouřlivým vývojem. Velmi podrobnou a detailní analýzu historického i aktuálního populačního vývoje poskytuje Demogeografická analýza Slovenska (2006) a na ni přímo navazující Atlas obyvatelstva Slovenska (2007). Bratislava zažívala v poválečných letech nebývalý růst. Růst počtu obyvatel se promítl i do fyzického a hlavně sociálního charakteru města, jak to už před válkou zaznamenal sociolog Wirth. „This shift from a rural to a predominantly urban society, which has taken place within the span of a single generation in such industrialized areas as the United States and Japan, has been accompanied by profound changes in virtually every phase of social life“ (Wirth 1938, s. 2). To, co Wirth popisoval jako meziválečný proces v USA, se stalo v případě Slovenska realitou o skoro půl století později a taktéž to „*změnilo v podstatě každou stránku společenského života*“. Bratislava má skrytou rurální podstatu, která mizí velmi pomalu. Plyne to z vysokého přistěhovalectví převážně z menších měst a venkova trvajících od konce války až do 70. let. Komparace vývoje počtu obyvatel největších měst Československa je obsažena v tab. 1 a obr. 8. Počty jsou očištěny od administrativních změn rozlohy měst retrospektivním přepočtem na dnešní územní hranice.

Tab. 1 Vývoj počtu obyvatel vybraných měst Česka a Slovenska (tis.)

	Praha	Brno	Bratislava	Ostrava	Košice
1869	253	105	67	30	31
1880	329	120	70	47	35
1890	415	146	76	75	39
1900	535	176	89	133	47
1910	640	217	105	172	52
1921	700	237	122	183	60
1930	899	284	170	201	79
1950	1 000	299	209	197	72
1961	1 072	324	261	235	92
1970	1 080	344	306	279	144
1980	1 182	371	380	322	202
1991	1 214	388	442	327	235
2001	1 169	376	429	317	236

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR (1869-1970), Retrospektivní lexikon obcí České republiky, Štatistický úrad SR (1980-2001).

Obr. 8 Vývoj počtu obyvatel vybraných měst Česka a Slovenska (počet obyv. roku 1921=1)

Bratislava měla svoje ospalé období celou druhou půli 19. stol. Počet obyvatel rostl narozdíl od ostatních měst Rakouska-Uherska pomaleji. Město se měnilo jenom mírně. Exponenciální nárůst nastal až v poválečných letech, když v roce 1950 Bratislava překonala v počtu obyvatel Ostravu, dynamicky se rozvíjející už v letech 1869-1910 díky industrializaci a výstavbě hutí a železáren. Brno bylo dostiženo až při sčítání roku 1980 rozdílem deseti tisíc obyvatel. Z grafu plyne příbuznost Prahy a Brna a zcela odlišný, hutnictvím determinovaný vývoj Ostravy. Ještě dynamičtější, opět v souvislosti s hutnictvím, rostly Košice, sídlo Východoslovenských železáren.⁴⁷ Rozdíl v celkovém populačním klimatu slovenských a českých měst je patrný na první pohled. Vyplývá to nejen z opožděného nástupu demografického přechodu na Slovensku (Kučera, Pavlík 1995), ale také z pozdějšího a rychlejšího průběhu urbanizace. Poměr Prahy a Bratislavy se z maxima 7:1 na začátku 20. stol. postupně snižoval až na dnešní stav 3:1. Poměr Brna a Bratislavy činil na přelomu 19. a 20. stol. 2:1 a úplně se obrátil na dnešních stabilizovaných 0,9:1. Podle plánů z osmdesátých let měla mít Bratislava v roce 2000 již půl milionu obyvatel, dalších 200 tis. pak mělo žít v satelitních sídlech, zejména v tzv. sídelních pásech (Häufler 1984, s. 516).

⁴⁷ Dnes po privatizaci US Steel Košice.

Bratislava sice narostla, ale ztratila přitom jedno nesmírné kulturně sociální bohatství. Tím je vícejazyčnost a opravdový středoevropský tradiční multikulturní charakter, vzácný v celoevropském měřítku, protože toto město bylo nejen na hranici dvou kultur a dvou jazyků, což není v Evropě nic neobvyklého (Lucembursko, Strasbourg, Švýcarsko, Bolzano a další), ale hned tří kultur a jazyků. Bratislava ležela a sama byla kulturně jazykovým **trojmezím**. V roce 1910 v ní kromě minoritních národností s podílem menším než 1 % žilo 32 790 Němců (Rakušanů), 31 705 Maďarů a 11 673 Slováků. Dvoj až trojjazyčné nápisy a obsluha v obchodech a hostincích byly běžné. Rok 1921 již posunul dominanci na slovenskou stranu: 60 013 Slováků, 32 801 Němců a 18 890 Maďarů, k tomu navíc 4 747 Židů, hovořících převážně německy a v dřívějších sčítáních nemajíc svoji „kolonku“ se hlásících k německé národnosti (Szarka 2006). Ač přejmenovaná z Pressburg/Poszony na slovensky znějící Bratislavu, stále si zachovávala vzácný trojmezí charakter a pověst tolerantního pestrého města. Po válce se Židé již neměli odkud vrátit, jejich čtvrť, Vydricu nechal režim zbourat a protáhl tudy čtyřproudovku, čímž zároveň vymazal nápadnou připomínku židovských deportací (Salner 1991, 1998, 2009). Němci do Rakouska a Německa utekli před postupující Rudou armádou v oprávněném strachu z odvezení na Sibiř, takže zůstali jenom Maďaři a Slováci. Dnes je zastoupení obyvatel maďarské národnosti stabilní na úrovni kolem 4 %. Stále je běžné potkat na koupališti nebo jen tak na ulici maďarsky se bavící lidi. Ve městě sídlí na Dunajské ulici maďarské gymnázium a celkově tato minorita dodává aspoň nějaký vzdálený odlesk dřívější etnické, jazykové a kulturní pestrosti, jak o ní píše Szarka v pojednání „Etnické zmeny v Bratislave a mestská administratíva v období medzi svetovými vojnami“ zařazeném do knihy „Kapitoly z dejín Bratislavy“ (2006).

Možná jako substitute dřívejších národnostních pŕetek a možnosti neustálého stýkání a potýkání se s „nimi“, těmi ostatními, našli si Bratislavané nové metody pro rozdělování obyvatel města. Ironicky se o tom zmiňuje slovenská verze necyklopedie pod heslem Bratislava.

„Obyvatelia sa sami medzi sebou nazývajú *Blaváci*, zvyšok Slovenska ich nazýva ‚Paštekári‘. Blavákov (paštekárov) je v Bratislave mrte. Proti označeniu Blavák sa vymedzujú tzv. *Bratislavčania*, ktorí v Bratislave majú aj trvalý pobyt a nežijú v prenajatom byte, ale vlastnom, zaťaženom hypotékou na ďalších 60 rokov. Pre nich Blaváci nie sú vlastne *Blaváci*, ale cezpoľní (CPčkári). Proti *Bratislavčanom* sa vymedzujú tzv. *rodení Bratislavčania*, ktorí argumentujú tým, že *Bratislavčania* sú prísťahovalci, a oni sú tí praví, *rodení Bratislavčania* skutočne narodení v Bratislave. Proti nim sa vymedzujú *rodení Bratislavčania s koreňmi v Bratislave*, ktorí *rodených Bratislavčanov* odzbroja otázkou: *A kde sa narodili tvoji rodičia?*

Rodený Bratislavčan odpovie: *V Trebišove a v Bytči*, a sklopí uši. Rodený Bratislavčan s koreňmi v Bratislave je ľahko rozpoznateľný – nikdy nevidel dopravnú značku D54b koniec obce (pre neho koniec Bratislavy a teda obývatel'ného sveta) a teda, keď ho prvýkrát vezmete na výlet na Oravu, pochvaľuje si, že všade je toľko stromov a aké je to pekné. Proti *rodeným Bratislavčanom s koreňmi v Bratislave* sa vymedzujú *rodení Bratislavčania s koreňmi v Bratislave a celou generáciou predkov narodených v Bratislave* (možno použiť aj akronym RBsKvBaCGPNvB). Ako synonymum pre toto nepraktické, dlhé označenie, sa sami seba nazývajú *Prešporákmi*. Podľa neoverených správ už žije len jedna *Prešporáčka*, zdržuje sa na Námestí SNP a Obchodnej ulici, a kričí *korunku na jedlooo*. V Bratislave žijú aj *rapperi* a je ich čím ďalej viac. Dnes už nikto nevie, kto je kto, pretože občas sa Blaváci maskujú pod označením Bratislavčan, Bratislavčania pod označením Prešporák a naopak. Mestské zastupiteľstvo v budúcnosti uvažuje o projekte o zisťovaní pôvodu obyvateľstva pomocou DNA, ktorý pomôže vniest' poriadok do tohoto Babylonu. Každý bude musieť nosiť povinne označenie pôvodu, aby sa zamedzilo maskovanie jedného druhu Bratislavčanov za iný⁴⁸. Jako dokreslení, jak daleko může dojít tato neschopnost některých obyvatel zvládnout jeden zkrácený název města, příkládám ukázkou z internetové diskuze deníku SME.⁴⁹

ten ktory hovorí Blava je niečo menej, keď budeš v Ba nehovor Blava, časť ľudí ta bude považovať za idiota. To si k tomu môžeš obliecť biele ponožky, obľubeny modry doplnok cepeckarov. Rovnako budeš vyzerat ako blbec...

okrem cepeckara sa najmä medzi vysokoskolakmi používa aj výraz vlakar, pretože cezpoľny spolu neustále riešia kedy im ide vlak z Ba tam do tej ich osady :o). CP-ckar je skor technické označenie s mensou dávkou nadradenosti Bratislavčana. Mimochodom Blava je potok pri Jaslovských Bohuniciach...

:-) Zaujímalo by ma ako hovoria Bratislavčanom vo Viedni? Tie EuroRegio a Intercity a neviem ešte aké vlaky sú stále plné. Žeby Die EuroRegionen? Inak zaujímalo by ma z čoho pramení "menšia dávka nadradenosti"? Nie je to skôr nejaký **komplex**?

Nie som lokálpatriot, ale nemám rád posmeškovanie na túto tému. Každé mesto má svoju znevažujúcu prezývku, a ako človeku, ktorý sa v Bratislave narodil, mi vadí ak o nej hovoria ako o Blave.

⁴⁸ <http://necyklopedia.wikia.com/wiki/Bratislava> Staženo 22.10.2007.

⁴⁹ Pro autentičnost jsem neupravoval diakritiku a pravopisné chyby.

Být bohatým je krásné. Ještě krásnější je, když je to přirozené.

5. Ekonomika

Vztah ekonomiky a města lze vystihnout jednoduše „the economy is the community“ (Kunstler 1993, s. 195). Platí to jak pro malé a velké město, tak i pro město současné i minulé. Do jaké míry může ekonomika a strategie hospodaření ovlivnit dalekosáhle rozvoj měst ukázal Maier (2005) na příkladu hospodaření čtyř českých měst (České Budějovice, Hradec Králové, Pardubice a Plzeň) v letech 1850-1938. Jacobs ve své knize „Economy of Cities“ argumentuje, že *města nejsou důsledkem inovací a pokroku, ale jejich příčinou* (Jacobs 1970). Navíc považuje města za *základní ekonomickou jednotku*, narozdíl od pojetí Adama Smithe, který vidí elementární jednotku ekonomiky v *národním státu* (Smith 2008). Protože naší evropské mentalitě je pojetí národního státu přeci jenom blízké, myslíme národně, národní instituce (důchodový a sociální systém, školství, zdravotnictví) a přirozené monopoly (energetika, železnice) jsou zatím stále klíčovou součástí ekonomiky a HDP, začnu mezinárodní komparací Slovenska jako takového. Bratislava je totiž příliš blízko hranic a jak město, tak i celé Slovensko má velice malou a otevřenou ekonomiku, která neumožňuje počítat například HDP regionálně, protože sídla velkých firem v hlavním městě a další statistické šumy tyto údaje deformují. Pro ukázkou jak hluboko Slovensko ekonomicky propadlo, uvádím některé země, které měly v roce 1992 větší HDP na hlavu než tato transformací postižená země s 1920 \$ (Turecko 1950, Írán 2190, Panama 2440, Rusko 2680, Brazílie 2770, pro srovnání Česko 2440 \$ na hlavu).⁵⁰ V roce 1997 mělo Slovensko HDP na hlavu ve výši 3680 \$, Česko 5240, Brazílie 4790, Malajsie 4530. Dá se proto oprávněně hovořit, že krátkodobě na pár let spadlo Slovensko, ale i Česko, byť na o něco kratší dobu, v HDP na hlavu mezi země třetího světa. O to větší motivaci hospodářsky se zmátořit oba státy měly. Třetí svět v srdci Evropy byl mezinárodní ostudou. Slovensko tedy bylo opravdu v první půli devadesátých let *rozvojovou zemí*. I v tomto ponížení se skrývá obrovská touha dohnat a předejít mýtický *západ*. Nutno uznat, že z dané výchozí pozice udělalo Slovensko a Bratislava velký pokrok vpřed. Problémem je přílišné zaměření na ta ekonomická kritéria, která často nevyjadřují skutečnou kvalitu života. V Dubaji je také velmi vysoké HDP na hlavu, ale málokdo tam vydrží žít déle než dva roky, pokud není místním rodákem nebo chudým ekonomickým imigrantem z Pákistánu bez reálné alternativy obživy doma.

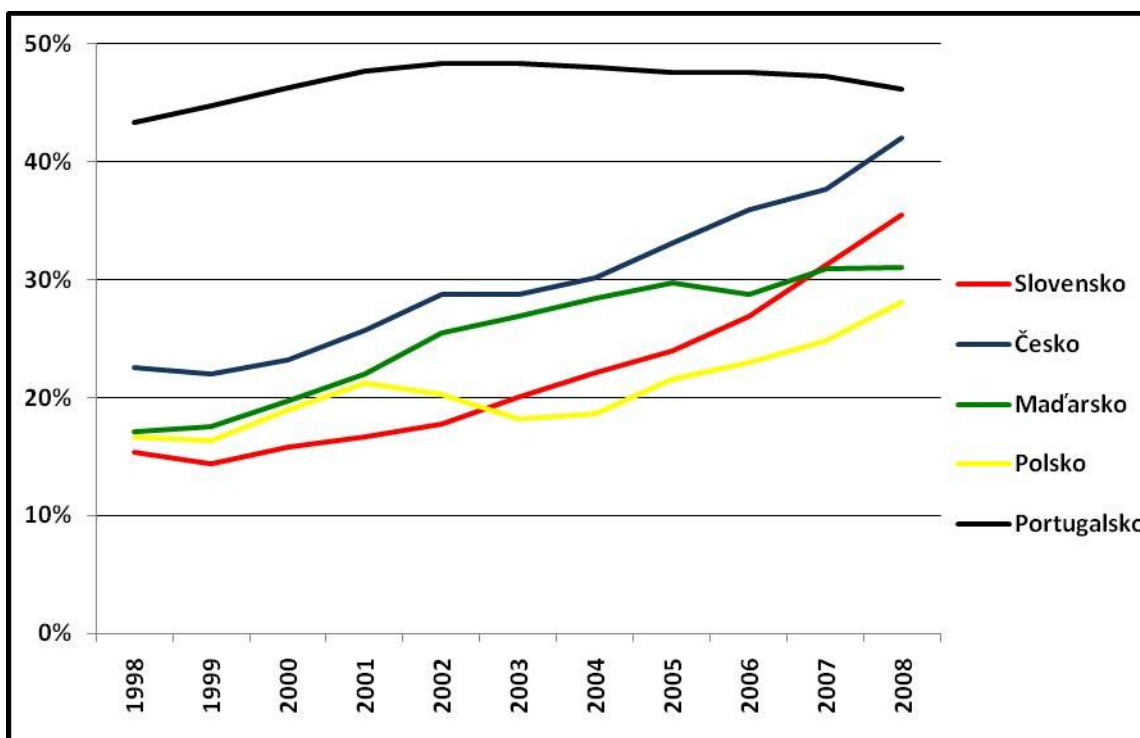
⁵⁰ Údaje za rok 1992 jsou z publikace Geografické tabulky (1994), jejichž autoři údaje převzali z databáze World Bank Atlas. Data za rok 1997 pocházejí z téhož zdroje a jsou uvedeny v Geografických tabulkách (2000).

V tabulce 2 jsou absolutní hodnoty HDP na hlavu přepočtené na eura. Z grafu podílu tohoto ukazatele u vybraných zemí vůči Rakousku je patrné neustálé zaostávání a velmi pomalé přibližování této vyspělé zemi. Takže i 20 let po pádu komunistického režimu zůstávají Česko a Slovensko, tedy i Bratislava, stále chudými příbuznými. Na Praze to není tolik vidět, není blízké srovnání, ale kontrast Bratislavy a Vídně je nebetyčný. Žádná vybraná země zatím nedosáhla dokonce ani úrovně nejchudšího ze „starých“ členů EU, Portugalska, navíc handikepovaného velmi periferní polohou.

Tab. 2 HDP na obyvatele ve vybraných státech EU (EUR)

	Česko	Slovensko	Maďarsko	Polsko	Portugalsko	Rakousko
1998	5400	3700	4100	4000	10400	24000
1999	5500	3600	4400	4100	11200	25000
2000	6000	4100	5100	4900	12000	25900
2001	6800	4400	5800	5600	12600	26400
2002	7800	4800	6900	5500	13100	27100
2003	7900	5500	7400	5000	13300	27500
2004	8600	6300	8100	5300	13700	28500
2005	9800	7100	8800	6400	14100	29600
2006	11100	8300	8900	7100	14700	30900
2007	12300	10200	10100	8100	15400	32600
2008	14200	12000	10500	9500	15600	33800

Zdroj: Eurostat

Obr. 9 HDP na obyvatele ve vybraných státech EU (HDP/ob. Rakouska=100 %)

Slovensko je dnes daňově a ekonomicky nejliberálnějším státem z členů bývalé RVHP. Nejen to, dokonce podíl veřejného sektoru na HDP patří k nejnižším z 30 států OECD. Jak je možné, že Slovensko tak hluboce liberalizovalo svoji ekonomiku a omezilo roli státu a podporu veřejných služeb? Kde vězí příčina toho, že městská knihovna v Bratislavě, pobočka odborné literatury, ještě stále používá lístkové katalogy, na toaletách není toaletní papír a celková úroveň je horší než v leccjaké okresní knihovně? Probíhá zde ve velkém měřítku vytrácení povědomí o kolektivní podstatě bohatství, vlivem individualizmu a mainstreamové politiky a ekonomiky, tak málo zaměřené na skutečnou kvalitu života.

Při běžném srovnání s o něco menším Brnem, jehož rozpočet v posledním předkrizovém roce 2008 činil 10,214 mld Kč, je ten bratislavský (306 mil. eur, 7,83 mld. Kč) velmi nízký. Brněnský rozpočet dosáhl kolem 1050 eur na osobu oproti bratislavským 715 eur. Když údaj upravíme podle nižšího HDP Slovenska na osobu, měla by Bratislava mít rozpočet alespoň 900 euro na osobu. Navíc je Brno znevýhodněno, protože není hlavním městem a neplní tak reprezentativní roli a nemá rozpočtovou „prémii“ typickou pro největší a hlavní města národních států v Evropě. Je logické, že nízký podíl veřejných výdajů v celkovém hospodaření Slovenska se nemůže neprojevit na hospodaření jednotlivých měst, včetně města hlavního. Nejen při pohledu z Česka, nemluvě o Vídni, ale dokonce i při pohledu v rámci Slovenska se člověk nemůže ubránit dojmu, že je toto město docela chudokrevné. O to horší je výhled na urbanistická zlepšení (veřejný prostor, cyklistické trasy), která se bez finanční spoluúčasti města nedají realizovat.

Podle průzkumu z roku 2000, který se tázal Američanů, zda patří do kategorie 1 % nejbohatších, odpovědělo až 19 % Američanů, že ano. Navíc dalších 20 procent očekává, že *jednoho dne do té kategorie budou patřit*. Ve výsledku se vlastně 39 % respondentů považuje za již nebo v budoucnu nesmírně bohaté. Nikdo z Američanů není ve skutečnosti chudý, většina Američanů je jenom **předbohatá** (Brooks 2003). Kladu si otázku, zdali by tahle víra mohla platit i pro Bratislavu (Slovensko), když už má s Los Angeles nejednu věc společnou.⁵¹

Z hlediska soukromých investic poznamenala Bratislavu a její hospodářství v posledních pěti letech obrovská realitní bublina, která sice už splaskla, ale nafouknutá byla pořádně. Celé město žilo výstavbou nových skleněných paláců – kanceláří, hotelů, obchodů i bytů. Při pohledu do výše, na lesklé odrazy z moderních fasád se lehce zapomínalo na díry v chodnících. Kontrast veřejného a soukromého je otázkou jedné krátké procházky. Soukromé

---

⁵¹ Tenhle přístup k americkému snu, ke štěstí se často v americké společnosti viditelně prezentuje. Zvlášť ideologicky „uvědomělý“ je film „The Pursuit of Happiness“, kde se jeden zcela nemajetný černošský bezdomovec stane obchodováním s akciemi velkým boháčem. Happy end. Děj se odehrává v Reaganovské Americe a vzhledem k „rozvoji“ chudoby a příjmové diferenciaci je tak trochu lhaním do kapsy.

žilo fiktivním růstem bohatství. Podle dat NBS, která pravidelně monitoruje ceny bydlení, byly průměrná cena (EUR) za m² bratislavského bytu ve srovnání s celoslovenským průměrem následující:

2002 – 779/592

2004 – 1285/954

2006 – 1376/1000

2008 – 1972/1511 (vrchol)

V roce 2010 byly průměrné ceny za m² již jen 1726/1291, což představuje pokles o 15 %. Další pokles cen lze očekávat s postupným uvolňováním bytů nakoupených za účelem investice a tedy doposud prázdných či pronajatých. Po pětiletém období držení nemovitosti není zisk z prodeje již daněn a tak mnoho majitelů čeká na konec této lhůty. Jak bytová, tak i kancelářská výstavba zažívala bouřlivý vývoj až po vstupu do EU, tj. během let 2004-2009. Podle Bratislava Research Forum⁵² dosáhla k 31.12.2008 plocha kanceláří v Bratislavě celkem 1,162 mil. m². Z toho tvoří 60 % (700 000 m²) kanceláře kategorie A, zbytek (362 000 m²) kanceláře standardu B. Naprostá většina z těch 700 tis. m² byla postavena až po vstupu Slovenska do EU, tj. během pěti let. V roce 2009 byly vybudovány kanceláře kategorie A v objemu 160 tis. m², přičemž v rekordním roce 2008 bylo dokončeno 177 tis. metrů. Nájemné se v širším centru pohybuje kolem 8 eur, ale v současné době dostávají nájemci při podpisu standardní pětileté smlouvy až půlroční „nájemní prázdniny“. Míra neobsazenosti dosáhla koncem roku 2010 bezmála 15 %. Některé projekty byly i v pokročilé fázi výstavby na dobu až jednoho roku pozastaveny (Westend Square).

V bytovém segmentu docházelo k přehřátí trhu již počátkem roku 2008. Zatímco ceny už padaly a transakce vázly, dominantní slovenský deník SME pokračoval v úsměvné propagandě a vydával pravidelné páteční pohádky o „nekonečném a jistém růstu cen nemovitostí“. Když už bylo jasné, že ceny několik měsíců naopak padají, realitní pátky najednou přestaly vycházet. Jeden diskutující si toho všiml a komentoval to takto: „Ano aj mne to chyba, keď ceny bytov rastli, mali sme to tu kazdy piatok. Nehovoriac o tom, že keď sa skončil mesiac, tak zhodnotili rast. Teraz je úplne ticho. Je piatok a nič. Jun skončil pred desiatimi dnami a žiadny článok o vývoji cien v júni doteraz nebol“ (SME 10.7.2008). Média se na realitní bublině ochotně přiživila nejen inzercí, ale i „informacemi“.

---

⁵² „Bratislava Research Forum je združenie, ktoré vytvorili spoločnosti CB Richard Ellis, Colliers International a Cushman & Wakefield s cieľom poskytnúť klientom a verejnosti konzistentné, správne a transparentné údaje o trhu kancelárskych priestorov v Bratislave“. Tak se samo sdružení představuje. Vystupuje pod toutle značkou v médiích, ale nemá samo o sobě žádnou webovou ani pevnou adresu.

6. Doprava

V málokterém městě hrála doprava takovou roli jako právě v modernistické Bratislavě. Může za to několik faktorů. Primárním je fyzická geografie města – poloha, bariéry (hlavně Dunaj), reliéf. Dalšími jsou uspořádání (poloha centra vůči Hradu, umístění hlavního průtahu asanovanou čtvrtí Vydrica) a neuvěřitelný přírůstek obyvatelstva vyžadující adekvátní rozšiřování města a tím i zvyšování dopravních nároků. Z vějíře pěší, automobilové, veřejné, železniční a letecké dopravy⁵³ nezbyvá než logicky začít dopravou automobilovou, ač byla na světě až jako předposlední, následována jen o zhruba 20 let letectvím. Do II. sv. války měla Bratislava kompaktní charakter zástavby, a to pouze na levém břehu Dunaje. Zásadní dopravní roli v „Krásavici na Dunaji“ hrají mosty přes tento veletok. Prvním pevným mostem byl Most Františka Jozefa, oficiálně otevřený za jeho osobní účasti posledního dne roku 1890. Hned 1.1.1891 se po něm rozjely první vlaky a tehdejší koňské povozy. Protože na pravém břehu Dunaje byla jenom vesnička Engerau (Petržalka), most měl jako spojnice západního Slovenska s Rakouskem i severozápadním Uherskem železniční a cestní dopravou celostátní význam. Během ústupových operací začátkem roku 1945 německá vojska most zničila. Rudá armáda ještě téhož roku narychlo smontovala provizorní most, kterému se dnes říká Starý. Provizorně stojí již 65 let. Ten byl jediným spojením dvou břehů až do roku 1972, kdy byl otevřen most SNP, dnešní Nový most. Stejně jako v Praze otevření dnešního Nuselského mostu o rok později umožnilo rozvoj a výstavbu celého Jižního města díky kapacitnímu zpřístupnění oblasti novou linkou metra vedenou jeho tubusem, Nový most byl pro Bratislavu podobným katalyzátorem rozvoje na pravém břehu Dunaje. Bez Nového mostu by výstavba sídliště pro 120 tis. obyvatel byla zcela nemožná, protože Starý most by tak enormní dopravní zátěž neunesl. Nový most byl nejen stavbou dopravní, ale také symbolickou. Postavil se čelem k Hradu a svojí výškou vyzval starý aristokratický symbol tradice na souboj s „novou dobou“, budováním socialismu, nyní i na doposud klidném pravém břehu. Během stavby sídliště Petržalka se začal stavět dálniční obchvat vedoucí právě tímto sídlištěm. K tomu bylo zapotřebí postavit dva dálniční mosty, jeden ve směru z Petržalky západně na Trnavu (Prístavný), druhý ve směru do Brna vedoucí tranzit z Česka do Maďarska (Lafranconi). Krom těchto dálničních mostů byl v roce 2005 dostavěn městský most Apollo s cílem odvést vnitroměstskou dopravu ze Starého mostu do lokality Košické ulice a nové rozvojové zóny

---

⁵³ Říční pomíjím, zmiňuji se o ní pouze v kapitole Koncepty v souvislosti s rychlým katamaránem Twin City Liner, turisticky atraktivním dunajským pojičkem mezi Vídní a Bratislavou.

dřívějších brownfields. Koleje na Starém mostě se přitom sice zachovaly, ale po zprovoznění nového železničního spojení objížďkou přes Prístavný most dále vlaky již centrem města po Starém mostě nejezdily. Spojení Petržalky a zbytku města rychlotramvají vedoucí po opuštěném tělese železniční trati Starého mostu má k realizaci ještě daleko.

Tab. 3 Bratislavské mosty přes Dunaj

	rok otevření	pruhy/koleje	počet voz./den
Starý most⁵⁴	1945	2/1	22415
Nový most	1972	4/0	50000
Prístavný most	1985	4/2	118365
Lafranconi	1992	4/0	50284
Apollo	2005	4/0	36500

Počet vozidel dle šetření Magistrátu hl. města Bratislavy v roce 2004

Pozn.: Údaj pro most Apollo je odhad pro rok 2010 ze stejného zdroje.

Zvláště Prístavný most je dlouhodobým úzkým hrdlem celého Bratislavského silničního dopravního systému. Ač má šířku na normované tři jízdní pruhy v každém směru, vzhledem k vysoké dopravní zátěži nákladními vlaky jezdícími na nižším patře dvoukolejně, statičci povolili provoz aut jenom v 2+2 pruzích. Most Apollo byl narozdíl od předešlých mostů financován převážně z městského rozpočtu. Odvedl dopravu ze Starého mostu, který čeká rekonstrukce neustále odkládaná pro nedostatek finančních prostředků. V rámci dálničního okruhu byl roku 2007 postaven tunel Sitina o délce 1440 metrů odlehčující přetížené křižovatce Patrónka na tahu do Brna. Tím byl celý dálniční obchvat města dobudován. Urbanisticky problematické je jeho vedení otevřeným koridorem skrz centrum Petržalky, kde tvoří obtížně překonatelnou bariéru. Bylo by vhodné zatrubnění tohoto úseku, podobně jako se o tom uvažuje v případě Staromestské ulice dělicí Hrad a historické centrum. Náklady jsou ovšem velmi vysoké a město v současné době nemá ani na opravu zavřeného Starého mostu. Investice do silniční infrastruktury jsou ve velké nerovnováze vůči investicím do veřejné dopravy. Nejkritičtější je stav bratislavské Hlavné stanice. Při souběhu příjezdu nebo odjezdu aspoň dvou mezistátních vlaků dochází k přeplnění malé, velikosti a významu hlavního bratislavského nádraží neodpovídající budovy.

Obr. 10 Čárový kód mostů přes Dunaj

⁵⁴ Starý most byl 1.1.2009 uzavřen pro veškerý silniční provoz kromě autobusů Dopravného podniku Bratislava (DPB). Od 1.1.2010 byla v provozu už jenom lávka pro chodce a v květnu téhož roku byl most uzavřen úplně. Znovuotevření mostu, byť zatím jenom pro pěší proběhlo začátkem roku 2011.

Městu a jeho zázemí dlouho chyběl integrovaný dopravní systém. Zprovozněn byl až v roce 2008 s úplnou integrací až v letošním roce. Přesto vlaky pořád nejezdí v taktu, především kvůli kapacitním omezením jak Hlavné stanice (je v oblouku a má málo průběžných kolejí) tak samotných tratí. Městská hromadná doprava je už 20 let trvale podfinancovaná. Nejen, že se neinvestovaly skoro žádné prostředky do rozšíření sítě, dokonce se zanedbává i samotná údržba tratí a vozidel. Tuto skutečnost preference privátní sféry více než zřetelně ilustruje obr. 11. Cestující se skrz špinavá okna koukají na výstavbu honosných kancelářských věží. DPB hospodaří na hraně, neobnovuje vozidla (tramvaje i autobusy jezdí za hranicí své životnosti). Poslední Ikarusy starého socialistického typu byly z provozu DPB vyřazeny s velkou pompou až v roce 2008. V Bratislavě tak bylo možné svézt se starými exotickými „veterány“, kteří například v Praze už deset let nejezdili. Dalším typem dopravy, pro který má navíc Bratislava ideální podmínky, je cyklistika. Více než ¾ obyvatel města žijí v rovinných čtvrtích Starého města, Petržalky, Ružinova a dalších oblastech vý-

Obr. 11 Zaneřádná tramvaj DPB

chodní a jihovýchodní Bratislavy. Parcelace prostoru velkými čtyřproudými průtahy s častými zácpami znemožňuje snadnou cyklistickou dopravu, navíc ve městě prakticky neexistují vyhrazené **dopravní**⁵⁵ cyklistické stezky. Sociálně kulturní bariéry rozvoje cyklistické **dopravy** podává Tížik: „Bicykel je pre Bratislavčana estetická záležitosť. Bicykel podľa dobrého mešťana nepatrí do mesta. Tento slogan nie je len na stránkach novin, je predovšetkým heslom v hlavách ľudí. A je aj dôsledkom urbanistického rozvoja mesta, ktoré slúži rýchlosti, v akej mesto vznikalo. Rýchlosť, ktorú bicykel nedosahuje, je aj hnacou silou budovania ciest, ktoré rozrezali mesto na množstvo nepriechodnými diaľnicami oddelených častí. Ako je každodenné využívanie bicykla symbolom provinčnosti, vidieckosti a chudoby,

⁵⁵ Za podporu cyklistické dopravy nelze považovat budování rekreačních stezek pro víkendové cyklisty, beroucí jízdu na kole jako sport a rekreaci. Cyklistická doprava znamená primárně dojet tam, kam potřebují, a pokud možno bezpečně a rychle nejen o víkendu, ale hlavně v pracovní dny.

tak bola aj cyklistická preprava vytlačená na okraje miest a jej každodenné využívanie je stále symbolom chudoby. Pri každodennom používaní bicykel a ani kombinézy⁵⁶ nevyzerajú ako nové, jazdci kľučkujúci medzi autami a preskakujúci jamy na chodníkoch nesršia veselosťou a úsmevmi. Cyklista však asi ťažko môže byť na rýchlostnej komunikácii úspešnejší ako vodič luxusného auta“ (Tížik 2007, s. 54).

Nejen cyklisté nemají v Bratislavě na různých ustláno. Poslední, ale nikoli nejmenší nástrahou pro chodce jsou kapacitní komunikace. „*Na frekventovaných ulicích je tendence jít trasou nejkratší místo nejbezpečnější*“ (Gehl

2000, s. 139). Těchto míst je celá řada, nejznámější jsou ulice Prievozská blízko velkého Apollo business centra, a dále okolí obchodního centra stejného názvu, ale jiného umístění, v Petržalce poblíž dálničních brýlí Nového mostu a Einsteinovy ulice. Budování lávek totiž nepomáhá, jak zjistil již před desítkami let Gehl svým výzkumem chování lidí na ulicích.

Obr. 12 Chodec vs. auta – Vazovova ulice

O letišti a smysluplnosti výstavby nového terminálu je řeč v kapitole Prognóza. Z velkých projektů infrastruktury ještě stojí za zmínku Evropskou unií podporované vysokorychlostní železniční propojení TENT 17 z Paříže přes Mnichov a Vídeň do Budapešti s odbočkou do Bratislavy. Má vést tunelem pod Dunajem a spojit rychlým železničním spojením letiště, centrum města a Petržalku s pokračováním do Vídně. Součástí projektu je vybudování několika podzemních stanic, nejvytíženější má stát poblíž Karadžičovy ulice a hlavní autobusové stanice na Mlynských nivách. Vzhledem k již schválenému územnímu rozhodnutí a nutnosti profinancovat tuto stavbu z fondů EU do roku 2015 je konečně reálná naděje na vybudování něčeho jiného než silniční infrastruktury.

Poslední zmínka patří vztahu Bratislavy a Košic. Ten úzce souvisí s dopravou a to konkrétně s excentricitou polohy Bratislavy, která způsobuje zvláště vůči Košicím obrovskou odtažitost. K měření odtažitosti⁵⁷ slouží jednoduché kritérium – stupeň odtažitosti.

⁵⁶ Zde se Tížik dopouští omylu, když si plete rekreační cyklistiku s cyklistickou dopravou, ke které se samozřejmě kombinézy většinou nepoužívají.

⁵⁷ Odtažitost je vlastnost definovaná pro dvojici prvků, kdy jeden je vůči druhému stíněn prvky většími.

Definice: Necht' A, B, X jsou prvky libovolné množiny. **Stupeň odtažitosti** $A-B$ pro dvojici prvků A a B , je roven počtu prvků X splňujících následující dvě podmínky:

1, vzdálenost $X-A$ je menší než vzdálenost $A-B$.

2, $X > B$.

Konkrétně to pro dvojici Bratislava (A) a Košice (B) znamená, že hledám města populačně větší než Košice, která se přitom vyskytují od Bratislavy v menší vzdálenosti než Košice. Pro tato města bude platit, že mají oproti Košicím ve vztahu k Bratislavě výhodnější oba faktory (vzdálenost, velikost), takže mají větší potenciál zastínit zkoumané (většinou druhé největší) město v systému. Pár ukázkových hodnot podle vzdušné vzdálenosti s uvedením konkrétních měst v závorce:

Bratislava-Košice: 9

(Wien, Budapest, Praha, Brno, Ostrava, Katowice, Krakow, Ljubljana, Zagreb)

Košice-Bratislava: 3 (Budapest, Krakow, Lviv)

Praha-Brno: 1 (Dresden)

Brno-Praha: 1 (Wien)

Z uvedeného vyplývá, že vztahy Košic a Bratislavy jsou stíněny pro Košice hned devíti konkurenčními městy. Nedokončené dálniční a železniční spojení tuto odtažitost ještě zdůrazňuje. Praha a Brno přitom mají mnohem silnější vazby, protože mají dobré a rychlé spojení po dálnici i vlakem a v okolí nejsou konkurenční sídla, která by odpoutala pozornost. Dopravní vztahy a poloha v sídelním systému tak má vliv i na vnímání měst navzájem. Velký díl nevraživosti mezi Bratislavany a Košičany, nebo obecněji „*východňáry*“ pramení z fyzické odtažitosti těchto dvou po železnici 445 km vzdálených měst.⁵⁸

Do vztahů mezi městy samozřejmě vstupují i politicko-ekonomické faktory. Vídeň byla dlouhou dobu za železnou oponou a tak se její psychologická vzdálenost protáhla na mnohem více než oněch 60 km. Na druhou stranu v dnešní otevřené Evropě s kvalitním dálničním spojením bude časem dostupnost velkých měst stále více jenom otázkou vzdálenosti, nikoli existence infrastruktury. Z tohoto důvodu zůstanou i po dobudování dálnice D1 Košice stále městem, které bude v Bratislavě vnímáno jako východní exotika.

---

⁵⁸ V úvahu přichází jak dopravní (auto, vlak) tak i vzdušná, případně jiná (kulturní, mentální) vzdálenost.

Letecká doprava v případě Bratislavy a potažmo i celého Slovenska ztělesněná Letištěm Milana Rastislava Štefánika (BTS) stojí za zvláštní zmínku. V plochem zjednodušeném pojetí je totiž hierarchicky nejvyšší dopravou právě doprava letecká. Jednak má největší územní dosah, spojuje vzdálená a velká města, především ale je chápána jako vstupní brána do města pro zahraniční návštěvníky, obchodní partnery, politiky, význačné delegace atd. Toto úzké pojetí mezinárodního letiště jako výkladní skříně má zcela konkrétní ekonomické a urbanistické důsledky. Nejdříve je ovšem nutné krátké seznámení s východisky současného dění na bratislavském letišti. Letiště M.R. Štefánika bylo ve své moderní podobě postaveno roku 1970, kdy došlo spolu s rozšířením vzletových a přistávacích drah a modernizací veškerých avionických systémů také k otevření zcela nové odbavovací haly, architektonicky na úrovni své doby a tehdejších potřeb. Protože v ČSSR sloužilo bratislavské letiště převážně vnitrostátním letům do Košic, Popradu a Prahy, či dalších měst, byla kapacita projektována na maximálně milion pasažérů ročně, což nebylo až do roku 2005 překročeno. Z tohoto hlediska byl terminál letiště navržen velmi velkoryse a prozíravě. Mezinárodní lety nehrály vyjma pár spojení do Moskvy skoro žádnou roli a ani po roce 1989 se mezinárodní provoz příliš nezvýšil. Otevřené možnosti západním směrem byly tlumeny konkurencí vídeňského letiště taktéž generála Schwechata, které vzhledem ke své blízké poloze jenom 50 km od Bratislavy a velmi širokému spojení po celém světě nedalo vzniknout žádnému dlouhodobě konkurenčnímu spojení z Bratislavy. Rozdělení Československa a ústup Československých aerolinií ze Slovenského trhu při neexistenci slovenského „národního“ dopravce učinil z Bratislavy ospalé regionální letiště s pár pravidelnými linkami denně a jen mírným prázdninovým charterovým provozem. Výkony letiště stagnovaly po celá devadesátá léta někde kolem 300 tis. odbavených osob ročně. Z toho více než polovina byli nepravidelní cestující charterových linek. Z obr. 13 je patrná změna celkové role letiště po roce 2005.

S rostoucí kupní silou a zlevňujícími leteckými zájezdy se ztrojnásobila nepravidelná přeprava. Doslova řádový posun ovšem prodělala doprava pravidelná, což souvisí s „úspěchem“ letecké společnosti Sky Europe, která si za cíl vytkla poskytovat kvalitní dopravu za lowcostové ceny. Po otevření báze v Bratislavě a nákupu 16 Boeingů 737 došlo k raketovému nárůstu pravidelných cestujících a to jak mezinárodně tak i vnitrostátně na lince do Košic. Příběh Sky Europe neměl dlouhé trvání, po pěti letech intenzivního provozu došlo 31. srpna 2009 k náhlému ukončení činnosti této společnosti, poté co již několik měsíců nevyplácela mzdy a byla jí postupně zabavována letadla pro neplacení leasingových splátek. Sen o levném a dostupném létání skončil a po odchodu dalších lowcostových konkurentů (Wizz air) zůstal na bratislavském letišti v monopolní pozici Ryan air. Po zrušené privatizaci

letišť v roce 2006 zůstal i nádále stát stoprocentním vlastníkem. Vláda se nechala unést exponenciálním nárůstem provozu a rozhodla se postavit zbrusu nový terminál vedle stávajícího starého, který po zbourání uvolní místo dostavbě druhé etapy. Starý terminál kapacitně nestačil, i po realizaci stavebních úprav a zvýšení kapacity na 2 miliony pasažérů docházelo zvláště v letních měsících ke kalamitním jevům, což některé cestovní kanceláře řešily využíváním velkoobjemového stanu, který byl umístěn vedle parkoviště a sloužil odbavování pro chartrové lety. Toto provizorní opatření bylo terčem mnoha vtipů a také příčinou údivu zahraničních cestujících. Nový terminál, jehož stavba byla zahájena v prosinci 2008, bude mít celkovou kapacitu 5 mil. osob a při celkových nákladech 86 mil. EUR měl být hotov v roce 2012. Po otevření první části v červnu 2010 těsně před volbami se dostavba druhé etapy odložila na neurčito. Ryan air totiž po získání monopolního postavení část linek zrušil nebo omezil a i další letecké společnosti (ČSA, Danube Wings) podstatně seškrtaly letový řád. Po stabilizaci a při zaměření na rentabilitu je maximální potenciál lowcostových cestujících v Bratislavě někde kolem 700 tis. osob ročně, pravidelných linek klasických společností využívá necelých 100 tis. osob. Je tedy patrné, že pokud Ryan air zachová svoji bratislavskou bázi,⁵⁹ počet přepravených osob bude dosahovat hodnot kolem milionu. Pakliže by Ryan air Bratislavu opustil, spadnou výkony na úroveň půl milionu ročně. Investice do nového terminálu se tedy nyní již ukazuje jako zbytečná. Vstupní branou do města je pro obchodní cestující a bohatější turisty panelová hradba sídliště Petržalka, která lemuje dálnici z Vídně. Narychlo a drazo postavený výstavní terminál tak slouží nízkonákladovým turistům IV. cenové kategorie. Politika státu jako správce a majitele národní dopravní infrastruktury vůbec neslouží potřebám obyvatel města.

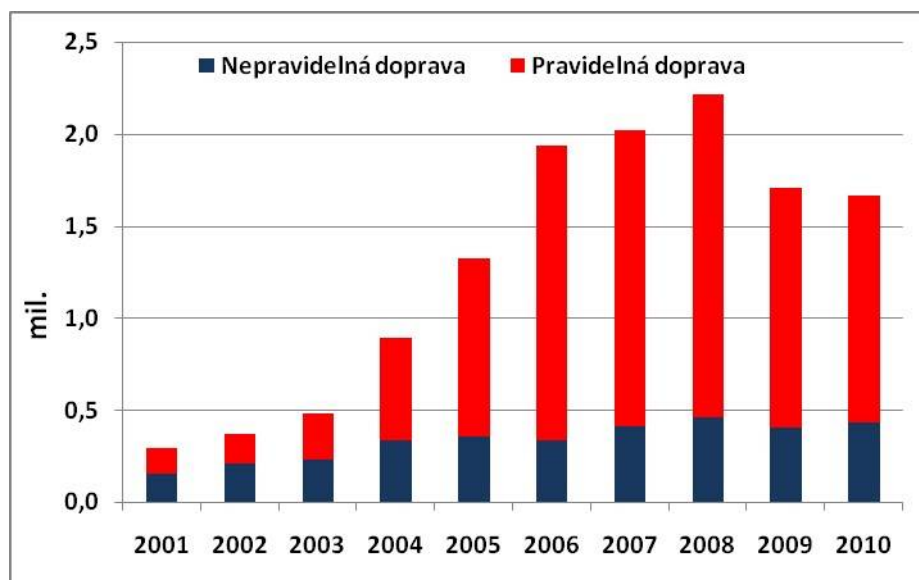
Zanedbané a kapacitně nedostatečné hlavní nádraží je pro každodenně dojíždějící v kontrastu k nablýskanému terminálu pro jednorázové turisty důkazem nekoncepčního přístupu k rozvoji města i státu. Nejpozději v roce 2012 očekávám propad odbavených cestujících i pod původní kapacitu z roku 1970, tedy pod milion osob. To navíc v tom optimistickém případě setrvání majoritního dopravce Ryan air, který už dnes tvoří přes 90 % výkonů v pravidelné dopravě a 70 % výkonů celkových. Nový terminál je proto exemplárním příkladem utopených nákladů.⁶⁰ S mnohem menšími náklady mohlo být zrekonstruováno a rozšířeno hlavní nádraží i s přidanou hodnotou developery navrhovaných kancelářských a

---

⁵⁹ Což je dost nejisté, již několikrát Ryan air náhle zrušil i slibně se rozvíjející základny, které pak propadly na výkony malých sportovních letišť.

⁶⁰ Utopené náklady „sunk costs“ jsou prostředky již investované do projektů, které se po zahájení ukáží jako nesmyslné. Pro aktéra je ale těžké se od utopených nákladů psychologicky oprostit (když už jsem jednou začal, když už jsem do toho tolik investoval...), a tak projekt dokončí, i když tím vlastně jenom zvýší celkovou ztrátu.

obchodních ploch v přednádražním prostoru. Dopravní systém má obrovskou setrvačnost a jeho přebudování (vybudování) je otázkou několika desetiletí. Podfinancování veřejné dopravy a preference investičně náročných staveb (Most Apollo) determinuje dopravu na dlouhou dobu dopředu a svazuje ruce budoucím, třeba i jinak smýšlejícím radním.

Obr. 13 Výkony bratislavského letiště (přepravené osoby) Zdroj: www.airportbratislava.sk

Při pohledu na základní urbanistické problémy (bydlení, zeleň, brownfields, development, doprava, veřejná správa, kultura) je právě doprava tím nejpálčivějším. Je předmětem častých stížností a obyvateli i návštěvníky města je právě dopravní problematika shledávána jako ta nejviditelněji ne(do)řešená. Preference individualismu v celé slovenské společnosti přerůstající v dopravě do preference individuálního automobilismu je pro Bratislavu jako město výrazně fyzicky heterogenní a determinované veletokem Dunaje a výběžkem Malých Karpat zhoubná. Tato preference viditelná ve veřejném prostoru a to i v širším významu (médiu, kultura) katabolicky šíří všechen dostupný kapitál a infrastrukturu až do úplného kolapsu. Podfinancování veřejné dopravy s neexistencí nadřazeného nosného dopravního systému (Bratislava je ve své velikostní kategorii ve vyspělém světě mezi prvními v podílu autobusové dopravy na celkové hromadné dopravě) nutí i kolektivněji smýšlející obyvatele k nákupu automobilu a postávání v již permanentních zácpách, nemluvě o problémech s parkováním. Auta už ukrajují i chodníky, když parlament uzákonil povinnost aut zachovat na chodníku (sic) od zdi 1,5 metru prostoru pro chodce. Chodníky již nejsou chodníky, ale parkovišti. Dopravní realita Bratislavy je kanárkem signalizujícím odumírání občanské společnosti.

7. Urbanizmus

7.1. Bratislava – město na Dunaji anebo při Dunaji?⁶¹

Řeka je neoddělitelnou součástí většiny světových měst a těch evropských zvláště. Mimo Rusko je Dunaj největší evropskou řekou a z tohoto pohledu je konfrontace s tímto veletokem tvrdým urbanistickým oříškem. Bratislava jako menší město na středním toku, kde má Dunaj již značnou šířku, rychlost a mohutnost⁶², zatím tento oříšek nerozlouskla. Vytvořit důstojné nábřeží a vizuální protiklad obrovské mase vody není jednoduché. Jedním z důvodů takového rozmachu mrakodrapů a vůbec existence downtowns a skylines v Severní Americe je také fakt, že zatímco se evropské metropole až na pár výjimek (Barcelona, Kodaň) nacházejí ve vnitrozemí a vodní plochy, se kterými se konfrontují, jsou řeky či menší jezera (Ženeva), pak v USA a Kanadě většina metropolí je konfrontována s Atlantským či Tichým oceánem (NYC, Boston, Miami, Vancouver, San Diego aj.) nebo alespoň velkými nedozírnými jezery (Chicago, Toronto). Dálavy a šíře oceánů, moří a velkých jezer jsou vyváženy výškou mrakodrapů. Tento urbanistický vizuální faktor kromě sociálně-ekonomických důvodů jistě přispěl k vytvoření toho, co se dnes označuje většinou za skyline. Ve střední Evropě tvoří „skyline“ především zajímavý reliéf a řeky tekoucí středem města. Pohled na Hradčany ze Smetanova nábřeží je turistickým magnetem Prahy. Budapešť je zase ukázkou elegantního zakomponování mohutné řeky do historického centra pomocí nábřeží, mostů a reprezentativních dominant (parlament). Bratislava by musela mít dva až tři miliony obyvatel, aby mohla vytvořit dostatečnou protiváhu tomuto veletoku.

Historicky vznikla Bratislava jako město při Dunaji, který měl až do regulace v 19. stol. velmi proměnlivé a rozvinuté dynamické řečiště. V exponovaných zákrutách se tok posouval i o 20 metrů ročně. Z této doby, kdy zde bylo několik desítek ostrovů a vedlejších ramen⁶³, pocházejí také některá toponyma (Mlynské nivy, Vlčie hrdlo). S polohou v 18. stol. má dnešní Dunaj na území Bratislavy opravdu pramálo společného. Tok se napřímil a usměrnil do jednoho centrálního ramena, čímž se také značně urychlil (Bratislava minulost' a budúcnosť 2008). Existují různé iniciativy a návrhy k částečné obnově (úplná by byla pro město dnes už

---

⁶¹ V názvu této kapitoly jsem se inspiroval přednáškou „Žijeme ve městě u řeky nebo s řekou?“, která se konala 29.9.2009 v Mánesu v rámci dnů slovenské architektury během akce Architectureweek Praha 2009.

⁶² Oproti Praze, kde má Vltava průměrný průtok 150 m³ za vteřinu, je Dunaj v Bratislavě s 2025 m³ průtoku podstatně významnějším faktorem, který není ani tak partnerem a doplňkem města, ale spíše bariérou, překážkou a vyzývatelem pro developery, stavitele, radní a urbanisty.

⁶³ Do dnešní doby se zachovalo jenom Karloveské, Jarovecké, Rusovské a částečně i Chorvátské rameno.

likvidační) původního systému ramen, hlavně na petržalské straně. Nejdále zašel návrh ateliéru BAJOPROJEKT, který v roce 2004 zpracoval obnovu a doplnění Dunaje o několik ramen v Petržalce, zhruba v poloze státní hranice s Rakouskem.⁶⁴ Bratislava právě prodělala výstavbu protipovodňových bariér, které se staly předmětem sporu architektů, urbanistů a stavařů, protože prý brání vizuálnímu a psychologickému zapojení řeky do života města. Na petržalské straně během léta ožívá nábřeží díky T-Com pláži, kde je možné posedět, pobavit se či sportovat na písčité ploše, přesto tento areál není přímo u břehu, jako je tomu u Žlutých lázní v Praze. Levobřežní nábřeží zatím zůstává stále urbanisticky roztržité a nejednotné, s převahou solitérů (dostavba Slovenské národní galerie v duchu brutalismu, hotely Danube a Devín). Rovněž není vyřešen přístup k vodě. Jistými vlaštovkami v tomto směru jsou nové projekty River Park a hlavně Eurovea, která zpřístupnila Dunaj molem a svažující se kaskádou v nábřežním parku. Bratislava má v Dunaji obrovský městotvorný potenciál. Jeho využití a návazné zatraktivnění nábřeží zůstává pro město nadále velkou výzvou.

Obr. 14 Pohled z Nového mostu na levobřežní část města. Vlevo nelze přehlédnout přemostění SNG architekta Dědečka. Vidět je i probíhající stavba protipovodňových bariér.

⁶⁴ Urbanistické formulovanie priestorov IV. kvadrantu v súvislosti s protipovodňovou ochranou Bratislavy. Mapa viz www.bajoprojekt.sk sekce reference.

7.2. Rača – dedina v meste, mesto v dedine

Malá vinohradnická obec Rača, dnes městská část Bratislavy III, byla založena v roce 1296 a prakticky až do poloviny 20. století si žila svým ustáleným a pomalým životem od vinobraní k vinobraní. Osud této obce po přičlenění k Bratislavě roku 1946 vypovídá mnohé nejen o rozrůstání města a pohlcení jedné vesnice, ale i o době jako takové, proměnách společnosti a měřítek v Rači, v Bratislavě i na Slovensku. Prvním výraznějším zásahem do fyzické i sociální struktury města byla v roce 1942 výstavba nové ulice německými osadníky (Německá kolonie). Tehdejší život soustředěný kolem jediné dlouhé ulice s řadou typických vinohradnických domků s dlouhými dvory se tím narušil i na tu dobu obrovskou stavbou německého kulturního domu. Sociálních důsledků si všímá Chovan (2007, s. 36): „Takže od vojny sa Rača začala plaziť ďalej od karpatských svahov smerom na rovínu. A v domoch s vlastnými záhradami, obohnaných plotom, sa začalo tak trochu okrem zeleniny pestovať aj súkromie. Už žiadny život na hromade, známy zo starej Rače, žiadne rodinné hádky, zabávajúce celý dvor. Výstavbou okolo hradskej sa v Rači objavil prvý závan skutočne súkromného života“. Nadále ovšem bylo možné popovídat si přes nízký plot se sousedy nebo lidmi na ulici. V šedesátých letech už do Rače dorazily první paneláky, vzniklo menší sídliště pod názvem Barónka. Paradox doby je brilantně vystižen v eseji Rača v Bratislave s podtitulem Ako sa darilo jednej dedine v meste (Chovan 2007, s. 38): „Zatiaľ v celom robotníckom Československu zúrila kolektivizácia. Všetko bolo čoraz spoločnejšie, a pritom v našej dedine pod vinohradmi sa ľudia celkom nenápadne začali separovať.“ Zajímavé bylo, že v panelácích bydleli často i vinohradníci, takže o víkendů se na Barónce nežil klasický panelákový život, ale lidé vycházeli časně ráno, protože tu se „moselo robit ve vinohradě“, řečeno typickým račianským tvrdým nářečím, které lze zaslechnout už jenom u opravdových starousedlíků. Po roce 1989 nastala nová fáze „rozvoje“. „Do tejto kultúrnej krajiny, pásu medzi dedinou a lesom, do viníc, okolo ktorých sa tu tisíc rokov točilo úplne všetko a čím bolo toto miesto známe, sa nast'ahoval luxus. Pásmo viníc sa pomaly, ale niekedy až závratne rýchlo premieňa na pás pompéznych víl. Na rozdiel od starej, alebo dolnej Rače tu však chýba poriadok, vkus, miera, systém, proste strašne veľa. V račianskych vinohradoch sa dnes preháňa divoký kapitalizmus, asi preto má väčšina víl okolo seba vysoké nepriehľadné múry, chrániť sa treba. Tu sa už veľmi komunikovať so svetom nedá, táto posledná vlna prisťahovalcov si v lone prírody vytvorila dokonale odcudzené mesto“ (Chovan 2007, s. 38). Braňo Chovan uzavírá svou esej slovy: „Polstoročie Rače-mesta: od prvotnopospolnej spoločnosti dlhých dvorov až po divokú postmodernu vo vinohradoch. Bože, ako ten čas letí“.

7.3. Petržalka

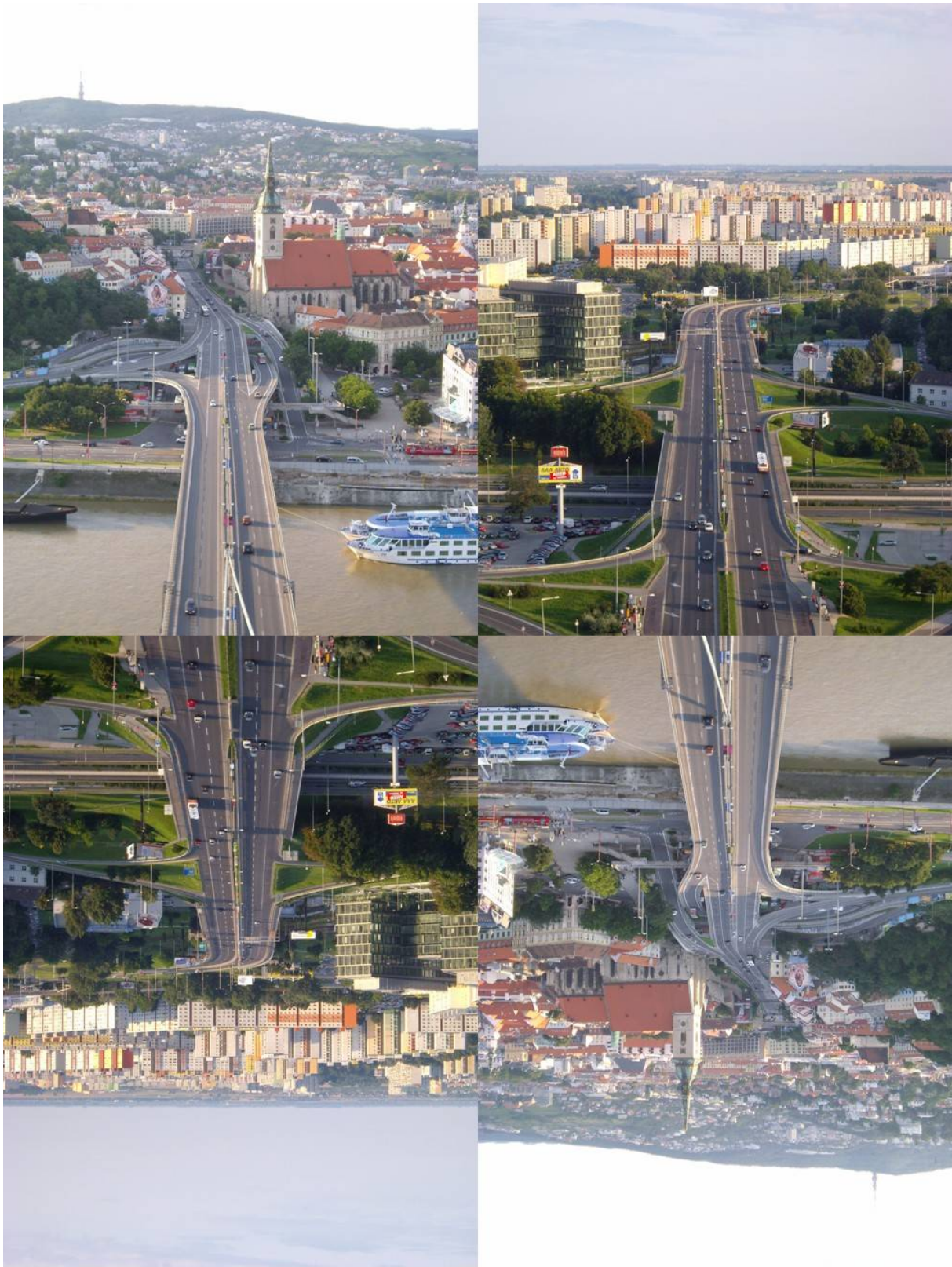
Urbanizmus se v Bratislavě vyvíjel zcela v souladu s ideologií, která původně vůbec nebyla ani socialistická a už vůbec ne komunistická. Corbusier, zakladatel Aténské charty,⁶⁵ věřil, že objektivně existuje dům, který uspokojí univerzálně lidské požadavky. Jediné, co považoval za překážku, před kterou se má urbanista sklonit, bylo klima. Jeho ideální řešení bylo *konečným řešením* urbanistické otázky „kde a v čem bydlet“. Konečné řešení, svým způsobem vlastně nekonečné, protože správné a tedy neměnné, si lze dnes už představit na realizacích, které pod vlivem modernizmu probíhaly po celém světě, komunistickém i kapitalistickém. Vinu nelze klást jenom nekvalitní socialistické výstavbě, základní problém byl už v půdorysu. Modernistické hnutí se nakonec pod tíhou vedlejších účinků své medicíny Slunce, vzduchu, prostoru a zeleně zhroutilo a rozpadlo. Petržalka, sídliště, jehož stavba začala roku 1974, je posmrtnou maskou modernistických koncepcí. Narodila se, když modernizmus už ležel na smrtelné posteli. Okolnostem vzniku Petržalky se věnuje Peter Lizon, přímý účastník urbanistické soutěže v roce 1967, na které se sešlo 84 návrhů z 19 zemí, z toho 16 z ČSSR a 9 z Japonska. První ani druhá cena nebyla udělena, ale porota ocenila 5 návrhů třetí cenou (Lizon 1996, s. 110). Nakonec byl realizován plán československých urbanistů J. Chovance a S. Talase vytvořený v letech 1971-1973. Plánováno a následně postaveno bylo 50 tis. bytových jednotek v průměrně desetipatrových panelových domech. Příznačně to byla právě Bratislava, která měla tu výsadu přivítat první panelový dům v celém Československu. V roce 1956 byl na Kmeťově náměstí odevzdán po rekordně krátké tříměsíční výstavbě panelový dům o 36 bytových jednotkách. Nikdo v té době netušil, že o jednu generaci později bude v dvakrát tak vyšších a delších panelových domech vzdálených dvakrát tak daleko od centra žít většina obyvatel slovenské metropole. Po výstavbě na východě (Ružinov) a západě (Dúbravka, Karlova Ves) už zůstával po patnácti letech socialistického budování prostor jenom na pravém břehu Dunaje. Mělo to být **konečné řešení** a stal se z něj **nekonečný problém**. Vzniklo stovacetisícové sídliště bez pracovních příležitostí, naprosto závislé na infrastruktuře svého protipólu na druhém břehu.

Petržalka je ztělesněním Corbusierovského nekonečna. Největší slovenské monolitní sídliště bez vazeb na zbytek, z jedné strany obklopené po desetiletí „železnou oponou“, z druhé dodnes mohutným proudem Dunaje.

---

⁶⁵ Která vznikla v prostředí městu tak vzdáleném, na širém moři na lodi plující do Atén. Tam, kde nejsou žádné překážky, všechno probíhá podle pravítka a vypočtených úhlů, vše je rovné, jasné, čisté. Ale přitom tak nelidské, jak jen moře dovede být.

Obr. 15 Corbusierovské nekonečno vs. Necorbusierovské konečno

7.4. Život mezi budovami

Život mezi budovami je nejen každodenní realita obyvatel měst, ale také název knihy dánského urbanisty Jana Gehla o užívání a vytváření veřejných prostranství. Protože veřejných a skutečně používaných prostranství je v Bratislavě jako šafránu, rád bych se zmínil o několika zásadách urbanizmu a plánování, které Gehl uvádí jako klíčové pro kvalitní život ve městě. Nejdříve rozděluje venkovní aktivity na 3 typy:

1. Nezbytné (chůze, nakupování, cesta do školy či práce)
2. Volitelné (slunění, posedávání, procházky)
3. Společenské (povídání, setkávání)

Společenské aktivity přitom zahrnují všechny aktivity, které závisejí na přítomnosti jiných lidí na veřejných prostranstvích. Hraní dětí, zdravení a konverzaci nebo taky pasivní kontakty – prosté pozorování a poslouchání jiných lidí. Možnost vidět a poslouchat jiné lidi ve městě nebo v obytné čtvrti znamená pro člověka nabídku hodnotné informace o okolním společenském prostředí obecně a zejména o lidech s nimiž žije a pracuje. Trend vývoje od živých k neživým městům a obytným zónám, který doprovázel industrializaci, oddělení různých městských funkcí a spoléhání se na auta, to vše také způsobilo, že se města stala nevýrazná a monotónní (Gehl 2000, s. 23). Všude, kde jsou lidé – v budovách, v sousedství, v městských centrech, v rekreačních zónách atd. – obecně platí, že lidé a lidské aktivity přitahují jiné lidi. Lidé jsou přitahováni jinými lidmi. Shromažďují se a pohybují se společně s dalšími a hledají si místo poblíž ostatních. Nové aktivity začínají v těsné blízkosti událostí, které už probíhají. Platí přísloví „**lidé jdou tam, kde jsou lidé**“. Pro vytvoření a udržení kontaktu je důležité eliminovat zdi, velké vzdálenosti, velké rychlosti, vertikální členění a orientaci zády k sobě. K dalším zásadám patří snaha koncentrovat různá dění a činnosti integrovat, spíše než je rozptylovat a oddělovat.

Tyto poznatky jsem uvedl, protože právě skandinávská a některá další evropská ale i mimoevropská města začala aktivně vytvářet veřejné prostory a podněcovat obyvatele k jejich intenzivnímu využívání. V Praze je takovou vlašťovkou prostor a náměstíčko u stanice metra Anděl. Bratislava má potenciál, ale nedokáže jej využít. Kamenné náměstí může být stejně tak atraktivním veřejným prostorem jako reklamou přehlcným územím nikoho, kterým každý nejradši jenom rychle projde. Stačí jenom promyšleně zainvestovat do zkvalitnění veřejných prostor a lidé je naplní sami. Jsou-li totiž venkovní prostory nekvalitní, pak v nich probíhají jenom nezbytně nutné aktivity.

7.5. Výškové budovy

Po roce 1989 se v Bratislavě jako houby po dešti rozmohly výškové budovy. Jsou často podmnožinou budov ikonických, symbolických (Jencks 2005). Ale není to pravidlem. Což je patrné i na Bratislavě. Některé výškovky tuto ambici, být budovou ikonickou nebo symbolickou, ani nepředstírají. Ikonické budovy nejsou doménou jenom posledních dvou dekád. Jejich hluboké symboliky, imaginativnosti⁶⁶ a schopnosti vyvolávat emoce využíval i předchozí režim. Přehled vybraných ikonických staveb⁶⁷ socialismu na Slovensku podává publikace Eastmodern – Architecture and Design of the 1960s and the 1970s in Slovakia. Z vyznačných bratislavských staveb autoři za hodné zařazení do knihy považují vysílač Kamzík, Nový most, přemostění Národní galerie, OD Prior (Tesco) na Kamenném náměstí a obrácenou pyramidu Slovenského rozhlasu. Na základě

tohoto výčtu je patrné, že ikonickou stavbou může být cokoli, most, technická nebo obytná, případně jiná budova. O výškových stavbách Koolhaas (2007, s. 68) tvrdí: „V tomto oboru utopických nemovitostí už architektura nepředstavuje ani tak umění navrhování budov, jako spíš brutální vyhánění všech míst, která se developerům podaří shromáždit, vzhůru k obloze“. Významným aspektem bratislavských výškovek je fakt, že nejsou, jak to obvykle bývá, koncentrovány v nějakém klastru, shluku, downtownu, ale jsou rozesety víceméně náhodně po celém městě. Není to jenom důsledkem developmentu a města, které nedokáže tyto aktivity usměrnit. Tradici chaotického budování výškovek založil v 80. letech již předchozí režim výstavbou Presscentra (dnes Tower 115) a budovy STV na opačných koncích města. Bratislava je proto stále více a více *zubatá*. Zatímco se v Praze o výškových stavbách diskutuje, v Bratislavě se rovnou staví. A ještě více se jich plánuje. Přehled bratislavských výškových budov viz tab. 4.

Tab. 4 Bratislavské výškové budovy

1	<i>Twin City</i>	170
2	<i>Klingerka</i>	157
3	<i>Panorama city I</i>	140
4	<i>Panorama city II</i>	140
5	<i>Olympia</i>	121
6	NBS	111
7	STV	108
8	<i>Chalúpkova</i>	107
9	Tower 115	104
10	Gloria	100
11	<i>Centrál</i>	98
12	Aupark Tower	96
13	Technopol II	90
14	Technopol I	90
15	Lakeside Park I	90
16	CBC	90
17	VÚB	88
18	Manhattan	86
19	Millennium Tower II	85
20	Incheba	85
21	Kukuričňák	82
22	Rozadol	80
23	Millennium Tower I	80

Pozn.: výška v metrech, *plánované*

Zdroj: www.skyscraperscity.com

⁶⁶ Jencks ilustruje imaginativnost ikonických staveb kresbou Opery v Sydney připomínající kopulující želv.

⁶⁷ Stavby jsou jakékoli stavební objekty, zatímco budovy jsou stavby sloužící převážně netechnickým účelům. Z toho vyplývá, že v tabulce nejsou vysílače, pilíře mostů a komíny či antény. Výška v tabulce je taktéž bez antén a jiných technických zařízení na střechách. Tower 115 má proto nikoli 115 ale jenom 104 metrů.

Mnohá města především v Evropě přistupují k výškovým budovám velice opatrně a vytvářejí dvojí regulaci – vertikální a horizontální. Vertikálně se dají stavby omezit limitem výšky, což je případ San Diega, které má pro stavby v downtownu omezení na max. 500 stop. Avšak není to, jak by se mohlo zdát, z důvodů estetických, ale kvůli malé vzdálenosti od nedaleko ležícího mezinárodního letiště. Mnichov omezil před časem plánovanou stavbu ředitelství SZ Verlag ze 145 m. na max. 100 m., takže byla postavena věž vysoká přesně 99,5 m. Paříž zase volí horizontální přístup, tzn. stavějte vysoko jak chcete, ale jen v La Défense. Bratislava volí variantu, stavějte co chcete, kde chcete a jak chcete. Výsledkem jsou pak často výškové budovy v jinak zcela pustých a nevyužívaných územích, tzv. grayfields. Tyto zpevněné zanedbané plochy jsou v Bratislavě neúměrně velké a v centru lokalizované. Vznikají jako pozůstatek po zbouraných brownfieldech, nebo také v důsledku krachu developera, právních nebo finančních problémů blokujících výstavbu (Twin City, Klingerka a další).⁶⁸ Největší je areál bývalé teplárny na Továrenské ulici odkud pochází obr. 15. Kromě dvou již stojících výškových budov se v areálu (ne)staví 170 metrů vysoké Twin City věže.

Obr. 16 Výškové budovy prý Bratislavě sedí

⁶⁸ Již více než dva roky zeje prázdnotou několikahektarová plocha plánované čtvrti Twin City, developer vše zboural, vykopal stavební jámy a poté vše nechal zarůst a zaplavit spodní vodou. V centru tím pádem vzniká džungle s jezírky, „terra vague“. Problematice nevyužívaných území se věnuje detailněji Valleriano (2009).

7.6. Vizualní spam

Vizuální spam, je nejhorší forma spamu jaká vůbec existuje. Není proti němu, narozdíl od e:mailových junk filtrů a krabic u schránek na reklamní letáky, žádná obrana. Bratislava je pro vizuální spam doslova rájem. Jedině nevidomí jsou proti němu chráněni.

Vizuálním spamem nejsou jenom billboardy a další formy venkovní reklamy, ale jak ukázal už Venturi (1977), i samotné stavby a objekty mohou být vizuálním spamem, zvláště pokud nejsou ničím víc než reklamou. Holandský urbanista Tijs van den Boomem se o nemožnosti bránit se vizuálnímu spamu přesvědčil na vlastní oči při pobytu v bratislavském hotelu Kyjev: „mesto drží krok s aktuálnymi módnymi trendmi, podľa ktorých turista jednoducho určí čas svojho pobytu. Väčšinu výškových budov pokrývajú reklamy zaberajúce niekoľko stoviek štvorcových metrov: Na bilbordoch, transparentoch alebo namaľované priamo na budovách. Niektoré sú na bielych stenách, no určite rovnako veľa ich je natiahnutých popred okná. Korunu všetkému nasadzuje hotel Kyjev: transparent s veľkosťou najmenej dvetisíc štvorcových metrov je dominantou polovice mesta. Povedzte mi, ktoré reklamy ste počas svojho pobytu v meste videli, a ja vám poviem, kedy ste ho navštívili. Ja som Bratislavu zažil

v období, keď námestie pred prezidentským palácom naružovo farbilo T-Mobile, celú Slovenskú národnú galériu zakrýval Ford S-Max a hotel Kyjev okupovala Nokia. Na Bratislavský hrad a Nový most som zo svojej izby, žiaľ, dobrý výhľad nemal, pretože pred mojím oknom boli písmená „ple“, posledná časť sloganu Connecting people“.

Obr. 17 Fasáda Hotelu Kyjev

Boomen pokračuje: „Mohutné objekty z éry socializmu sú pod paľbou kritiky. Napríklad budova Slovenskej národnej galérie. Predovšetkým však hotel Kyjev, dielo architekta Ivana Matúšika zo šesťdesiatych rokov. Oba objekty sú v zlom stave a oba sú schované za reklamnými transparentami, ktoré majú vygenerovať financie na roky zanedbávanú údržbu. Divoký kapitalizmus tak udržiava relikty socializmu na nohách“ (Boomen 2007, s. 12).

Bratislavský urbanizmus je obrovskou sociálne ekonomickou laboratóriou. Jako ve zkumavce se tady míchá koktejl globálních vlivů a lokálních podmínek a tradic. To je dnešní Bratislava.

*To čo slovo iba popisuje, to fotografia ukazuje a hudba to dáva pociťť.
Film to navyše umožňuje prežiť.*

8. Kultura

8.1. Kulturní výpověď o městě

Při vědecké práci nelze opomíjet výdobytky techniky a umění. Zatímco ovšem technika se ve vědě docela obstojně zabydlena, a to nikoli jen v přírodních vědách, umění se prosazuje mnohem pomaleji a důraz na jedinečnost a inspiraci zůstává v mnoha oborech sociálních věd stranou. Jistou výjimkou je kulturní geografie, která umění zkoumá spolu s dalšími studovanými jevy (např. jazyk či identita). Používá tak různá umělecká díla k nalezení výpovědi o regionu či společnosti.

Význam Bratislavy ve výtvarném umění je vcelku marginální (nejznámějšími slovenskými malíři ve 20. století byli Miloš Bazovský a Martin Benka, kteří žili na venkově a věnovali se především rurální tématice). Narozdíl od Nizozemska či Itálie se malířství rozvíjelo přirozeně mnohem později a i těch pár malířů či sochařů zřídka kdy dosáhlo většího evropského či světového věhlasu.⁶⁹ Taktéž v literatuře nelze Bratislavu označit podle nějakého proslulého spisovatele, třeba ve smyslu Kafkovské Prahy.⁷⁰ Ve vážné hudbě rovněž nelze mluvit o charakteru města poznačeného na způsob Mozartovské Vídně. Je tady přeci jen jeden fenomén, který sice nepřesahuje výrazně hranice města (aspoň ne západním směrem), dá se o něm ale mluvit jako o specifickém a v Bratislavě velmi intenzivním a typickým prvku. Těžko hledat jiné středoevropské město, kde se tak výrazně prosadil hiphop. Hip hop je okrajový hudební styl, pro postkomunistické země docela nový. Pro jeho rozšíření se tak dnes již hovoří o „Bratislavském hip hopu“. Přitom je zajímavé pozorovat rychlý vývoj tohoto žánru, protože země východního bloku měly pochopitelně v tomto ohledu mnoho let zpoždění, pokud budeme datovat počátek hiphopu v polovině 70. let. Vzhledem k tomu, že hip hop je výrazně angažovaným uměním, přímo se vybízí k vědeckému zkoumání analýzou projevů (text, pohyb, hudba), které záměrně tvoří výpověď o tom, co leží umělci na srdci. Pokud je tématem písně město, poté lze zkoumat autentickou výpověď např. o Bratislavě z pohledu konkrétního umělce.

---

⁶⁹ Nepočítáme li zrovna Andyho Warhola, který se ovšem stejně narodil již v USA a sám se navíc za Slováka nepovažoval. Významný byl např. Ladislav Mednyánsky (László Mednyánszky), těžko ho ale brát za slovenského malíře, byť byl narozen na území dnešního Slovenska, protože se hlásil k maďarské národnosti a navíc žil na několika místech Evropy.

⁷⁰ Ač to není místními příliš vnímáno, vzdělanější návštěvníci považují Prahu za Kafkaesque, čehož hbitě využívají prodavači suvenýrů a triček.

Rámeček 2: Extrémní poznámka o hip hopu

Hip hop vznikl koncem sedmdesátých let jako bezprostřední reakce na bezútěšnost života v jižním Bronxu, černošské čtvrti v New Yorku. Ostré a angažované, široce artikulované texty vypovídaly především o prožitém násilí, drogách a rasismu. Ze sociologického hlediska byl hip hop jednou z možností, jak frustraci a agresi z neuspokojivé situace černošské komunity transformovat do umělecké podoby. Definovat *hip hop* je poměrně obtížné, vzhledem k tomu, že diskuse o tom, co je a co není hip hop se vedou i uvnitř samotné hiphopové komunity. Základní jednoduchou definicí může být: „Hip hop je umělecká forma zahrnující graffiti, breakdance, deejaying a emceeing“ (Heřmánek 1998).

GRAFFITI představuje originální formu výtvarného projevu, ze začátku spočívající téměř výhradně v tvorbě složitých, graficky propracovaných maleb, umístěných ve veřejných prostorech (pieces). Postupem času se vyvinul v široké spektrum technik, od stickers (samolepky) až po instalaci třírozměrných objektů (v Praze například dráčči, pozn. autora). Tímto přesahem se přiblížil více oficiálnímu umění, kde je prezentováno jako street art.

BREAKDANCE představuje originální formu tance, obsahující prvky akrobacie. **DEEJAYING** je základní prostředek k vytváření hiphopové hudby, jehož součástí bývá dnes obvykle kromě vlastní diskžokejské práce s gramofonovými deskami (cutting, scratching, punch phasing, atd.) i obsluha sampleru a mixu. **EMCEEING** čili rap je, podobně jako scat, pouze způsob vokalizace textu.

V praxi provozuje hudební formu hip hopu tzv. crew (nezastupitelný výraz označující skupinu hrající hip hop, kterou nelze označit jako kapelu, protože zpravidla nedisponuje žádnými hudebními nástroji). Na prvním místě je potřeba zdůraznit, že taková crew se skládá z postavy za gramofony, tzv. DJ, a z několika MC (Master of Ceremonies). Právě díky nenáročnosti na vybavení (v porovnání s ostatními styly) se stal hiphop tak populární. DJ potřebuje dva gramofony, tzv. slipmaty – speciální podložky na plotnách gramofonu, aby po nich desky dobře klouzaly, speciální gramofonové jehly, mixer, sluchátka a sestavu reproduktorů a zesilovačů podle prostředí, kde a pro koho crew hraje.

Heřmánek Zbyněk: Hip-hop. In: Beaty, bigbeaty, breakbeaty, Praha, Maťa, 1998, str. 86.

ŠULCOVÁ-STÝBLOVÁ, B. (2009): Extrémní poznámka o hip hopu In: Extrém – A Little Extreme/ Last Touch/ A Little Touch Of The Last Extreme. Národní divadlo, Praha, s. 15.

8.2. Bratislavský hip hop – hudba ve městě, město v hudbě

Hip hop je hudební žánr vzniklý v sedmdesátých letech v Bronxu hlavně mezi afroameričany. Vyznačuje se rytmickým vokálním projevem, tzv. rapem a typickým beatem bicích ve čtyřdobém taktu. Kořeny hip hopu lze hledat v soulu a funku. Hip hop se prosadil v celých Spojených státech během osmdesátých let a svého vrcholu dosáhl celosvětově na přelomu milénia, kdy se již štěpily další nové žánry z hip hopu vycházející (trip hop). Pochopitelně do zemí

Obr. 18 Drvivá menšina

RVHP se tento styl nedostal, takže evoluce hip hopu se na Slovensku datuje až do období po roce 1989. Většina skupin sídlí a produkuje v Bratislavě, kde je již více než desítka hiphopových skupin, nepočítaje amatérská uskupení bez vydaného alba. K nejnámějším patří A.M.O., Čistychov, Kontrafakt, Drvivá menšina, Druhá strana a Názov stavby. Pro bližší zkoumání jsem vybral tři skladby slovenskou metropolí se zabývající: Bratislava (A.M.O.), V centre diania (Drvivá menšina) a Deti sa nemajú kde hrať (Druhá strana).

Hip hop se zpočátku zaměřil na postižení běžného života černošského obyvatelstva Bronxu a z toho pramení i pozdější důraz na okrajová témata ve společnosti jako např. chudoba, násilí, drogy a další patologické jevy, korupce, problémy zanedbaných čtvrtí, sociální a majetkové rozdíly a vůbec jak přežít v životě, který není procházkou růžovým sadem. Během 90. let a na počátku 21. století žánr pochopitelně zpopověl, určité technicko-rytmické prvky a také témata převzaly i ostatní hudební směry a některé skupiny popularizací hiphopu daly tomuto žánru oblejší, hladší tvar bližší popu. Bratislavský hip hop zatím příliš k popu neinklinuje, zůstává garážový, panelákový a nekomerční (byť velmi populární především u teenagerů). Domnívám se, že jednou z příčin je i celkový urbanistický ráz města a existence ghettoidních čtvrtí jako např. Petržalka, které v Bratislavě nejsou vyváženy kultivovaným centrem dostatečné kritické velikosti a proto má Bratislava k hiphopové kultuře blízko. Snáze se hledá vhodné prostředí nutné pro vznik tohoto autentického stylu a témata jemu blízká jsou více po ruce. Skladby interpretuji z hlediska hudby, obrazu, choreografie i samotného textu, který uvádím v příloze, protože skladby nejsou vždy dobře srozumitelné. Soustředím se na postižení společných prvků a témat, kterými lze bratislavský hiphop charakterizovat, a zasazují je následně do soudobého kulturně-sociálního kontextu.

8.3. Analýza skladeb

A.M.O. Bratislava (2004)

Podobně jako u dalších skladeb si A.M.O. všímá věcí a jevů, které by si Bratislava nedala za rámeček. V textu se praví

„neočarí, neprebudí ťa, je po večeroch fádna, zrádna za dňa.“

Městu chybí nějaký jednoznačný tahák, turistická zajímavost (Eiffelovka, Socha svobody, Karlův most, atraktivní ulice či náměstí). A.M.O. se na město dívá očima obyvatele žijícího svůj každodenní život a vystaveného všem vjemům a obrazům bez ohledu na to, zdali jsou příjemné, nebezpečné, ošklivé, fádňí nebo krásné. Objevuje se zde odkaz na socialistický přívlastek Bratislavy – mesto mieru:

„aj to je mesto mieru, kde má všetko svoju cenu... skôr galéria writerov, ich boj o stenu, a plno závidi, závislosti, zlosti a fejmu pokope, v meste, kde zrovna ochote nestojíš tvárou denne, skôr ignoráciu dá pocítiť jemne“.

Společným znakem hiphopové tvorby je důraz na peníze, bohatství a jejich nerovnoměrné rozdělení ve společnosti (Mec Vrabec – Život zdola vs. život zhora). Ve skladbě Bratislava toto téma rezonuje ve více verších,

„v meste kde nežije sa zrovna lacno ne... Lebo hovada, čo majú v Blave podhradia, sa nepodriadia, za peniaze ochránia, ak nejsi po vôli, tak potom... odstránia“.

Dalším společným tématem hiphopových skladeb o Bratislavě je existence a působení bratislavské mafie. A.M.O. reaguje na nejrozšířenější činnost místních mafiánů především v 90. letech a to vydírání a vybírání výpalného od podniků a restaurací v malém historickém centru, v podhradí. Malé území a nízký počet podnikatelů umožnil efektivní kontrolu a „propagaci služeb“ ochrany majetku ze strany tzv. SBS (soukromá bezpečnostní služba). Stejně množstevní výhody požívaly i policie a příslušné útvary na potírání závažné kriminality, jenže je nedokázaly a něchtěly využít stejně účinně jako jejich protihráči pod hlavičkou SBS s.r.o., a tak se výpalnictví stalo v půli devadesátých let v Bratislavě kvetoucím odvětvím (Murín 2008).

Dalším tématem je vedle peněz a mafie sex.

„Ekonomická je plná kurev, pizdy, studentky šlapú, na tie plujem ako na všetky, nejeden debil nájde sa, čo s takou má pletky, a celú dobu nevie, že pchá ho do štetky, taká je od nás až po Ostredky“.

A.M.O. vyzdvihla problematiku vedlejší výdělečné činnosti některých studentek z Ekonomické univerzity v Petržalce a vůbec fakt, že je povědomí o této skutečnosti rozšířené po celém městě evokuje jistou intimitu, maloměstskost a dusné prostředí, jak o tom píše Miroslav Ťížik v eseji Velký malomeštiak: „Problémom totiž je, že hoci je Bratislava najväčšie mesto, nie je dosť veľká, aby sa dalo zabrániť opätovnému, niekedy trápnému stretnutiu s tým, s kým sme prežili čistou vášen, či šíreniu neželaných rečí, kto mal kedy a s kým nejaké pletky“ (Ťížik 2007, s. 56).

„A tí, čo žijú, budú debilom, čo nepresadia hudbu z panela“

Původ hudby je vyzrazen a tím se otvírá poznání, že hiphop má v Bratislavě mnohem lepší podhoubí, než například v Praze. Podíl sídlištní zástavby a Petržalka jako čisté sídlištní „město“ je generátorem a katalyzátorem této „hudby z panela“.

„Do špiny a smradu, sem cestuje ľud a hľadá prácu, aby bolo na stravu, do pácu, iní hľadajú slávu a rast, nájdu hanbu, tí čo padnú, idú domov, keď spoznajú pravdu.“

Realita veřejného prostoru je v Bratislavě krutá. Ekonomické, politické, kulturní a sociální pozadí dosavadního vývoje je patrné na údržbě a tvorbě veřejných prostranství. Dlouhodobé zanedbávání a podfinancování příslušných organizací majících veřejný prostor v péči vyústilo v „špinavou a smradlavou“ Bratislavu. Ulice jsou proto mementem obrovského vnitřního dluhu tohoto města. Paradoxně dokonce už i „galéria writerov“ tedy graffiti je oproti degeneraci ulic vizuálním spamem (především billboardy, ale i štíty, reklamní stěny aj.) skutečným balzámem na duši. A tak se nelze divit, že mnoho obyvatel je zklamaných každodenní realitou, kterou vídají kolem sebe a z města odcházejí buď domů, pokud přijeli za prací či studiem, nebo do okolních satelitních obcí, pokud se ve městě přestávají cítit doma. Málokteré město má tak vysoký podíl svých občanů, kteří jsou ze svého města zklamáni.

„tu sa robia texty o tom, ako ide život v Blave, ako sa nám hnuší, a čo všetko spraviť musím, preto aby som tu nebol jebaný jak dáky buzik.“

Život v Blave není med lízat', říká se mezi místními. Spouště lidem se také dost věcí na a ve městě hnuší. Zároveň to vyžaduje značné úsilí k přežití v individualizované džungli, kde platí, *„lebo tu je život taký, ako si kto spraví“*.

Kromě textu je výmluvný také obraz a pohyb, tedy scénografie a choreografie celé crew. Početná crew se vyskytuje v různých exteriérech, známých i méně známých (Slavín, centrum, posprejované ruiny nedokončené stavby stanice metra v Petržalce). Bezdomovci, kluby a bary stejně jako městská panoramata (Rozhlas, WTF komín, Hrad) se v těkavých záběrech střídají s rapujícími MC a dalšími členy A.M.O.. Závěrem

taká je Bra-ti-sla-va

Drvivá menšina – V centre diania (2007)

Drvivá menšina (DM) svojím „drvivým“ textem opisuje Bratislavu a těžko říct, zdali to je skutečně pohled menšinový. Začnu vstupem do písně a ekonomické reality města.

„Kto koho ojebal, dojebal či pojebal, tri najčastejšie slová, opakujúce sa každý deň znova a znova, toto je BA škola. Všade závisť, klamstvo, podvod, nenávisť“.

DM se vůbec ve své skladbě mnohem více zaměřuje na tzv. šedé ekonomické elity města, mafiány, podnikatele na hraně zákona či za ní, luxusní život a luxusní auta. V tomto je rozdíl oproti A.M.O., která poskytuje spíše pohled zdola.

„Máme tu nádherné ženy, no ukáž mi takú, ktorá na peniaze neni, ktorá ti dá lásku bez nároku na odmenu“.

V trojúhelníku sex, drogy a prachy, který je společný většině hiphopových textů, DM pokrývá celou trojici. Její výpověď není tak konkrétní jako u A.M.O., nejmenuje, pouze konstatuje roli peněz v sexuálních vztazích.

„...decká fajčia trávu, dávajú extázu, piko, koku, a to ne len pár krát v roku.“

Všeobecné tvrzení o fetování dětí.

„Každý sa len ukazuje, čo má on a druhí ne, kto má väčší dom, mercedes, audi A či BMW. Takto to tu chodí v našej veľkej dedine, toto sú sedlácké praktiky v našej malej krajine.“

Problematika bohatství a sociálních rozdílů je u DM reprezentována symbolickou rolí automobilů, která je obecně u chudších států a ve východní Evropě zvláště mnohem výraznější než ve vyspělých bohatých zemích západní Evropy a Severní Ameriky. Přitom si DM uvědomuje absurditu takového pojetí a fakt, že to není městský, ale naopak spíše vesnický atribut. Pojmenovává to jako sedlácké praktiky v malé zemi. *„Velká dedina“* je zase narážka na jednu z méně lichotivých přezdivek Bratislavy.

„Tak to bolo, tak to je a tak to aj ostane. Aj tak v Blave, centre diania navždy žiť zstanem, navždy žiť zstanem.“

Ve skladbě se nachází i tento oddíl vyjadřující sice pesimistický pohled ohledně trvalosti výše uvedených poměrů, ale na druhé straně ochotu těmto okolnostem čelit a vydržet. Z lásky k městu, která nemusí být závislá na kvalitě milovaného, plyne touha navždy zůstat.

*„Žijem v centre diania, v mojom meste. **Meste, ktoré milujem a k tomu nenávidím ešte.** V meste plnom intríg, nenávisti a kríz, v meste do ktorého, keď neobjeávaš, nepatíš.“*

Refrém je vlastně kondenzátem celého klipu, pro úsporu času by možná stačilo vnímat jen toto. Lásku a nenávist vůči Bratislavě mísící se v jedné osobě je možné pozorovat u pozoruhodného počtu obyvatel tohoto města. Nevím, zdali je podobný postoj tak častý i u obyvatel jiných měst, každopádně je to, alespoň pro mne, nový a fascinující fenomén.

„Bratislava, moje mesto, čo mám tak rád, tak často sklamala ma.“

Detto. Lásky a nenávisti k městu, které mám rád a které mě tak často zklamalo, to je zkušenost členů DM.

„Každá pička si myslí, že jak krásna je a jebáva ju celé mesto, toto bratislavská láska je“.

Podobně jako A.M.O. si i DM všímá prostorové omezenosti sexuálních interakcí, o které píše M. Tížik: „Najmä pre ženy blízkosť Viedne otvorila úplne nové možnosti nielen sobášnej či ekonomickej seberealizácie, ale aj možnosť zažiť skutočnú sexuálnu slobodu. Stretnúť Turka, Srba, Pakistanca, Inda či Rusa sa dá jednorazovo a nezáväzne bez toho, aby vám hrozilo riziko prezradenia alebo opätovného stretnutia. **Malomestská dusnosť Bratislavy** sa vo Viedni rozplýva vo vzrušujúcom miešaní farieb rás a etník a životných štýlov. Vo vlaku

z Viedne je medzi skupinkami mladých dievčat a žien takmer jedinou spoločnou témou pestrosť ich sexuálneho života, ktorú im ponúka Viedeň. Inakosť v zmysle úplne neznámeho človeka je nahradená inakosťou priestorovou. Za sexuálnymi dobrodružstvami Bratislavčania vyrážajú do prírody. Či už do lesíkov popri hrádzi Dunaja,⁷¹ pri prírodných jazerách v Rusovciach, ale aj na rôznych menej navštevovaných miestach v lesoparkoch mesta. Práve množstvo lesoparkov a divokých nekultivovaných plôch poskytuje **dušou stále vidieckym Bratislavčanom** kus divočiny a necháva priechod ich živočíšnej vášni a libidu“ (Tížik 2007, s. 56).

„Bratislava je taká sedlácka, žebrácka, k bratom nebratská, židácka, semrácka, nervácka...“

Takové resumé, myslím, môže zústať bez komentára.

K choreografii a celkovému ztvárnění – klip se odehrává v noci nebo za soumraku. Převažují záběry na rapující členy DM, ať už v interiéru aut nebo v prostorách podzemních garáží. Vzhledem k finanční situaci DM je vše mnohem profesionálněji a nákladněji zpracováno a nechybí hojně propriety hip-hopu, tj. přešel luxusních a sportovních aut včetně módních čtyřkolek, které se vyskytují často v záběru. Z dominant je kromě Hradu, Slovnaftu a jeřábu stavby vidět i tři bratislavské mosty (Starý, Nový a Apollo), ať už v celku, nebo projížděné autem. Děj, dá-li se o nějakém mluvit, obsahuje převážně jízdu v autě nebo pobyt v podzemních garážích a výměnu bankovek, či projíždějící policejní auto. Klip zpestřuje pár detailních záběrů psa. Celkově se tvorba DM blíží více americkým vzorům, s důrazem na luxusně sportovní auta a časté záběry při jízdě.

Druhá strana – Deti sa nemajú kde hrať (2007)

Dílo Druhé strany (DS) je poněkud odlišné od předchozích dvou uskupení. Jednak dominantním zaměřením na drogovou problematiku a poté také zmínkou o aktuálním problému živelné výstavby. Sexuální záležitosti jsou vyčerpány vcelku nepatřičnou vsuvkou o pedofilech. Celým klipem se táhne podtext výchovy dětí v takto poznačeném městě. Tento důraz je patrný již ze samotného názvu.

„Stavajú sa byty, firemné budovy, kongresové strediská, ale čo tak miesta s výbehom a detské ihriská kusy železobetón a pokryvené tyče rúry farebná vyjebaná preliezka. Nasraté je v pieskovisku, ihly sú na ihrisku, feťáci na sídlisku, čórky na parkovisku. Deti sa nemajú stále kde hrať, všade pervitín, bordel, dealeri a smrad“.

---

⁷¹ „Hrádza je hlavne inžinierska ‚stavba‘ zabraňujúca záplavám, ktorej ‚štit‘ sa využíva na športovanie – korčule, bicykle, beh. Je charakteristická športom a s ním súvisiacou sexualitou (vraj je tam aj tzv. pohrebisko kondómov...)“ (Duchová 2007, s. 53).

Narozdíl od klipů DM a A.M.O. si DS všímá fyzického stavu města, čistoty a úrovně veřejných prostranství (pískovišť, prolízaček, sídlišť).

„Stavajú sa garáže, obchodné pasáže... Kataster sa plní, biznis budovami, deti ostávajú samé za domami... Priestor len z betónu svetlých miest málo, preto veľa rodín z Petržalky zutekalo, aby sa ich dieťa smialo, hralo, neplakalo, aby žilo slušne, nerapovalo, nefetovalo“.

DS ukazuje na základní urbanistický problém vztahu fyzické a sociální struktury. Do jaké míry tvoří prostředí člověka, zvláště v případě dětí a prostoru, kde vyrůstají. Protože aktér má za strukturou zpoždění právě dané dětstvím, tedy minimálně zhruba dvě desetiletí, vinu klade DS dospělým a to těm, kteří o konkrétních stavbách rozhodují.

„Zato môžu kurvy komunistické, kurvy socialistické, vždy to boli, sú a budú kurvy politické. Majú na svedomí osudy detské...“

Je hezké, že po 18 letech demokracie (DS vyprodukovala tento klip v roce 2007), kdy je tato již de facto „dospělá“, neviní DS ze špatného stavu jenom komunistickou minulost, která se v Bratislavě pořádně vyřádila, ale posunuje celou záležitost do obecné roviny politické odpovědnosti.

„Máte ťažko v piči budúce generácie, prioritou sú vám realitné machinácie...“

Mnoho pozemků bylo magistrátem prodáno netransparentně a mnoho staveb vyrostlo bez stavebního povolení. Preference krátkodobého zisku v krátkodobém volebním období před „budoucími generacemi“ je problémem nejednoho města, zde je ale vzhledem k velmi rychlé a rozsáhlé výstavbě po vstupu do EU v roce 2004 mnohem viditelnější.

„Keď za blížia komunálky, každý iba klame, všade bude pekne čisto a ihriská samé. Potom o tom ticho zrazu iba Lidl, Tesco...“

K tematice politické odpovědnosti za vývoj města a především průběh výstavby a dodržování a tvorbu kvalitního a perspektivního územního plánu se vážou i volby. Jejich typický průběh, kdy řečeno s Cimrmanem „prvek očekávání následuje prvek zklamání“, vystihuje DS konkrétně na příkladu staveb, které rostou jako houby po dešti tam, kde by lidé radši využívali prostor jinak.

Umělecké i technické ztvárnění je na vysoké úrovni. Prolínají se černobílé obrazy veřejných prostranství Petržalky se zdevastovanou infrastrukturou, stavbami výškových i jiných budov s jeřáby na pozadí, fetující mládeže a dalších výjevů s dětmi s kolorovanými obrazy rapující crew s početnou skupinou mládeže stojící za ní. V určitých momentech se obraz pŕlívá a probíhá paralelně. Intro a outro jsou v srbochorvatštině. Pozoruhodné je, že DS nemá v klipu žádná luxusní auta a záběry na noční podniky, celý klip se odehrává přes den, slunečný i zamračený. Nízkorozpočtové provedení vůbec neubralo na kvalitě nebo umělecké hodnotě či

poselství. Partie se stopází 2:46-3:18 o pedofilích příliš nezapadá a působí nepatřičně, jako by vystupovala z celého klipu někam do strany. Propojení vizuální stránky s textem je někdy velmi důvtipné (1:30).

8.4. Hiphopové shrnutí

Společným jmenovatelem hiphopové produkce jsou sex, drogy a prachy. V tomto ohledu žádná ze tří skladeb o Bratislavě nezklamala. Jiné byly pouze důrazy. Druhá strana se hodně zaměřila na drogy a trošku na sexuální problematiku, konkrétně pedofilii, což zřejmě souvisí s celkovou linkou klipu, který má být výchovný a varovat před osudem dětí ponechaných napospas drsnému sídlištnímu prostředí. Na sex se zaměřily také druhé dvě skupiny. A.M.O. vysvětlila, jak je to se studentkami Ekonomické univerzity a Drvivá menšina zase ukázala o čem je bratislavská láska. Prachy byly tématem hlavně u DM a A.M.O., přičemž přístup u první jmenované byl spíše shora za přispění početných rekvizit luxusních aut, zatímco A.M.O. píše o protloukání se obyčejným životem, aby člověk nebyl „*jebany jak dáky buzik*“. Rozmanité pojetí choreografie a efektů odpovídá současným trendům a samo o sobě není nijak zvlášť originální. Kupříkladu míchání barevného a černobílého záběru použila ve svém hiphopovém předvolebním klipu na podporu svého znovuzvolení i finská prezidentka Tarja Halonen.⁷² Hiphop je ve východoevropském pojetí skutečně „*hudba z panela*“, slovenská města mají kvůli rychlému růstu během socialistické éry vyšší podíl sídlištní zástavby, která je nejen v Bratislavě zcela dominantním, případně jediným typem zástavby vůbec (Petržalka). Je vidět, že fyzické prostředí má vliv na sociokulturní situaci i v hudbě. Příčiněním režiséra Jozefa Kronera vnikl první slovenský hiphopový film s velmi tradiční tematikou, tedy o triu sexu, drog a peněz. Název je příznačný Bratislavafilm. Premiéru měl 30. července 2009. Prezentuje se jako film o odvrácené tváři Bratislavy. Poslední poznámka o hiphopu patří extrémům. Nikoli náhodou se hiphopové představení šéfa baletu Národního divadla v Praze Petra Zusky jmenuje A Little Extreme.⁷³ Hiphop je extrémní v tom smyslu, že si všímá rozdílů, hranic, jde do důsledků, přehání, vyjadřuje se ostře, extrémně, nešetří nic a nikoho. Bratislava je tedy z hlediska hip hopu extrémní, dynamická, dravá a divoká.

---

⁷² V klipu ji svým rapem a velmi přitažlivým ztvárněním podpořily ministryně Susanna Huovinen a Tarja Filatov. Dále vystupují ještě poslankyně Miapetra Kumpala, Heli Paasio, Susanna Rahkonen, Sade Tahvanainen, Satu Taiveaho, Jutta Urpilainen, Pia Vitonen a poslanec Jouni Backman. Zvláštností je přítomnost pouze jednoho muže mezi devíti ženami, protože hiphop je jinak doménou spíše mužskou. Video je k vidění na youtube pod názvem Tarja Halonen rap.

⁷³ Představení mělo před lety premiéru v Düsseldorfu, kde Petr Zuska hostoval. V sezóně 2009/2010 je k shlédnutí na Nové scéně Národního divadla v Praze (Laterna magika) pod názvem Extrém. Hiphopová část A Little Extreme je první ze tří částí.

8.5. Ostatní kulturní aspekty Bratislavy

Pod kulturou si představujeme konkrétně v užším pojetí většinou různé umělecké projevy (hudbu, obrazy, sochy, architekturu, film, tanec). Narozdíl od kompaktního pojetí, kdy jsem se mohl v této kapitole věnovat kulturním aspektům Bratislavy „en bloc“, zvolil jsem „disperzní“ metodu. Jednotlivé kulturní vložky jsou obsaženy přímo v předchozích kapitolách. Jsem totiž toho názoru, že kulturní geografie je neoddělitelnou součástí regionálního přístupu, a proto jsou v předchozích kapitolách zmínky o uměleckých dílech, výstavách, filmech a dalších kulturních aspektech s geografii souvisejících, nebo geografické jevy ilustrujících. Hudební obraz města je představen výše ukázkou produkce konkrétního úzkého žánru (hiphop), literární stránka není příliš dominantní. Na bratislavskou tematiku se zaměřuje vydavatelství Marenčin, kde vyšla celá série grafickým stylem jednotných publikací o vývoji a historické podobě Bratislavy a jejích čtvrtí (Ulice a námestia Bratislavy, Bratislava pred sto rokmi a dnes, Petržalka – Engerau Ligetfalu a další). Narozdíl od Prahy nevzniklo o Bratislavě tak rozsáhlé množství publikací, aby měly vlastní označení (Pragensie) a spolu s tím i vlastní regály a police v knihkupectvích a antikvariátech. Ze současných publikací o Bratislavě stojí za zmínku kniha holandské fotografky Illah van Oijen „Bratislava – Mesto na mieru“.⁷⁴ Více umělecký a méně faktický přístup zase představuje kniha „BA! Od ufa k ufu“ vydaná taktéž v roce 2007. Eva Sivá, členka početného autorského kolektivu na svém blogu píše: „Kolektívna práca vyše tridsiatich autorov na stodvadsiatich plnofarebných stranách má ambíciu čitateľov zorientovať (a tiež dezorientovať) v hlavnom meste Slovenska a jeho divoch súčasnosti. Namiesto overenej histórie a klasických pamätihodností ponúkame subjektívnu koláž zaujímavých miest, príbehov, faktov a fotografií. Netradičné zastávky v knihe prepája fiktívna mapa bratislavského metra“.⁷⁵

Co se týče regionálního tisku, nejvýznamnější kromě příloh celostátních deníků (SME, Pravda) jsou místní Bratislavské noviny, týdeník vycházející od roku 1998.

Sami se prezentují jako volné pokračování Pressburger Zeitung, které ve městě vycházely v letech 1764-1929. Podtrhuje to i logo, které má svým fontem navozovat germánskou (prešporskou) minulost.⁷⁶ Menším konkurentem je bezplatný čtrnáctideník Istropolitan, který se představuje jako „Noviny o Bratislave a Strednej

Obr. 19 Logo Bratislavských novin

⁷⁴ Forma a autentické fotografie autorky stejně jako bravurní texty esejistů se podílejí na vysoké umělecké a dokonce i informační hodnotě této útlé knížky, vydané dvojjazyčně ve slovenštině i angličtině.

⁷⁵ BA! Od ufa k ufu. Publikováno na siva.blog.sme.sk dne 13.4.2008.

⁷⁶ www.bratislavskenoviny.sk

Európe“.⁷⁷ Začalo ho vydávat občanské sdružení „PRO Bratislava“ v roce 2006, má standardně 8 stran (zpočátku jich měl 16) a financuje se inzercí.

Protože hudbě je věnována celá empirická studie v příloze, budu se nyní věnovat stručně filmu. Obecně se dá slovenská kinematografie ve srovnání s českou už od svého počátku v podstatě až donedávna označit tematicky za rurální. Nejvýznačnější slovenský režisér, Juraj Jakubisko (* 1938), také označovaný jako „Slovenský Fellini“, se právě vyznačoval charakteristickými magicko-realistickými díly z rurálního prostředí. Jeho opus magnum „Tisicročná včela“ z roku 1983 byla dle některých kritiků uměleckým vrcholem jeho kariéry. Filmem, který vytvořil symetrii s předchozím dílem „Sedím na konári a je mi dobre“ (1989) a děj kterého se povětšinou odehrával v Bratislavě, je snímek „Lepšie byť bohatý a zdravý ako chudobný a chorý“ (1992).

Autoři jeho biografie pojmenované jednoduše jeho jménem se domnívají, že právě změnou režimu a natočením tohoto filmu došlo k odklonu „od Jakubiskovho typického ‚magického realizmu‘ v prospech groteskného sarkazmu a pocitu horkosti, ktorý tlmočí“ (Michalovič 2005, s. 155). Tento žánr charakterizuje Michail M. Bachtin: „Hlavní zvláštností groteskního realizmu je snižování, tj. převádění všeho vysokého, duchovního, ideálního, abstraktního, do materiálně tělesné roviny...“ (Bachtin 1975, s. 21). Celou kapitolu věnovanou tomuto filmu pojmenovali autoři Jakubiskovy biografie „Groteskný obraz budovania (divokého) kapitalismu“. Kromě ukázky fyzické tváře polistopadové Bratislavy, k čemuž přispívají tzv. *autentifikující referenty*⁷⁸, se filmem prolínají ještě „štyri všeobecné problémy či motívy: cesta, identita, očakávanie a čas“ (Michalovič 2005, s. 153). Celkově film vyjadřuje uměleckým způsobem to, co se velmi špatně vyjadřuje jinak (a v takovém dějinném chaosu mezi pádem režimu a rozpadem státu obzvláště): totiž duch místa a doby – genius loci a Zeitgeist.

Druhou filmovou výpovědí z doby již samostatného Slovenska a tedy odehrávající se již v *hlavním* městě je počín režiséra Štefana Semjana pojmenovaný „Na krásnom modrom Dunaji“ (1994). Tak hodnotili dílo vybraní recenzenti na portálu csfd.cz.⁷⁹

---

⁷⁷ www.istropolitan.eu

⁷⁸ Autentifikující referenty jsou dobové časoprostorové odkazy na probíhající aktuální události nebo konkrétní lokalitu pomáhající divákovi orientovat se ve filmu. „Zdá sa, že ich zvýšený výskyt má vyvolať ilúziu, že to, čo vidíme, nie je príbeh, nie je to fikcia, ale dokumentárne zachytená skutočnosť. Táto prílišná ‚nasýtenosť‘ dobovým kontextom môže s odstupom času pôsobiť rušivo a zrejme si tento fakt uvedomil aj sám režisér, pretože v roku 2002 pri príležitosti nového uvedenia tohto filmu do kín Juraj Jakubisko značne zredukoval práve tieto autentifikujúce referenty. Príbeh sa touto redukciou viac uzavrel do seba, stal sa viac zrozumiteľným aj pre toho diváka, ktorý nie je tak detailne zoznámený s dobovým kontextom“ (Michalovič 2005, s. 154).

⁷⁹ www.csfd.cz, Československá filmová databáze shromažďuje informace o českých, slovenských a také některých zahraničních filmech. Součástí je i slovní hodnocení diváků. Výběr byl snadný, Semjanův film slovně ohodnotilo jenom 13 diváků.

...ten film som videl sice uz dost davno, no pamatam si ze vo mne nechal dobry dojem. Podla mojho nazoru realisticke vykreslenie Bratislavy zobudzajucej sa do tvrdeho kapitalizmu.

2Pac

I na východ od našich hranic se v době polistopadové najdou filmy, bez kterých by svět mohl existovat v klidu dál.

Had6

Avantgarda vykrvácala alebo ako natočiť film bez kamery a hercov v podaní slovenských trosiek, ktoré nezvládli spoločenský a následne aj inštitucionálny prerod na prelome rokov 1992 a 1993 podčiarknutý neopodstatneným entuziazmom a frenetickosťou doby.

maxxim

Toto mi nikto nezoberie - môj najobľúbenejší slovenský porevolučný film. Sladkokyslá-komédia o troch kamarátoch v čudných 90-tych rokoch.

Sir Ludvig

Protože není k dispozici žádná monografie o tomto filmu nebo biografie režiséra, nezbývá než nechat uvedená hodnocení bez komentáře. Děj se točí kolem krádeže obrazu Andyho Warhola z jedné bratislavské výstavy. Následně dochází k několikanásobné replikaci tohoto obrazu a matení stop jejich občasným „prozrazením“ na různých místech. Možná opravdu jedinou hodnotou filmu je dobové vyobrazení Bratislavy made in 1994. Zato opravdovým dokumentárním filmem je 56 minut dlouhý snímek „Bratislava v premenách času“ režiséra Milana Mila natočený roku 1990. Slovenský filmový ústav ho označuje za „Celovečerný dokumentárny film o sviatočných, všedných i tragických chvíľach vo vývoji a premenách hlavného mesta Slovenska“.⁸⁰ Kromě těchto tří výrazně bratislavských filmů se až do letošního léta nevyskytl žádný další o tomto městě nebo převážně v tomto městě se točící snímek. Teprve 30. července 2009 měl premiéru Bratislavafilm, snímek „o krutej realite nášho hlavného mesta“. Více se o Bratislavafilmu zmiňuji ve studii hip-hopu, film totiž do velké míry s tímto hudebním žánrem souvisí.

Inspiraci pro svůj krátký film „Flug – Urban Metamorphosis“ hledal mladý nadějný designér Peter Kisantal⁸¹ v proměnách současné Bratislavy. Svoji pětiminutovou „sci-fi“ o bionickém růstu města získal první cenu na slovenském festivalu krátkých filmů Azyl 2008. Krom odborné poroty snímek ocenili i diváci, od kterých získal nejvyšší počet hlasů.⁸² Bratislava tak inspiruje tvůrce také v alternativnějších uměleckých disciplínách.

⁸⁰ <http://www.sfd.sfu.sk>, Slovenská filmová databáza Slovenského filmového ústavu.

⁸¹ Designér představuje sebe a svoji tvorbu na www.kisantal.com

⁸² <http://festival.azyl.sk>

Závěrem bych se rád zmínil o identitě Bratislavy. Identita (města, regionu, státu) je jedním z klíčových témat v kulturní geografii. Protože se jí podrobněji věnuji v empirické studii v příloze a také v předcházejících kapitolách, zmíním se nyní o úmyslně vytvářené identitě, o logu a propagačním videu, která vytvářejí marketingová oddělení magistrátů, nebo v poslední době častěji na zakázku externí reklamní agentury. Pro srovnání uvádím loga čtyř měst: Prahy, Brna, Ostravy a Bratislavy. *Zlatá Praha* má své logo již dlouho a ideově vychází ze světové proslulosti Prahy a taktéž z historických stop, které ve městě zanechali četní italsí architekti během několika staletí jejich rozmanitého působení. Kromě obligátní angličtiny pak v logu nechybí ani němčina, jazyk Franze Kafky, spisovatele, díky němuž je Praha *Kafkovská*.

Obr. 20 Loga Prahy, Bratislavy, Brna a Ostravy

Bratislava má v logu jako jediná nějakou místní pamětihodnost, filmově řečeno „autentifikující referent“. Podobnost bratislavského a brněnského loga je na první pohled zřejmá. Možná nezáměrně se tím ztělesňuje příbuznost a spřízněnost těchto dvou srovnatelně velikých měst, společně se stýkajících a potýkajících s Vídní a Prahou. Snad, aby podobnost nebyla tak zřejmá, používá Brno ještě inverzní logo s bílým pozadím a červeně vyvedenými písmeny a dělicími pruhy. Červená je v prostoru bývalého Rakouska-Uherska zřejmě v kurzu. Jenom Ostrava, donedávna používající jako své logo městský erb, takže vlastně žádné logo v pravém významu tohoto slova nemající, se rozhodla v loňském roce oslovit grafické studio Najbrt, které stojí za nátěrem vozidel Českých Drah, k jeho vytvoření.

Návrh má vyjadřovat dynamickou proměnu Ostravy a její odhodlání vykročit vstříc nové (jiné) budoucnosti, již nezaložené na ocelovém srdci republiky.⁸³ Použití vykřičníku jako dynamizujícího prvku přitom samo o sobě není nic ojedinělého. Používají ho mnohá další města, například **DUBL!N**, nebo **that's me!bourne**. Bratislavské logo lze z tohoto hlediska považovat za docela tradiční, přesto důvtipné a narozdíl od jiných také autentifikující a nezaměnitelné.

Protože Praha ani Ostrava prezentační video nemají, i když patrně z odlišných důvodů, nezbylo mi než porovnat videa měst Brna a Bratislavy. Brno na svých stránkách nabízí dvě

⁸³ Bližší informace o novém ostravském logu viz <http://www.font.cz/logo/ostlava-ma-nove-logo.html>

verze. Krátkou dvouminutovou bez mluveného slova a poté desetiminutovou verzí v české, anglické, německé, francouzské, ruské a dokonce japonské mutaci. Tato videa jsou již několik let stará a zvláště dlouhá verze vypadá spíše jako naučný film pro žáky základních škol, než propagační video města. V roce 2007 zveřejnila Bratislava nové promovideo, kde jsou ve střihu například i aktuální záběry Národní banky Slovenska pokryté megaboardem se slovenskou jednoeurovou mincí. Leitmotivem je dynamika a pestrost. Bez přehánění lze toto video označit za marketingově i umělecky velmi zdařilé. Nevýhodou je malé rozlišení a nemožnost stažení, zatímco Brno umožňuje stažení všech verzí ve vysoké kvalitě.

Téma identity je v případě Bratislavy velmi aktuální, dokonce natolik, že jsem se rozhodl začlenit je do příslušných kapitol a prosáknout jím celou práci. Proto jsou také různé citace, odkazy a poznámky o identitě vpleteny do textu vždy tam, kde se to týká tématu kapitoly a vhodně to dotváří kontext. Rád bych ovšem vyzdvihl jednu publikaci, která zcela aktuálně a hluboce, ač esejisticky lehce, popisuje identitu Bratislavy a jejích obyvatel v časoprostorovém kontextu (minulosti, budoucnosti, Vídně, venkova....). Jde o již zmiňovanou koláž vytvořenou Illah van Oijen a čtyřmi esejisty pod názvem „Bratislava – mesto na mieru“. Není náhodou, že se na různých místech objevují citace z této knížky. Více chaotickou a kolážovitě pojatou práci o identitě města jsem našel v publikaci BA!. Fragmentovité útržky o kultuře, urbanizmu, společnosti a různých místech města, viděné různými lidmi, zde ukazují Bratislavu tak nějak intimně zblízka. BA! Od ufa k ufu vítá čtenáře na první stránce citátem „že sa v Bratislave nedá žiť? ale BA!“

8.6. Ideové koncepty Bratislavy

Skoro každý jedinec, skupina, město nebo i státy podléhají občas různým (samo)vytvářeným konceptům. Tyto mohou sloužit určité ideologii, symbolice, propagaci charakteristické vlastnosti nebo prostě jenom jako prozaický obraz, alegorie. Tak vznikly všechny ty Big Apple, The City that Never Sleeps (New York), Matka měst (Praha) a našly by se další desítky a stovky příkladů z celého světa. Bratislava je již dostatečně velkým městem, aby pár těchto konceptů ve své historii zažila. Stručně se zmíním o dvou resp. třech dávnějších, a potom podrobněji o třech současných (Little Big City, Twin City, Centrope).

Prvním zachovalým a hojně používaným, tj. veřejně známým konceptem je „Krásavica na Dunaji“. Toto označení má původ ještě v době Rakouska-Uherska, tehdy se dalo z Vídně dojet do „Krásavice“ pohodlně tramvají a pro Vídeňany bylo tohle příjemné malé městečko oblíbeným výletním místem. Dávali si zde víno, bratislavské makové rohlíčky a procházeli se (tehdy) malebným a malým centrem pod zříceninou Bratislavského hradu.⁸⁴ Tento obraz Bratislavy přetrval víceméně až do II. sv. války, po které došlo k výrazné demografické a národnostně-sociální transformaci celého města a s tím související fyzické proměně podhradí (čtvrť Vydrica a Zuckermandel) a centra. Z té doby pochází „vylepšení“ přezdívky odpovídající novým poměrům: „Bradavica na Dunaji“. Toto jízlivé pojmenování mělo také zobrazovat vřed na druhém břehu Dunaje, sídliště Petržalka, které opravdu na mapě vypadá jako přerostlá bradavice mimo kompaktní organizmus města. Tyto dva inverzní příklady se používají dodnes, i když už spíše jenom jako ironická pojmenování, bez nějakého faktického uživatelského významu.

Třetím, nyní již „dobovým“ označením, je komunisty používané pojmenování Bratislavy jako „Mesta mieru“. Samozřejmě v té době se „bojovalo za světový mír“, takže Československo muselo mít nějaké město, které tuto myšlenku alespoň oficiálně ztělesnilo. Povědomí o tomto „konceptu“ stále přetrvává a lze se s ním setkat v umění i literatuře.⁸⁵ Někdy se tento název vylepšuje předložkou, takže je z toho „Mesto na mieru“, což má již konotaci jakési „přiměřené“ velikosti. Mesto na mieru se volně přelévá do současného

---

⁸⁴ Hrad v roce 1811 kompletně vyhořel, a to co vidíme dnes, je pozůstatek socialistické znovuvýstavby v 60. letech minulého století. Protože tato „renovace“ probíhala víceméně pololegálně a amatérsky, je dnešní podoba Hradu z restaurátorského hlediska nepřilíživě povedená. Nedávná dalekosáhlá rekonstrukce některé nevhodné zásahy odstranila, a tak se dnes dá konečně mluvit o replice původní podoby (podle dobových materiálů ze 17. století) odpovídající aspoň trochu současným standardům renovace a obnovy památek.

⁸⁵ Např. skladba Bratislava hipopového uskupení A.M.O. nebo publikace fotografky Illah van Oijen – Mesto na mieru.

oficiálního konceptu města, tak jak jej propaguje magistrát a jak může každý vidět na tramvajích – Little Big City. Velké malé (Malé velké) město, nebo taky velké maloměsto.

Obr. 21 The Little Big Bank in The Little Big City

Tímto názvem se nechal inspirovat Miroslav Tížik (2007) ve své eseji „Velký malomeštiak“. „Bratislava je bezpochyby největšie mesto na Slovensku. A jeho obyvatelia sú na to aj patrične hrdí. Prinajmenšom to tak vyzerá podľa jazyka predstaviteľov mesta a všetkých tých, ktorí sa pasujú do úlohy strážcov jeho exkluzivity a starobylosti. No na druhej strane je Bratislava jedno z najmenších hlavných miest v Európe. Aj projekt na prilákanie zahraničných turistov hlása túto vlastnosť hlavného mesta: Bratislava – Little Big City. Veľkosť jej dáva sebavedomie, malosť zasa koncentruje medziľudské vzťahy do hustej, niekedy až neznesiteľne nepreniknuteľnej pavučiny. Tu naozaj platí, že každý každého pozná“ (Tížik 2007, s. 52). O vzťahu k veľkosti píše Tížik ďalej „Podobne ako bratislavskí mešťania z prvej polovice dvadsiateho storočia, ktorí sú vzorom pre súčasných, aj tí dnešní mešťiaci túžia byť väčšími, ako sú. Ak už inak nie, tak o tom aspoň hovoria a na obraz veľkosti lákajú aj turistov. „Bratislava – Little Big City“ nie je myšlienka len súčasníkov. Azda práve táto vlastnosť spolu s rozpoltenosťou sú tými, ktorými Bratislava žije počas celého svojho päťdesiatročného enormného rastu a ktoré jej dávajú tvár“ (Tížik 2007, s. 58). Závěrem bych rád zmínil fakt, že tento koncept „Little Big City“ zďaleka není ojedinelý a objevuje se v různých podobách pod různými jmény u dalších podobně velikých měst, která se dají charakterizovat absencí metra a stínem větších měst v okolí nebo ve vlastní zemi. Městem, které má navlas stejný „alias“, je Zürich. Sice se tím tolik nechlubí a jeho „little big city“ není tak propagováno, rozhodně je ale toto označení v tomto městě minimálně stejně známé jako v případě malého velkoměsta na Dunaji.

Typologicky městským je spolu s „little big city“ i další taktéž oficiálně a institucionálně živený koncept s názvem „Twin City“. Není výlučný, dvojměstí se nacházejí všude. V USA je jako twin city označováno například dvojměstí Minneapolis – Saint Paul. Snad je to dáno globálním charakterem, nebo univerzálním a velmi transparentním pojetím v praxi, twin city má mnohem větší využití i mediální dosah než „little big city“. Světově známých dvojměstí je zhruba stovka. Ve střední Evropě jsou to dále například Buda-Pest nebo Český Těšín – Cieszyn.⁸⁶ Twin city se projevuje nikoli virtuálně, ale zcela konkrétně např. v dopravě. Vídeň a Bratislavu sezonně spojuje rychlý říční katamarán: Twin City Liner (TCL). Jezdí až pětkrát denně, cesta trvá 90 minut proti proudu (do Vídně) a 75 minut po proudu (do Bratislavy) při maximální rychlosti 70 km/h. Jedná se o turistickou atrakci, nikoli běžnou dopravu, cena je totiž 28 euro jednosměrně (www.twincityliner.com).

---

⁸⁶ Záleží na pojetí, Budapešť se již považuje spíše za unitární město. Z jistého úhlu pohledu by i Bratislava mohla být dvojměstím, pokud bychom Petržalku brali jako samostatné stovacetisícové město, ovšem bez odpovídající městské sociální a fyzické infrastruktury.

TCL je velmi oblíbeným a atraktivním dopravním prostředkem, zároveň je i časově konkurenceschopný vůči autobusům a vlakům, přístaviště jsou v obou městech přímo v centru a na Dunaji nejsou zácpy. Na palubě je k dispozici dvouměsíčník Twin City Journal vydávaný od zahájení plavby v roce 2006. Z hlediska regionálního rozvoje a konkrétního využití konceptu je projekt Twin City zaměřený na propagaci cestovního ruchu a vzájemnou podporu obou měst velice úspěšný. Návštěvník jednoho města si může odskočit exotickým způsobem na jednodenní prohlídku druhého. Samozřejmě tohle není jediná forma spolupráce mezi těmito městy. Vznikají i další vazby a společné projekty v ekonomických, kulturních aj. oblastech. Přístup obou měst je dost odlišný.

Obr. 22 Twin City Liner – reklamní leták

Bratislava si je vědoma své pozice, a z toho vyplývá její větší angažovanost v „Twin City“. Taktéž přínosy jsou převážně na straně Bratislavy, protože turisté prakticky zajíždějí jen z Vídně do Bratislavy. Twin City Liner je pro návštěvníky Bratislavy ať už domácí či zahraniční relativně dražší než pro běžného vídeňského turistu. Projevuje se zde také efekt všech uskupení „twin“, velká trojka, „největší pětka“ atd., kde snaha na propagaci celého uskupení (výrobců aut nebo jiného zboží, kulturních institucí, měst aj.) roste s klesající pozicí v něm. Proto je Twin City dvojměstím asymetrickým, to co je pro Bratislavu vítaná šance, je pro Vídeň jenom jednou z mnoha mezinárodních kulturních, ekonomických a dalších vazeb.

Pohled na Bratislavu z Vídně dle Mayer (2007, s. 72) mnohé napoví: „Většina Viedeňčanov ‚Pressburg‘ (nemecký názov Bratislavy) pravdepodobne ešte nikdy nenavštívila, hoci ich (pra)starí rodičia tam začiatkom dvadsiateho storočia chodievali električkou na nákupy alebo do opery. Dôvodom ich návštevy mohla byť pokojná atmosféra, ktorá v tom čase v meste vládla. Hoci ‚Poszony‘ (maďarský názov Bratislavy) patrila k najdôležitejším priemyselným centráram uhorskej časti monarchie, bola zároveň útulným mestečkom so 70 000 obyvateľmi a kontrastovala tak s dvojmiliónovou Viedňou, vtedy štvrtým najväčším mestom sveta“.

Dnes se již poměr velikosti Vídně a Bratislavy z 30:1 změnil na snesitelnějších 4:1 a tak se nelze divit, že „Bratislavčania, najmä tamojší študenti, s ktorými ja prichádzam do styku najčastejšie, sa už dávno orientujú skôr na New York, Londýn alebo Paríž. V duchu hesla: Keď preč, tak radšej do naozaj poriadne veľkého veľkomesta.“ říká teoretik architektury Jan Tábora (Mayer 2007, s. 73). Manuela Hötzlová, kritička architektury a zakladatelka vídeňské galerie architektury Ofroom tvrdí: „Nepřístupují náhodou Viedenčania k Innsbrucku ležiacemu na západe krajiny v Tirolsku rovnako povýšenecky ako k Bratislave? Os Viedeň – Bratislava dokáže a bude fungovať, keď Bratislava získa sebedovolenie hlavného mesta⁸⁷ a Viedeň sa na svoju malú sestru prestane pozerať zvrchu“ (Mayer 2007, s. 76). Méně antagonistický vztah těchto dvou měst lze najít v závěrečném konceptu – regionálně zaměřeném Centrope.

Rakousko-Uhersko žije! V září 2003 se v rakouské obci Kittsee, vzdálené od petržalských paneláků coby ze vzduchovky dostřelil, konala konference starostů, hejtmanů a županů z Rakouska, Maďarska, Slovenska a Česka. Více než 200 odborníků potom na popud tohoto setkání pracovalo další dva roky na tvorbě strategie a koncepce regionu pojmenovaného CENTROPE⁸⁸ – Centrum středoevropského regionu. Centrope mající 6,5 mil. obyvatel je nejkomplicovanějším přeshraničním regionem EU, protože propojuje hned čtyři země se čtyřmi různými jazyky. Iničiátoři čerpali zkušenosti i finance z evropského projektu Interreg IIIa. Hlavní myšlenka se ztuhlila v motto „*Společně srůstáme, abychom společně rostli*“. Projekt si vytýčil tyto akční oblasti: Hospodářský a technologický region, Trh práce, Turismus, Vzdělávání a výzkum, Kultura, Komunikace a Regionální perspektiva rozvoje Centrope. Sídlo organizace, která sdružuje jak veřejné tak i privátní aktéry, je ve Vídni. Po pěti letech aktivního působení je již možné analyzovat a zhodnotit některé přínosy a výsledky, stejně jako posoudit důvody proč se mnohé vize nenaplnily.⁸⁹ Na stránkách organizace (www.centrope.info)⁹⁰ je ke stažení krom jiného i publikace „Obraz budoucnosti CENTROPE 2015“ z ledna 2005, která vyhlížela příští dekádu a podrobně v jednotlivých akčních oblastech seznamovala čtenáře s aktuálním stavem a vizí za 10 let.

---

⁸⁷ Touhu vyrovnat se Vídni, ale s původem na slovenském venkově ilustruje slovní hříčka: Namiesto *Viedenčanov* ostávajú Bratislavčania *vidiečanmi*.

⁸⁸ Protože se dle tvůrců jedná o zkratku, píše ji všude verzálkami. Já se dále budu řídit praxí, zavedenou v literatuře o Centrope, kde se s tímto pojmem nakládá jako s názvem, tedy píše se pouze s velkým počátečním písmenem.

⁸⁹ Kupříkladu projekt počítal s otevřením rakouského trhu práce nejpozději k roku 2009, zatímco Rakušané si vyjednali nejdlejší možnou výjimku, jakou EU umožňovala, takže se trh práce v regionu uvolní až v květnu 2011, což mění mnohé plány a zpožďuje realizaci již připravených projektů.

⁹⁰ Zcela nepochopitelně je stránka pouze v angličtině, němčině a slovenštině. Absence češtiny se dá pochopit menší rolí Česka v projektu, který je centrován Vídni a Bratislavou, a srozumitelností slovenštiny, ale opravdu politováníhodná je situace Maďarů, kteří nemají ani žádnou jinou alternativu, www.centrope.hu neexistuje.

Komunikaci s komerční sférou zajišťuje portál www.centrope.com. Za jednu z prvních praktických aplikací celého projektu je možné považovat vytvoření plánovací dokumentace a mapových podkladů celého přeshraničního regionu. Uživatelé a odborníci si tak mohou na stránce www.centropemap.org stáhnout potřebné dokumenty včetně zdrojových dat v jednom formátu, bez nutnosti skládat do té doby separované plány a dokumenty pro každý stát zvlášť. Z hlediska propagace je Centrope nejvíce forsírováno pochopitelně Rakouskem, což je dáno nejen hospodářskou silou a jeho převahou co do počtu obyvatel i HDP nebo podílu na rozloze Centrope, ale jistě i ideovou blízkostí myšlenky Vídně jako obnoveného centra dřívějšího „Velkého Rakouska“. Ze tří představených konceptů je z těchto důvodů nepochybně právě Centrope nejperspektivnější. Rakousko totiž může své bývalé chudší „spolubydlící“ jako nejrozvinutější a nejbohatší člen tohoto čtyřlístku popostrčit v mnoha oblastech, které tam jsou tradičně na velmi vysoké úrovni (ekologie, ochrana životního prostředí, moderní integrované dopravní systémy, inovace, R&D, mezinárodní spolupráce a další).

Obr. 23 Centrope

9. Prognóza

Miloš Zeman prohlásil na semináři „Zkušenosti z finanční krize v České republice,“ který pořádalo Finanční fórum Zlaté koruny v Praze 9.12.2008 následující výrok: „*Prediktivní síla jakékoli vědy je určující pro její úroveň. Z tohoto pohledu je ekonomie pořád jenom soft vědou*“. Ekonomové prognózují převážně nesprávně a geografové neprognózují radši vůbec. Protože se bojí. Ale kdo se bojí, neměl by dělat žádnou vědu a komplexní geografii už vůbec ne. Protože se nebojím, dělám tímto onen dobrodružný krok do tmy a podělím se s Vámi o můj pohled na Konjunkturální Bratislavu pro dny příští i přes příští.

Futuristické vize města se zřetelněji začaly objevovat již v meziválečném období. První světové sci-fi vůbec, tehdy ještě němě, natočil Fritz Lang v roce 1927. Týkalo se nejen některých aktuálních sociálních témat (industrializace, třídní boj), ale především vize budoucích měst, což prozrazoval název **Metropolis**. Jistě každý známe různé obrázky „létajících automobilů“ mezi mrakodrapy. Přesně takové jsou obrazy z Fritzova snímku. Podobné idylické představy panovaly také v expozici Town of Tomorrow na světové výstavě v New Yorku roku 1939. Některé se později realizovaly, jiné naplnění nedošly.

Pokud jde o Bratislavu, nebude konjunkturální moc dlouho. Takže o tuto vlastnost nakonec přijde. To je možné v zásadě dvojím způsobem. Buď se stane nejlepší, což ji rozhodně nehrozí (případně nejhorší, což taktéž nepřichází v úvahu), anebo dojde k ukončení nepřetržitého růstu a nastartování viditelného úpadku a celkového zhoršování situace.⁹¹ Protože predikce tak složitého systému jako je město nemůže být příliš konkrétní, budu stručný. Primární problém jakékoli prognózy je nutnost postupovat systémem svrchu dolů, nikoli naopak. Znamená to, že pro prognózování menších celků musím mít představu o směřování celků větších. V případě Bratislavy nelze odhadovat na budoucí vývoj bez elementární prognózy systémů globálního, evropského a národního (slovenského). Pokud vyjdu z implozivní podstaty (obr. 24) globálního vývoje, a to jak v celkovém časovém měřítku, tak i ve specifických oblastech a různě dlouhých cyklech „kreativní destrukce“, potom rok 2008 je dlouhodobým vrcholem jak pro Slovensko, tak pro Bratislavu. Platí to pro populační, ekonomickou, dopravní i urbanistickou prognózu. Konkrétně tedy v nejbližších cca dvou až třech desetiletích nedojde k nějakému dramatickému populačnímu přírůstku, jako

---

⁹¹ Veliké neštěstí je obecně léčením konjunkturality. Podle hesla, co tě nezabije, to tě posílí, by z toho mohla Bratislava vyjít vítězně. Pak by si vážila skutečných hodnot, zaměřila se na vnitřní růst a kvalitu života a prostředí ve městě bez ohledu na trendy a pochybné vzory.

tomu v Bratislavě bylo celou poválečnou dobu až do 80. let. Otázkou zůstává možnost etablování Bratislavy jako mezinárodně imigračního centra, což zatím nenastalo ani v náznacích. V Nizozemsku si také ještě v 50. letech nedovedl nikdo představit, že během jedné generace dojde k úplné proměně společnosti, vzniku „multi-kulti“ a konstituování početné muslimské menšiny. S tím souvisí i urbanistický vývoj. Pakliže by někdy za dvacet až třicet let nastal příliv mimoevropských imigrantů na Slovensko, což předpokládám, bude Bratislava svojí polohou blízko již dnes imigračně atraktivní Vídni rozumnou alternativou levného bydlení. Petržalku⁹² by nejspíš neminul osud ghetta podobný nizozemskému sídlišti Bijlmermeer. Z ekonomického hlediska si troufám tvrdit, že na tom svět, Evropa, Slovensko a tím pádem ani Bratislava nebude již **nikdy** lépe. Komunistický vtíp o tom, že lépe už bylo, přestává být vtípem a stává se veřejným tajemstvím. Tím padá také vývojová složka konjunkturality a s krizí lehce vezme za své i hierarchické vnímání okolí Bratislavou, tzn. jejími obyvateli. Základní problém konjunkturálních prvků je v jejich pozdním probuzení se do reality. Nastává většinou až po překročení nezvratitelné meze, kdy už není šance na nápravu pro nedostatek času a prostředků. Konjunkturál doslova proletí přes **horizont událostí**,⁹³ což bývá často vrchol ve vývoji systému, tedy bod (okamžik nebo období) mezi celkovou explozí a implozí. Za tímto horizontem událostí je konjunkturál bez reálného vlivu na situaci vláčen vyššími globálními trendy, které ze své pozice nemůže ovlivnit. Tam směřuje například „superhvězda“ Los Angeles, ze které může být v horizontu jedné generace **černá díra**. Bratislava už teď nemá na řešení akutních problémů (havarijní stav Starého mostu) dostatek prostředků a trvalým ignorováním všech urbanistických i sociálních problémů si zadělala na mnohem větší starosti, než je zavření nejméně využívaného mostu přes Dunaj statikem. Při stagnaci počtu obyvatel a neschopnosti udržet alespoň stávající úroveň veřejných služeb a veřejného prostoru, natož je vylepšit, dojde k rychlému chátrání města jak po fyzické tak po sociální stránce. Některé vyspělé země (Dánsko, Nizozemsko) si včas a ještě za období „hojnosti“ uvědomily nutnost změny strategie rozvoje a přesměrování investic, čímž stihly alespoň klíčové a zásadní hrubé modifikace provést dříve než bude pozdě. Bratislava se částečně svojí vinou, částečně vlivem transformace po období socialistické výstavby a s tím související neschopností rychle překonat obrovskou urbanistickou (dopravní, ekonomickou a populační) setrvačnost, v geografii označovanou za

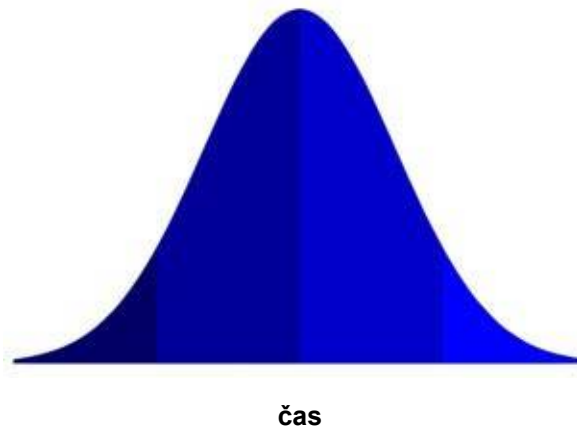
---

⁹² Pokud paneláky postavené převážně v 80. letech přežijí ještě dalších dvacet nebo třicet let.

⁹³ Horizont událostí ve fyzice je kulová oblast, za kterou je gravitační pole vesmírného objektu (černé díry) tak vysoké, že úniková rychlost převyšuje rychlost světla. Takže prostor nevydává žádné záření, a tím pádem ani informace. Není z něj prostě žádného úniku, už se tam „nic neděje“.

path dependency,⁹⁴ dostala do slepé uličky. Sledovat vývoj tohoto města bude každopádně v příštích letech mnohem zajímavější než v případě jiných měst. Dávám Bratislavě jedno, maximálně dvě volební období, než problémy zanedbání dlouhodobého rozvoje a absence prozíravé koncepce vyústí do neřešitelných problémů. Najde se potom vůbec někdo, ochotný kandidovat v obecních volbách? Je to slabá a zároveň i smutná útěcha, že Bratislavu může při tom všem alespoň hrát u srdce, že ukazuje ostatním, **jak se to nemá dělat**.

Obr. 24 Evoluce
systémů – explozi
následuje imploze

---

⁹⁴ Path dependency není úplně totéž co setrvačnost (populačních, dopravních, ekonomických) systémů, ale pro účely zachycení urbanizmu Bratislavy se termíny překrývají.

Literatura

- Atlas obyvateľstva Slovenska (2007). Univerzita Komenského, Bratislava, 140 s.
- BACHTIN, M. (1975): Francois Rabelais a lidová kultura stredoveku a renesance. Odeon, Praha, 338 s.
- BARNOVSKÝ, M. (2005): Gustáv Husák – realita a mýty. In: Krekovič, E., Mannová, E., Krekovičová, E. (eds): Mýty naše slovenské. Academic Electronic Press, Bratislava, s. 207-223.
- Bratislava Minulosť a budúcnosť – Prelomové obdobia vývoja mestského priestoru (2008). Občianske združenie Bratislavské ostrovy, Bratislava.
- BĚLOHRADSKÝ, V. (2008): O spoločnosti spektaklu. Salon č. 570, Právo 28.5.2008.
- Bible Písmo sväté Starého a Nového zákona (1991). Česká biblická společnost, Praha, 1150 s.
- BOOMEN, T. (2007): Odkiaľ a kam The unintended city. In: Oijen, I.: Bratislava mesto na mieru Urban Landscapes of Bratislava. Slovart, Bratislava, s. 6-30.
- BROD, T. (2002): Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948 Československá cesta do sovietského područia. Academia, Praha, 700 s.
- BROOKS, D. (2003): The Triumph of Hope Over Self-Interest. New York Times, 12.1.2003.
- BYSTRICKÝ, V., ZEMKO, M. (2004): Slovensko v Československu (1918-1939). Veda, Bratislava, 688 s.
- DEITCH, G. (2002): For the Love of Prague: The True Love Story of the Only Free American in Prague During 30 Years of Communism. Bay Foreign Language Books, Aldington, 320 s.
- Demogeografická analýza Slovenska (2007). Univerzita Komenského, Bratislava, 222 s.
- DUCHOVÁ, Z. (2007): BA! Od ufa k ufu. Atrakt art, Bratislava, 120 s.
- EHRENREICH, B. (2002): Nickel and Dimed: On (Not) Getting By in America. Metropolitan Books, New York, 240 s.
- FRIEDMANN, J. (1986): The World City Hypothesis. In: Development and Change, 17, s. 69-83.
- GARREAU, J. (1991): Edge City: Life on the New Frontier. Anchor, Harpswell, 576 s.
- GEHL, J. (2000): Život mezi budovami užívání veřejných prostranství. Partnerství, Brno, 202 s.
- Geografické tabulky (1994). Scientia, Praha, 119 s.

- Geografické tabulky (2000). Scientia, Praha, 160 s.
- HALÍK, T. (2002): Co je bez chvění, není pevné labyrintem světa s vírou a pochybností. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 382 s.
- HALL, P. (1984): The World Cities. Palgrave Macmillan, London, 276 s.
- HARVEY, D. (2003): Paris Capital of Modernity. Routledge, New York, 384 s.
- HÄUFLER, V. (1984): Ekonomická geografie Československa. Academia, Praha, 640 s.
- HEŘMÁNEK, Z. (1998): Hip-hop. In: Beaty, bigbeaty, breakbeaty. Maťa, Praha, 330 s.
- HURNAUS, H., KONRAD, B., NOVOTNY, M. (2007): Eastmodern - Architecture and Design of the 1960s and 1970s in Slovakia. Springer, New York, 238 s.
- CHOVAN, B. (2007): Rača v Bratislave Ako sa darilo jednej dedine v meste. In: Oijen, I.: Bratislava mesto na mieru Urban Landscapes of Bratislava. Slovart, Bratislava, s. 32-43.
- JACOBS, J. (1970): The Economy of Cities. Vintage, New York, 288 s.
- JENCKS, C. (2005): Iconic Building. Rizolli International Publications, New York, 224 s.
- KAMENEC, J. (2005): Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní. In: Krekovič, E., Mannová, E., Krekovičová, E. (eds): Mýty naše slovenské. Academic Electronic Press, Bratislava, s. 199-206.
- KOOLHAAS, R. (1995): The Generic City. In: S,M,L,XL. Monacelli Press, New York, s. 1248-1264.
- KOOLHAAS, R. (1997): Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan. Monacelli Press, New York, 320 s.
- KOOLHAAS, R. (2007): Třešticí New York. Arbor vitae, Praha, 248 s.
- KORČÁK, J. (1938): Geopolitické základy Československa, jeho kmenové oblasti. Orbis, Praha, 171 s.
- KOUDELKOVÁ, J. (1989): Naše dějiny v datech. Albatros, Praha, 475 s.
- KOVÁČ, D. (1998): Dějiny Slovenska. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 421 s.
- KRYSTLÍK, T. (2008): Zamlčené dějiny 1918, 1938, 1948 a 1968. Alfa, Svitavy, 183 s.
- KUČERA, M., PAVLÍK, Z. (1995): Czech and Slovak Demography. In Musil, J. ed.: The End of Czechoslovakia. Central European University Press, Budapest, s. 15-39.
- KUNSTLER, J. (1993): The Geography of Nowhere The Rise and Decline of America's Man-Made Landscape. Free Press, New York, 304 s.

- LANDRY, C. (2000): *The Creative City: A toolkit for urban innovators*. Earthscan, London, 300 s.
- LIZON, P. (1996): *The Unhappy Heritage of Communist Mass Housing*. *Journal of Architectural Education*, 50, č. 2, s. 104-114.
- LUKNIŠ, M., PRINC, J. (1974): *Slovensko 3: Ľud – 1. časť*. Obzor, Bratislava, 736 s.
- LYNCH, D. (1960): *The Image of the City*. MIT Press, Cambridge, 202 s.
- MADANIPOUR, A. (1998): *Tehran: The Making of a Metropolis*. Academy Press, Tehran, 302 s.
- MAIER, K. (2005): *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850-1938*. Academia, Praha, 372 s.
- MAYER, A. (2007): *Najmenšie big city s veľkou budúcnosťou*. In: Oijen, I.: *Bratislava mesto na mieru Urban Landscapes of Bratislava*. Slovart, Bratislava, s. 68-87.
- MARX, K. (1980): *Kapitál kritika politickej ekonomie*. Svoboda, Praha, 845 s.
- MICHALOVIČ, P., ZUSKA, V. (2005): *Juraj Jakubisko*. Slovenský filmový ústav, Bratislava, 224 s.
- MLYNÁRIK, J. (2005): *Dějiny Židů na Slovensku*. Academia, Praha, 360 s.
- MURÍN, G. (2008): *Mafia v Bratislave 1989-1999 Dekáda zločinu a trestu*. Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, Bratislava, 192 s.
- MUSIL, J. ed. (1995): *The End of Czechoslovakia*. Central European University Press, Budapest, 283 s.
- OIJEN, I. (2007): *Bratislava mesto na mieru Urban Landscapes of Bratislava*. Slovart, Bratislava, 86 s.
- PITHART, P. (1990): *Osmašedesátý*. Rozmluvy, Praha, 314 s.
- PREČAN, V. (1965): *Slovenské národné povstanie*. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1218 s.
- PRŮCHA, V. (2004): *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 1. díl. Doplněk*, Brno, 580 s.
- RYCHLÍK, J. (2002): *Rozpad Československa*. Academic Electronic Press, Bratislava, 458 s.
- SALNER, P. (1991): *Taká bola Bratislava*. Veda, Bratislava, 216 s.
- SALNER, P. (1998): *Premeny Bratislavy 1939-1993 Etnologické aspekty sociálnych procesov v mestskom prostredí*. Veda, Bratislava, 136 s.

- SALNER, P. (2009): Premeny židovskej Bratislavy. Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, Bratislava, 184 s.
- SASSEN, S. (1991): The Global City. New York, London, Tokyo. Princeton University Press, Oxford, 240 s.
- SHAHSHAHANI, S. (2003): Tehran: Paradox City. IIAS newsletter, 31, s. 15.
- Semafor ve stávce (1990). Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 392 s.
- SMITH, A. (2008): An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations: A Selected Edition. Oxford University Press, Oxford, 590 s.
- STANILOV, K. (2007): The Post-Socialist City Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism. GeoJournal Library, 490 s.
- STEIN, E. (2000): Česko-Slovensko konflikt roztržka rozpad. Academia, Praha, 371 s.
- SZARKA, L. (2006): Etnické zmeny v Bratislave a mestská administratíva v období medzi svetovými vojnami. In: Kováč, D. (ed.): Kapitoly z dejín Bratislavy. Kalligram, Bratislava, s. 411-428.
- ŠULCOVÁ-STÝBLOVÁ, B. (2009): Extrémní poznámka o hip hopu In: Extrém – A Little Extreme/ Last Touch/ A Little Touch Of The Last Extreme. Národní divadlo, Praha, 51 s.
- TAYLOR, P. (2003): World City Network, A Global Urban Analysis. Routledge, London, 256 s.
- TIBENSKÝ, J. (1971): Slovensko Dejiny. Obzor, Bratislava, 852 s.
- TÍŽIK, M. (2007): Veľký malomeštiak. In: Oijen, I.: Bratislava mesto na mieru Urban Landscapes of Bratislava. Slovart, Bratislava, s. 49-66.
- VALLERIANO, F. (2009): Prozatím: Opuštěné krajiny a přechodné řešení jako urbanistická disciplína. Dizertační práce. Ústav urbanizmu FA ČVUT, Praha, 217 s.
- VENTURI, R. (1977): Learning from Las Vegas. MIT Press, Cambridge, 180 s.
- VODIČKA, K. ed. (2003): Dělení Československa Deset let poté.... Volvox globator, Praha, 335 s.
- WALLERSTEIN, I. (2004): World-Systems Analysis: An Introduction. Duke University Press, Durham, 132 s.
- WIRTH, L. (1938): Urbanism as a Way of Life. The American Journal of Sociology, 44, č. 1, s. 1-24.

ZAVACKÁ, M. (2005): V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu. In: Krekovič, E., Mannová, E., Krekovičová, E. (eds): Mýty naše slovenské. Academic Electronic Press, Bratislava, s. 224-238.